

6

СЛАВЕ НИКОЛОВСКИ-КАТИН

**МАКЕДОНСКИ
ХОЛОКАУСТ**

СЛАВЕ НИКОЛОВСКИ – КАТИН

МАКЕДОНСКИ ХОЛОКАУСТ

SLAVE NIKOLOVSKI — KATIN

THE MACEDONIAN HOLOCAUST

NIO „STUDENTSKI ZBOR”
Skopje, 1990

СЛАВЕ НИКОЛОВСКИ – КАТИН

МАКЕДОНСКИ ХОЛОКАУСТ

НИО „СТУДЕНТСКИ ЗБОР“
Скопје 1990

НИО „Студентски збор“ – Скопје

Директор
Насте Стојкоски

Уредник
Томе Груевски

Рецензенти
Живко Василевски и
Христо Андоновски

Лектура
Божо Стефановски

Технички уредник
Владимир Богоевски

Нацрт на корицата
Акад. сликар Ѓорѓи Даневски

Печатењето е помогнато од Републичката заедница на културата на СР Македонија – Скопје.

CIP – Каталогизација во публикација Народна и Универзитетска библиотека „Климент Охридски“, Скопје

323.1(=866),19"
308(=866:100),19"

НИКОЛОВСКИ – Катин, Славе

Македонски холокауст / Славе Николовски – Катин. –
Скопје : Студентски збор, 1990. – 236 стр. ; 24 см.

На наспор насл. стр. : The Macedonian holocaust / Slave Nikolovski
— Katin. — Summary.

Македонци – Социјална положба – Свет – 20 в.

Печатено во печатницата „Просвета“ – Куманово, тираж 2.000
примероци

На Македонците
ширум светот

Авторот

СОДРЖИНА

Предговор	7
I ДЕЛ	
ГЛАВА ПРВА	
Македонска вистина	11
ГЛАВА ВТОРА	
Духовно слобода	33
ГЛАВА ТРЕТА	
Охридско-преспански мозаик	51
ГЛАВА ЧЕТВРТА	
Езерска земја	91
II ДЕЛ	
ГЛАВА ПЕТТА	
Македонски холокауст	107
ГЛАВА ШЕСТА	
Носталгичен лет	143
ГЛАВА СЕДМА	
Егејски импресии	181
ГЛАВА ОСМА	
Пиринска разгледница	207
Summary	233

ПРЕДГОВОР

Публикацијата „Македонски холокауст“ на авторот Славе Николовски-Катин, претставува значаен придонес во натамошното проширување на сознанијата за драмата на македонскиот народ и за нејзините режисери, кои што со невидена упорност ја продолжуваат со години, децении и векови и сè уште упорно ја продолжуваат и се надеваат до конечното искоренување на Македонците од нивниот дел на Балканот.

Македонија, таа срцевина на Балканот од искона била и во иднина ќе биде крстосница на најзначајните магистрали помеѓу северна и средна Европа, од една, и Медитеранот и Блискиот Исток, од друга страна. Пре-ку овие магистрали постојано се движеле цивилизациите од Север кон Југ и од Југ кон Север и секоја зад себе оставала траги од својата материјална култура. Веројатно дека оваа вистина за Македонија била и мотив железниот канцелар Бизмарк кон крајот на 19 век да ја изговори познатата сентенца: „Оној што владее со Долината на реката Вардар, владее и со Балканот“.

Оваа вистина претставуваше основа на завојувачката политика на Отоманската империја во правец на Европа, како што беше и мотив во политичката стратегија на балканските монархии за доминација на Балканот. Во контекстот на геостратешкото значење на Македонија на Балканот, а и пошироко, се кроеше судбината на Македонија и на Македонците, се кроја нејзините голготи и искоренувањето.

Искоренувањето на Македонците беше и остана да биде основната преокупација и стратегија на сите аспиранти што сакаа и се уште сакаат да владеат со Балканот. Во прилог на тоа говорат бројните притисоци над Македонците, колонизациите со немакедонско население, асимилацијата и денационализацијата и како крајно средство физичкиот геноцид над Македонците.

Во рамките на овие и вакви ангажирања на аспирантите за владеење со Балканот, станува сосема разбиралива и вистината за една третина од отселените Македонци од својата родна грутка во прекуморските земји. Оваа судбина е карактеристична и за народот од Израел и за Ерменците.

Публикацијата „Македонски холокауст“ непосредно и аргументирано ги прикажува животните судбини на Македонците. Во секој презентиран текст читателот го чувствува присуството „на последное целивание“ на Македонецот со родната грутка, со најблиските во родниот крај и со гробовите на починатите.

Збогувањето со родната грутка, со најблиските во родниот крај и со гробовите на оние што беа и значеа македонски корен во срцевината на Балканот, потресно и болно се исказжува. Никој од насилените од родниот праг не верувал нити пак ќе поверува дека латинската сентенца: „Ibi bene ibi patria“ (Таму каде што ти е убаво таму ти е и татковината) претставува вистина. Затоа и за векуто му века ќе се одгласуваат како вистина испеаните песни: „Бог да бие кој прв спомна Америка“ и „Тугината пуста да остане“.

Во делото се зборува за трагичната судбина на Македонците во интегрална Македонија. Тоа е сосема логично наспроти трагичната поделба на Македонците од балканските монархии. Секој поинаков приказ би значел еднострана вистина за голготите на македонскиот народ на Балканот.

Славе Николовски–Катин во книгата „Македонски холокауст“, меѓу другото ги дава сведоштвата за Лерин, Желево, Габреш, Кабасница, Воден, за Љубојно, Браччино, Велгошти, Вевчани, за Мелник, Петрич и Сандански, за Мала Преспа и преселбите и разделбите на Македонците и за нивниот непробол кон родната грутка. Поточно, посебно внимание во публикацијата привлекуваат текстовите за македонските иселеници. Во нив аргументирано се зборува за вистината дека македонските иселеници се потврдуваат како мошне значаен фактор во борбата на Македонецот за својата национална легитимација, или поточно за својот јазик и култура, колку слични толку и различни од историјата, јазикот и културата на другите словенски народи во светот. Пишувачки за судбината на македонските иселеници во прекуокеанските земји, авторот ја презентира со векови потиснуваната вистина за судбината на Македонија и на Македонците, или поточно вистината за болната разделба на Македонците, од родната земја и со најблиските од родниот крај.

Публикацијата е поделена на два дела. Во првиот дел, меѓу другото, се поместени текстови за поделбата, конституирањето на државноста и растежот на Македонија, за великаните на македонското револуционерно и ослободително движење, Гоце Делчев и Кочо Рацин, за духовната слобода на македонскиот народ и Македонската православна црква во земјата и ширум светот. Потоа посебно поглавје е посветено на текстови кои го сликаат животот на Охридско-преспанскиот регион, вклучувајќи ги текстовите за пооделните македонски езера, како и за судбината на Македонците во Мала Преспа, во Албанија.

Во вториот дел, всушност, во македонскиот холокауст се презентирани текстови за македонските иселеници од сите делови на Македонија, кои свиле гнездо во прекуокеанските земји, за доблесните донатори и ис-

такнати патриоти, како што е Атанас Близнаков и за пе-
чалбарскиот сон на многумина Македонци. Значаен
простор е посветен на активностите, постигнувањата и
животот на Македонците во Канада, за нивната судби-
на и трагедија, особено на Македонците од Егејскиот
дел на Македонија. Посебно поглавје е посветено на
трагичната судбина и иселувањето на Македонците од
дедовските огништа во Леринско, Костурско и Воден-
ско, како и вистината за населените места во Пиринска
Македонија, за Македонците во овие простори, за нив-
ното постоење и нивната борба за опстанок.

Публикацијата „Македонски холокауст“ и во се-
гашниот миг на разгорени страсти за господарење со
средиштето на Балканот, а и во иднина, ќе претставува
значајна и своевидна документација за одбрана на на-
ционалното битие на Македонецот или аргументација
за проширување на сознанијата на општествено-поли-
тичката, културната и научната јавност во светот за ма-
кедонскиот дел на Балканот.

Живко Василевски

I ДЕЛ

ГЛАВА ПРВА

*„Борбата на Македонците
преставува стремеж кон
слобода на еден јасно
оформен и свесен народ“*

*Едвард Бојл, английски општественик
и државник*

МАКЕДОНСКА ВИСТИНА

Со таен договор помеѓу Бугарија и Србија Македонија беше детално поделена уште на 13 март 1912 година, седум месеци пред почнувањето на Првата балканска војна. Со овој договор Бугарија ја „резервира“ Источна Македонија и западниот дел на Македонија, јужно од линијата Велес-Охрид, а Србија Западна Македонија. Во тие денови бугарските и српските воени кругови сметаа дека „зружени“ Бугарија и Србија ќе можат сами со своите 600.000 војници да го решат македонското прашање“. Во тоа време Македонија беше „главната причина за искреното разбирање и братски-от живот на Србија и Бугарија“.

Ваквото „разбирање“ на порано ослободените држави Србија и Бугарија започна уште во 1904 година кога беше склучен Српско-бугарскиот договор со кој беше извршена поделба на сфери на влијанија во Македо-

нија. Тогаш започна и засилено инфильтрирање на оружени српски и бугарски чети во Македонија, а првите чекори кон сојузништво се направија при крајот на 1911 година, кога во промеморијата беше поставено и прашањето за давање автономија на Македонија. Меѓутоа, во разговорите српскиот претставник категорички одби да дискутира за такво прашање и исклучиво бараше да се разговара за поделба на Македонија.

Така, со Првата балканска војна, покрај претерувањето на феудалното турско царство од Балканот, истиснувањето на Турција во нејзините природни граници и ослободувањето на „свои“ територии, главна цел на владејачките кругови на четирите балкански сојузнички – Србија, Бугарија, Црна Гора и Грција, беше да ја распарчат Македонија, намера што беше вешто испланирана многу порано.

Во оваа војна и Македонскиот народ даде виден придонес со своето активно учество во борбата против Турците, притоа давајќи голем број жртви. Но, наместо слобода од петвековното ропство, оваа и другите војни на Македонците им донесоа тројна поделба, угнетување, асимилација и денационализација.

Во врска со Првата балканска војна и нејзиниот карактер, во Југославија се водеа и се водат голем број полемики, кои според поголемиот број историчари, не се во интерес на Југославија, на братството и единството, туку наlevаат вода на воденицата на оние што и денес ја оспоруваат повеќевековната борба на македонскиот народ за своја национална и социјална слобода и за свој национален идентитет.

Меѓутоа, има голем број документи и видни личности кои ја кажаа вистината за карактерот на Првата балканска војна и за судбината на еден народ, кој страдаше и се бореше само за да опстои на балканската ветрометина. Така, претседателот Тито во својот говор во

1969 година, на свечената седница во Собранието на Македонија го рече, меѓу другото, и следното:

„Македонија не беше единствена, меѓутоа, секако беше најголема жртва на политиката на хегемонизам на Балканот. После Балканските и Првата светска војна, македонскиот народ го снајде трагична судбина, да биде поделен меѓу трите балкански држави – Србија, Бугарија и Грција. Реакционерната буржоазија на балканските земји, пресметувајќи се околу поделбата на Македонија не се срамуваше од примената на најмрачните и најсвирепите средства за угнетување на македонскиот народ”.

Истакнатиот југословенски политичар Петар Стамболиќ, на еден широк собир на младинците во Земун во 1973 година го рече следното:

„Балканските војни навистина беа војни против феудална Турција за ослободување на делови од Србија од турско ропство, за искоренување на феудализмот од балканското тло, но таа беше и војна во која балканските монархии, водени истовремено и од своите завојувачки цели, се договорија да ја поделат Македонија, на крајот да се поколат меѓу себе околу пленот, вовлекувајќи го народот во крвопролевање”.

Во поздравната телеграма од Заседанието на големото антифашистичко народноослободително собрание на Србија од 1944 година, испратена до македонскиот народ, се истакнува следното:

„Претставниците на Србија го поздравуваат братскиот македонски народ, неговото законито претставништво, неговата држава и неговата народноослободителна војска, нашиот најмлад и најдраг борбен другар во битката за заедничка слобода.

Големосрпските хегемонисти и тириани му зададоа на македонскиот народ безброј рани: ја загушуваат неговата националност, неговиот јазик, неговото тво-

рештво. Слободна Србија нема да ги жали своите сили да му помогне на македонскиот народ да ја обезбеди својата слобода, своето творештво и својата федерална држава во федеративна, за сите нас заедничка Југославија.

Големосрпските заграбувачи ја делеа Македонија заедно со големобугарските и грчките ограбувачи. Народот на слободна Србија ќе ги вложи своите сили да им помогне на Македонците во границите на својата федерална држава да ги собере сите свои краеви.

Борбата против заедничкиот непријател ни беше и ќе ни биде заедничка. Заедничка ќе ни биде и победата, заедничката држава, слободата и иднината”.

Ако Првата балканска војна имаше, покрај другото, ослободувачки карактер за четирите членки на Балканскиот сојуз, за македонскиот народ таа имаше спротивно значење. Таа беше типично империјалистичка и имаше катастрофални последици за Македонија и за македонскиот народ. Затоа, создавањето на СР Македонија не е во историски континуитет со балканските војни, туку е резултат на Народноослободителната војна и Социјалистичката револуција на југословенските народи, предводени од КПЈ, кога благодетите на слободата ги почувствува и измачениот македонски народ, но, за жал, не во сите делови на Македонија.

*

*

*

Одсекогаш војните побудувале значајно внимание, меѓутоа Шпанската граѓанска војна (1936–1939) побуди голем интерес кај сите прогресивни народи во светот, прераснувајќи во епохален настан и вредност на шпанската, европската и општочовечката револуционерна историја. Таа се одигра во времето кога герман-

скиот нацизам и италијанскиот фашизам ја загрозуваа слободата и независноста на народите. Во тој период Шпанија стана поприште на оружена борба против меѓународните и домашните фашистички сили, вклучувајќи ја буржоазијата, високото свештенство и феудално-монархистичките сили, кои не можеа да се помират со победата на Народниот фронт и со создавањето на републиканската демократска влада во Шпанија под раководство на работничката класа. Затоа борбата на шпанскиот народ доби меѓународен карактер. Таа борба се поврзала со борбата на сите народи кои се бореа за слобода, демократија и независност, меѓу кои значаен удел имаа и Македонците од сите делови на Македонија. Тоа е темата на приредувачите Пере Коробар и Божо Стевановски во книгата „Во интернационалните бригади на Шпанија“, во издание на НИО „Студентски збор“ од Скопје.

Во оваа значајна публикација, покрај другото, се вели дека меѓу интербригадистите не беше мал бројот на Македонците, родени во трите дела на Македонија, кои дојдоа од разни краишта на светот. Меѓу тие шпански борци за човечки права, од Македонија досега се знае за 137 доброволци, од кои 57 од Вардарска Македонија, 44 од Егејска и 9 од Пиринска Македонија и повеќемина од непознати места на раѓање. Сите тие во Шпанија дојдоа да се борат за слобода и демократија на шпанскиот народ. Таму дојдоа до израз револуционерните традиции на македонскиот човек: борба за слобода и човечко достоинство, што доаѓаше до израз низ бунтови и селски востанија, па сè до Илинденското востание кога обесправениот македонски народ прави величествен подвиг и пред целиот свет го огласи своето легитимно право за национално и политичко ослободување. Своите слободарски стремежи македонскиот човек ги изрази во големите судири на другите балкански народи против турската власт, а ја почувствува обвр-

ската пред историјата и поврзаноста на борбата во Шпанија со борбата на својот народ.

Шпанската граѓанска војна широко ја вознемира македонската демократска јавност, посебно македонските прогресивни лица во земјата и во светот, кои изразија ангажирана меѓународна антифашистичка солидарност. Така, голем број Македонци изразија готовност да заминат како доброволци во одбрана на Шпанската република. Со тоа тие ја изразија својата солидарност, сфаќајќи ја борбата на шпанскиот народ како дел од интернационалната борба против фашизмот како светска опасност.

Зборникот „Во интернационалните бригади на Шпанија“ од Перо Коробар и Божо Стефановски содржи 233 страници и прилог на голем број оригинални фотографии и друг материјал. На почетокот е даден текстот од Јосип Броз Тито под наслов „За победа над фашизмот“, објавен првпат во весникот „Пролетер“ бр. 8 од 1936 година, потоа текстовите: „Македонците во Шпанската граѓанска војна“, од д-р Симо Младеновски, Списанието „Жена данас“ и Шпанската граѓанска војна со посебен осврт на Македонија“, од д-р Вера Весковиќ – Вангели и „Весникот „Трудова Македонија“ за шпанската ослободителна и антифашистичка војна и учеството на Македонците во неа“, од д-р Орде Иваноски.

Во вториот дел, помеѓу другото, се поместени: „Прошталниот говор“ на Долорес Ибарури – Ла Пасионарија пред интербригадистите, писмото до мајката на Ганчо Хаципандзов, а во третиот дел се дадени животните патишта, учеството во војната, како и судбината на: Алексо Демниевски – Бауман, Елисие Поповски – Марко, Ганчо Хаципандзов, Боро Поцков, Трајко Мишковски, Димитар Тодоров, Спас Банцов, Панде од Нивици – Преспа, итн.

Другите делови од оваа интересна публикација се посветени на активностите и голем број случајки, настани, борби и други дејствија во Шпанската граѓанска војна. Исто така е даден списокот на доброволците – Македонци, дојдени од разни краеви на светот, поединечно или во групи, меѓу кои најмногу ги имаше од Југославија, потоа од Франција, Канада, САД и Белгија, а голем број загинаа како „непознати борци”.

Еден од најзначајните делови на зборникот е библиографијата приредена од д-р Симе Младеновски во која првпат се презентирани голем број податоци за шпанските борци и за нивниот животен и борбен пат. Библиографијата дава јасна слика и фрла светлина на бројни извори за учесниците на војната.

Инаку, борбата на Македонците во Шпанската граѓанска војна во оваа значајна историска публикација најсликовито се гледа во писмото од Трајко Мишковски интербригадист од борбените линии за одбрана на Мадрид, до поетот и револуционерот Кочо Солев – Рацин:

„Ние Македонците, антифашисти и борци во редовите на Републиканската армија сме свесни дека овде за цело време се бориме за ослободувањето на македонскиот народ и за свое национално право, како што си го извојуваа и се ослободија во Шпанија националните малцинства Кatalонците и Баските.

Можам смело да кажам дека ние претставниците на македонскиот народ во Шпанија се бориме и ќе се бориме, така како што се бореле борците на нашиот народ Гоце Делчев, Даме Груев, Јане Сандански и други за ослободување на Македонија”.

*
*   *

Изминаа пет децении од многу значајниот настан во литературата, културата и историјата на македон-

скиот народ – појавата на збирката песни „Бели Мугри” од поетот и револуционерот Кочо Солев Рацин. Тоа е литературно дело што ќе ја овековечи вистината за животот и опстојувањето на еден со векови обесправен, потискуван, присвојуван и истребуван народ. Дело кое не е само достоинство на македонскиот народ, туку неговите идеи имаат пошироко значење во југословенските и светските простории. „Бели мугри” е литературно остварување што патува по светот и кое е преведено на сите јазици во Југославија и на дваесетина светски јазици.

Со збирката „Бели мугри”, која повикува и на борба за светли идеали на слободниот човек, Рацин ги обедини револуционерните сили во национална, класна и ослободителна борба. Време што го носи неговото име како темелник на вековната борба на македонскиот народ за слобода. Рацин го осетил духот на македонскиот народ и со народен јазик на нашата усна поезија ги изрази исконските желби и потреби кон кои тежнеел нашиот човек. Тоа е дело што најави светол ден на македонскиот народ.

По повод јубилејот, 50 години од излегувањето на поетската книга „Бели мугри” од Кочо Рацин, во Македонскиот народен театар во Скопје се одржа свечена академија, на која присуствува голем број претставници на општествено-политичкиот живот, културни и јавни работници и бројни почитувачи на Рациновото дело. Свечена реч за „Бели мугри” одржа м-р Методи Петровски, претседател на Републичкиот одбор за одбележување на овој јубилеј.

Откако на почетокот истакна дека во изминатите пет децении од појавата на збирката „Бели мугри”, македонската литература и историска мисла постојано наоѓаше инспирација во творештвото на поетот и револуционерот Кочо Рацин, Петровски потсети и на голе-

миот чин на објавувањето на оваа книга. Се случи есен-та 1939 година, во малото хрватско древно гратче Самобор, богато по својата историја и слободарскиот дух. То-гаш Рацин живееше во Загреб, другаруваше со хрватските комунисти, интелектуалци и други напредни сили што му помогнаа да ја издаде збирката „Бели мугри“ во скромната печатница на Драгутин Шпаулер. Со не-говите раце и оние на Станко Вугренец, графички работник ја сложи и отпечати збирката „Бели мугри“ со црвен наслов на корицата, што ќе го означи преминот од темнината, од тешкото ропство на својот народ кон светлината на денот што се раѓа.

– Рацин е судбина и слика на македонската историја и македонскиот идентитет, истакната понатаму Петровски. Тој длабоко проникна во патилата и барањата на народот и класата на која и припаѓаше, зашто и самиот ја делеше нивната судбина и со своите кристално јасни идеи согоруваа во борбата да се потврди како човек од народот и за народот, во што ја наоѓаше смислата на својот живот и постоење. Кочо Рацин, со својот автотон поетски глас, ја исказа својата творечка даровитост, наоѓајќи инспирација за корените на животот по нивјето, во тутунските монополи, таму каде што течеше потта и се раѓаше лебот, ја наоѓаше вистината за аргатите, на работниците, занаетчиите и другите социјално и национално угнетени луѓе.

Понатаму беше истакнато дека „Бели мугри“ е своевидна национална програма од која ќе се раководи една цела генерација, таа е најбистар извор, како што рекол поетот, за напојување на неговата и генерациите што доаѓаат. Затоа таа ќе биде омилено и возбудливо чтиво, но и со полициски акти забранувана и прогонувана литература. Рацин, со своите „Бели мугри“ и целата своја поезија, оставил силен печат врз целокупното македонско литературно творештво. Неговото дело не е само достоинство и богатство на македонскиот народ.

Идеите и пораките на неговата поетика широко зрачат во југословенските и светските простори.

Исто така, во Титов Велес, родниот град на поетот, се организираа традиционалните Рацинови средби, кои годинава се одржаа по дваесет и петти пат, во знак на чествување на делото на основоположникот на современата македонска литература – поетот Кочо Рацин. Тие започнаа со приредбата во дворот на Велешката гимназија, каде повеќемина македонски поети читале песни инспирирани од Рацин и неговото творештво. Во Собранието на Титов Велес се организира симпозиумот „Јазикот на литературното дело и припадноста кон литературната историја”, а во куќата – музеј на Кочо Рацин беше одржана беседа за овој великан на македонската литература.

Во текот на Рациновите средби се одржа вечер на современата македонска поезија, Горановата пролет на Рациновите средби и портретот на добитникот на годишното Рациново признание. Оваа висока литературна награда за 1989 година, постхумно му е доделена на истакнатиот македонски писател Живко Чинго, за неговата прозна книга „Гроб за душата”.

*

*

*

По повод 117-годишнината од раѓањето на истакнатиот македонски револуционер Гоце Делчев, на 4 февруари 1989 година пред неговиот гроб во црквата „Свети Спас“ во Скопје, букети од свежи цвеќиња положија делегации на органи и организации од Републиката, на Скопје и од Делчево, како и претставници од работни организации и училишта што го носат неговото име. Притоа, КУД „Гоце Делчев“ изведе пригодна културно уметничка програма, а за животот и делото на апостолот на македонското национално, револуцио-

нерно и ослободително движење зборуваше д-р Орде Иваноски. Тој, меѓу другото, истакна дека ретки се примерите во историјата на еден народ одделни револуционери да стануваат сé поблиски колку се оддалечува нивната појава, како што е феноменот на Гоце Делчев; дека Гоце е инкарнација на сите Македонци, на нивната легитимност и на сувереното историско право на човечката слобода и тоа дека Гоце Делчев му подари на македонското револуционерно движење света борба за народна слобода и човечки права.

Во чест на големиот македонски син Гоце Делчев е отворена традиционална југословенска научно културна манифестијација „Гоцеви денови '89”. Во тие рамки се одржаа повеќе разновидни научни средби, приредби и концерти; манифестијата „Гоцеви денови '89” започна во Загреб, главниот град на СР Хрватска и траеше од 6 до 8 февруари, а подоцна се одвиваше во Скопје, Струга, Битола, Дебар, Подгорци и Делчево. Почетокот на оваа значајна манифестија секоја година е на различно место од заедничкиот југословенски простор, а во СР Хрватска се одржа по втор пат (прв пат започна во Вараждин) што има голема симболика, која се гледа низ долгата традиција на културната соработка меѓу нашите народи. Таа соработка ја започнаа уште минатиот век нашиот поет Константин Миладинов и хрватскиот културен деец Јосип Штросмаер преку печатењето на Зборникот на народни умотворби, а потоа успешно беше продолжувана и одржувана. Така, првата поетска книга „Бели мугри” на Кочо Рацин на македонскиот јазик се појави на тлото на Хрватска.

Организатори на манифестијата „Гоцеви денови '89”, во Загреб беа републичките конференции на Социјалистичкиот сојуз на Хрватска и на Македонија во соработка со Хрватското народно казалиште, КУД „Гоце Делчев” од Скопје, Туристичкиот сојуз на Македонија и на Загреб, КУД „Вилко Јурец” од Вараждин и

КУД „Иван Горан Ковачик“ од Загреб. Во рамките на манифестијата „Денови на Гоце Делчев“ во Загреб до-патува и службена делегација од Македонија што разговараше со претставниците на Социалистичкиот сојуз за тековната културна соработка меѓу двете републики. Притоа, претседателите на републичките конференции на Социалистичкиот сојуз на Хрватска и на Македонија, Марјан Калањ и м-р Методи Петровски го истакнаа значењето на манифестијата на која се презентира дел од македонската богата културна ризница, со што и се остварува визијата на Гоце Делчев и неговиот поглед кон светот – светот како поле за културен натпревар на народите.

Во текот на одржувањето на манифестијата беше отворена изложбата „Гоце Делчев и неговото време“, која на посетителите им го претстави периодот најзначаен во нејзиниот наслов низ бројни фотографии и документи. Беше изведена и богата културна програма во која учествуваа: Октетот „Македонија“, женската вокална група „Сирма“, КУД „Гоце Делчев“, КУД „Иван Горан Ковачик“, КУД „Вилко Јурец“, Санда Лангерхолц, Илија Џувалековски, кој ја режираше претставата „Јас го разбираам светот...“, Владимир Светиев, Благоја Николовски, Никола Атанасов и многу други, а во Хрватскиот народен театар гостуваше Македонскиот народен театар со драмата „Црна дупка“ од Горан Стефанофски, во режија на Паоло Мағели.

Во Загреб беше одржана презентација на туристички понуди меѓу двете републики како и „Недела на македонската кујна“, што во градот под Слеме има многу љубители. Потоа манифестијата „Денови на Гоце Делчев“ се одвиваше во повеќе места во Македонија, а заврши на 4 мај во Делчево со богата и разновидна културно-уметничка програма. Такви приредби, секоја година се одржуваат и во прекуокеанските земји каде што

живеат македонски иселеници, кои придонесуваат за остварувањето на Гоцевата визија.

* * *

Првиот дневен весник на македонски јазик – „Нова Македонија”, свечено ја одбележа 45 – годишнината од излегувањето на првиот број. Така, Работничкиот совет на „Нова Македонија”, на 27 октомври 1989 година, во салата на Театарот „Центар” одржа свечена седница, на која покрај членовите на Советот присуствуваа највисоки претставници на државните и општествено – политичките органи и организации, на Македонската православна црква, на јавниот, културниот и стопанскиот живот и др. За 45-годишниот подем на весникот и наредните задачи зборуваше директорот на НИПРО „Нова Македонија”, Панде Колемишевски, кој меѓу другото рече:

– На 29 октомври 1944 година, во Горно Врановци излезе првиот број на весникот „Нова Македонија”, прв дневен весник на македонски јазик. Вест – мала, но не повторлива. Вест – мала за човештвото, но непроценлива за историјата на еден народ – македонскиот. Настан создан со децении, чин провиран низ тешки маки и премрежја, рожба плаќана со крв и глави на генерации и генерации напредни Македонци, уште од првата дописка на Јордан Хаџи Константинов – Цинот, преку размислите на преродбениците, низ идеите на Васил Главинов и идеалите на Гоце Делчев, низ заложбите на Крсте Петков Мисирков, преку статиите на Арсениј Јовков и на голем број знајни и незнајни дејци, низ страниците на многубројни весници, списанија, билтени се редат боевите на она што допрва требаше да стане стварност.

Исто така на оваа свеченост беше речено дека весникот „Нова Македонија“ е афирматор на македонската вистина и голем поборник на новинарската реформа. Како најсилна потврда за она што го правеше весникот „Нова Македонија“, најсинтетизирано зборува писмото што Јосип Броз Тито го испрати до нејзиниот колектив, пред десет години. Во писмото од Тито се вели: „За сето време на излегувањето „Нова Македонија“ доследно ги исполнуваше своите обврски, придонесувајќи за продлабочување на придобивките на нашата Револуција и за поттикнување на напорите во повоената изградба на нашиот социјалистички самоуправен развој“.

Како прв македонски дневен весник, „Нова Македонија“ одигра посебна улога во афирмирањето на националното достоинство на македонскиот народ, на неговиот јазик, култура и на неговиот идентитет воопшто. „Нова Македонија“ за сите овие години бележи подем, како во збогатувањето на содржинските белези и во квалитетот, така и во техничко – графичкото обликување. Од матичниот весник се родија многу нови издањија, а дејноста од година на година се проширува за да се дојде до она што НИПРО „Нова Македонија“ е сега. Оваа значајна македонска работна организација денес е гигант во областа на информирањето, издаваштвото, печатарството и пласманот на весници, списанија и книги, не само во рамките на Републиката, туку и пошироко.

Говорејќи за елементите што го карактеризираат општествениот миг, Колемишевски истакна дека ова е навистина време на искушение, но и време што треба да се искористи за вистински пресврт, за да не дојде до натамошни влошувања и потреси. Во време кога се предлагаат и се применуваат реформи на стопанскиот, на политичкиот и на општествениот систем во земјата, новинарството не може да биде на страна од тие збиднувања, ниту пак самото да остане како бастион на неп-

роменливост. Се поразвиените демократски процеси што со сета силина ја заплиснуваа и Републиката, наметнуваат потреба од поинакво новинарство. Зашто без вистинско новинарство, нема ни вистински промени. Во тој контекст и пред „Нова Македонија“ се поставуваат нови задачи. Затоа многу значајно е весникот да ги обезбеди сите услови за водење културен дијалог и полемика, да се јавува со конкретни и критички размислувања и слично.

Инаку, колективот на НИПРО „Нова Македонија“ стана релевантен фактор во информативниот и издавачкиот систем на Југославија. Тој располага со силен материјален, техничко-технолошки и стручен потенцијал за да влегува во битка со сите предизвици на современието. Наскоро ќе биде пуштена во работа новата офсет ротациона машина, што ќе значи еден вид техничко-технолошка револуција во печатарството на Македонија.

Исто така, при оваа пригода беше истакнато дека „Нова Македонија“ на преминот кон 21-от век ќе бележи нови позитивни скокови и ќе биде поблиска до секој работен човек и граѓанин во Републиката, до секој Македонец во Австралија, Америка, Канада и Европа. Градена врз темелите на АВНОЈ и на АСНОМ, растена во чекор со државноста на СР Македонија, калена во битките за потврда и афирмација на македонскиот национален идентитет, создавана врз вековната борба на самостоен македонски јазик и култура, „Нова Македонија“ ќе биде гордост на македонскиот народ.

На свеченоста им беа врачени традиционалните награди што го носат името на весникот. Наградата „Нова Македонија“ за животно дело ја доби Јордан Конев и Ристо Кузмановски, а годинешни добитници на признанието за едногодишна новинарска дејност се Јубе Профилоски, Васил Мицковски и Софија Гу-

ровска. За посебен придонес во развојот на весникот, јубилејна плакета на „Нова Македонија” му беше доделена на Универзитетот „Кирил и Методиј”.

По повод денот на весникот, делегација на НИП-РО „Нова Македонија” го посети Меморијалниот музеј во Горно Врановци, каде што пред 45 години е отпечатен првиот број на весникот.

*
*   *

Универзитетот „Кирил и Методиј” во Скопје, како прва македонска високошколска, научно-образовна и културна институција во 1989 година ја одбележа четириесетгодишнината од своето основање и успешна работа. По тој повод во Ректоратот на Универзитетот се одржаа повеќе свечености на кои присуствуваа највисоките раководители на СР Македонија, потоа многубројни претставници на органите и општествено-политичките организации и заедници од Републиката и Скопје, декани и директори на високообразовните и научно-истражувачките институции, научни и културни работници, студенти, како и шеесетина гости од универзитетските центри од земјата и од странство.

По интонирањето на југословенската химна „Хеј Словени” и македонската „Денес над Македнија”, како и на песната на академиците „Гаудеамус”, присутните ги поздрави Јездимир Богдански, претседател на Претседателството на СР Македонија. Потоа, за четириесетгодишниот развој на Универзитетот зборуваше неговиот сегашен ректор проф. д-р Јаким Петровски, а присутните ги поздрави и претседателот на Македонската академија на науките и уметностите, академик Јордан Поп Јорданов, претседателот на Собранието на Заедницата на југословенските универзитети д-р Берислав Блажевиќ и претседателот на Универзитетската конференција на ССММ Јаким Цепаровски.

На свечениот собир претседателот Јездимир Богдански во своето пригодно обраќање најпрво потсети дека и покрај макотрпните периоди на вековната борба за национална и социјална слобода низ кои минуваше, македонскиот народ ги издржа аспирациите и асимилаторските притисоци на балканските држави и успеа да го оформи, да го зачува и натаму да го развива својот национален идентитет. Еден од најсилните потврди на ова, како што нагласи Богдански, е токму Скопскиот универзитет кој е резултат на вековните стремежи на македонскиот народ, да твори и да создава слободно и непречено, а образовно, културно и научно да се издигнува и да постигнува значајни резултати.

Претседател Богдански во својот пригоден говор, меѓу другото, рече дека раѓањето на Универзитетот во Скопје беше означено со одржувањето на Првото универзитетско собрание на 24 април 1949 година, со што беше спроведен Законот за универзитетот донесен од Народното собрание на НР Македонија во јануари истата година, а врз основа на Одлуката донесена од Президиумот на АСНОМ во средината на ноември 1944 година. Овој чин значеше нова етапа во борбата за афирмација на културното, образовното и научното творештво на македонскиот народ, но и поттик на развој и афирмација на вистинските вредности во научниот и современиот наставно-образовен процес и творештво на македонскиот народ и народностите во СР Македонија. Тој притоа го изнесе податокот дека, ако пред војната во Македонија имаше околу 150 високообразовни кадри, денес на Универзитетот студираат дури 28.000 студенти, дека во состав на Универзитетот влегуваат 20 факултети, две виши школи, осум самостојни научни институти, два завода и четири други организации. До денес на Универзитетот „Кирил и Методиј“ дипломирале околу 79.000 студенти, од кои околу 600 од странство; во звање магистер и специјалист се стекнале над

1.500, а докторирале на различни научни области вкупно 843 лица.

На присутните им се обрати и ректорот на Универзитетот „Кирил и Методиј“ проф. д-р Јаким Петровски, кој во својот пригоден говор се задржа на развојните етапи од формирањето на Универзитетот и неговите постигнувања во периодот од четириесет години. Притоа ги нагласи и задачите што стојат пред Универзитетот, истакнувајќи дека мора да се обезбеди претпоставка развојот на образовните организации да се темели врз науката и истражувачката дејност. Така, тој рече дека долготочно гледано, високото образование на Универзитетот „Кирил и Методиј“ треба да придонесува за остварувањето на побрз економски и социјален развој, да биде центар на развојот на науката, а со тоа да создава висококвалитетни кадри за потребите на стопанството и за сопствените развојни потреби, како и да креира научно-технолошки и културни вредности.

По повод 40-годишнината на Универзитетот, а во знак на признание за посебниот придонес во основањето и развојот на оваа значајна образовна, научна и културна институција, највисокото признание – Јубилејна плакета, која досега му е врачена единствено на претседателот Тито, овој пат му беше врачена на Лазар Колишевски. Во знак на признание за посебниот интерес во развојот на Универзитетот, плакети им беа врачени на 99 истакнати наставно- научни работници, а во знак на признание и благодарност за досегашната успешна соработка во развојот и афирмацијата на македонистиката во странските славистички центри, им беше дodelена ваква плакета на долгогодишните соработници од странство: проф д-р Франтишек Вацлав Мареш од Австроја и на проф д-р Рециналд Де Бреј од Австралија. Плакета на Универзитетот „Кирил и Методиј“ му беше врачена и на македонскиот иселеник од САД Петар Стаматов за придонесот во основањето на фондот за стипендирање на студенти во Македонија.

Како израз на поврзаност, почит и љубов на неколкумина македонски сонародници во странство кон Универзитетот „Кирил и Методиј”, формирани се фондации за стипендирање и награди на студентите. Од 1977 година кога е формирана фондацијата на истакнатиот сонародник и доблесен патриот Атанас Близнаков, кој живееше и работеше во Гери, САД, досега стипендии користело 80 студенти, а од нив студиите успешно ги завршиле повеќе од 30. Освен тоа, од 1988 година по желба на нашиот сонародник Петар Стаматов од САД, основана е уште една фондација со почетни средства од околу 250.000 американски долари, од кои им се доделуваат стипендии на 50 студенти.

Универзитетот „Кирил и Методиј“ од Скопје за овие четириесет години на континуиран растеж го потикнуваше севкупниот развој со што навистина многу стори светот да ја запознае Македонија, македонскиот народ, неговото минато и сегашност, неговата култура, историја, јазик и воопшто вистината за Македонците.

* * *

Во текот на целата 1989 година, во Македонија, со многубројни манифестиции и акции во кои беа вклучени, главно, образовните, научните и институциите од областа на културата, се одбележуваше 300-годишнината на едно од најголемите восстанија на Балканскиот Полуостров – Карпошовото восстание. Тоа имаше исклучиво национален, македонски белег и претставува продолжување на вечноот отпор на македонскиот народ против секаков вид ропство. Востанието се дигна во 1689 година и претставува настан од исклучително значење во историјата на македонскиот народ.

Централната прослава се одржа на 27 октомври 1989 година во Крива Паланка – во првиот ослободен

град од Карпошовите востаници и центар на првата, слободна македонска територија по навлегувањето на Турците на Балканот. Во градот на Карпош беше отворена изложбата „Карпошовото востание 1689 – 1989 година”, во која беа сместени голем број материјали во врска со овој светол настан во историјата ћа измачениот македонски народ. Потоа се одржа свечена академија, на која големиот број присутни општествено-политички, културни и научни работници и гости ги поздрави Милојко Ангеловски, претседател на Собранието на општина Крива Паланка и претседател на Општинскиот одбор за одбележување на јубилејот

Тој, покрај другото, рече: „Денес првпат во нашата современа историја и на таков начин во нашиот древен град ја одбележуваме 300-годишнината на Карпошовото востание – настан од исклучително значење во историјата на македонското национално-ослободително движење. Македонскиот народ во својата историја никогаш не се помирил со својата судбина да биде поддјармен. Ова востание е потврда за непокорот, за стремежот да се биде свој на својата земја.

Овој историски настан е од исклучително значење, зашто Карпош со своите востаници пред три столејтија создал слободна територија на едно големо парче од македонската земја. Тој не е случаен. Ова востание е континуитет на познатите и помалку познати битки што се воделе до него и по него под водство на Самоил, Кресненското и Разловечкото востание. Илинденската и Народноослободителната епопеја во која, еден дел од насилинички поделениот македонски народ оствари слобода и национална држава во рамките на збратимената југословенска заедница”.

Потоа, за местото, улогата и значењето на Карпошовото востание во историјата на македонскиот народ зборуваше д-р Владо Ивановски, директор на Институ-

тот за национална историја и претседател на Одборот за одбележување на 300-годишнината на овој значаен јубилеј. Прославата беше збогатена со пригодна културно-уметничка програма „Крвожитие на бесмртните”, по сценарио и реализација на Мирослав Спирошки, новинар во „Нова Македонија”, во која настапија Ансамблот за игри и песни „Танец”, културно-уметничките друштва „Гоце Делчев”, „Кочо Рацин” и „Орце Николов” и артисти и балетски уметници од македонскиот народен театар од Скопје.

Пред 300 години македонскиот народ првпат се крене помасовно и порешително на востание против туѓинската турско-османлиска власт. Ова востание во преданијата и историската наука познато како Карпошово, по името на неговиот водач, во богатата револуционерна историја низ вековите на Македонија и македонскиот народ зазема едно од члените места – истакна во своето излагање д-р Владо Ивановски.

Потоа д-р Ивановски истакна дека Македонското востание од 1689 година беше предизвикано во прв ред од тешката економска и политичка положба во која се најде македонскиот народ под стегите на турската спахија и зулумкарите во услови на најзаостанат и примитивен феудален поредок на Балканот, за создавање на нов попрогресивен, кој ќе го забрза процесот на развитокот на производните сили и производствените односи во Отоманската империја.

За Карпош со сигурност се знае дека бил ајдутин и дека бил на чело на големото востание. Селското население од слободната територија како и востаниците го сметале Карпош за свој крал кој уживаја голем авторитет. Но македонскиот народ и овојпат скапо го плати обидот за ослободување. Многубројниот и посилен непријател успеа да го победи востанието, па дури и да го зароби Карпош со голем број негови борци и да биде набоден на колец на Камениот мост во Скопје.

Востанието што се закануваше да ги зафати скоро сите делови од Македонија беше задушено. Мнозинството население единствениот спас го бараше и го гледаше далеку на север, зад реките Сава и Дунав, оставајќи ги вековните огништа.

Но, трагичниот крај на Карпошовото востание не го поколеба македонскиот народ. Тој не се помира со ропската положба, туку засилено ја продолжува вековната борба против феудалните експлоататори и туѓинската власт.

Трагично заврши водачот на востанието Карпош. Но тој остана да живее во легендите и во преданијата. И ќе живее сè додека на овие балкански ветрометини, и не само овде, опстојува и ќе опстојува македонскиот народ и македонското име.

ГЛАВА ВТОРА

*Македонската праволавна црква,
како народна и верна
сопатничка на својот народ,
во тешкото минато и во
денешното слободно изразување,
била и денеска е реален
толкувач на вистината и
заштитник на сенародните
традиции, како и бранител
на православно-националното
македонско име и самобитност
Неговото Блаженство г.г. Доситеј,
поглавар на Македонската православ-
на црква*

ДУХОВНА СЛОБОДА

По повод 30-годишниот јубилеј, на 4 октомври 1988 година во Македонија на свечен начин се прослави возобновувањето на Охридската архиепископија во лицето на Македонската православна црква.

Охридската архиепископија беше возобновена на 4 октомври 1958 година во древната црква Св. Софија во Охрид. Оттогаш, таа почна да живее активен и самостоен живот како обновена автокефална Македонска православна црква, чиј прв поглавар стана епископот Доситеј.

Инаку, денешната Македонска православна црква основана од Свети Климент Охридски, има долга и бурна историја. Таа канонски е оформена во IX век, а потоа озаконета како Охридска архиепископија во X век. Охридската архиепископија, пак, спаѓа меѓу најстарите словенски цркви. Таа постоеше дури и пред поделбата на христијанството на Источна-православна и Западно-римокатоличка црква во 1054 година. Охридската архиепископија е плод на историското дело извршено од Свети Климент Охридски, големиот сесловенски просветител, учител, филозоф, теолог, проповедник и книжевник, чудотворец и преведувач и, како што вели Теофилакт „најобразованот“ и „красноречивиот“ ученик на Кирил и Методиј.

Постепено црквата основана од Св. Климент Охридски се зајакнала и станала Архиепископија со седиште во Преспа. За ова сведочат големите урнатини на малиот простор на езерото Мала Преспа, во Егејскиот дел на Македонија, во чија црква во апсидата стојат епископски столови, со архиепископски стол во средината. Пред тоа македонските Словени имале три архиепископии во Македонија и тоа: во Преспа, Воден и Меглен. Кога Самоил ја формирал својата држава, чие седиште била убавата Преспа, во Охрид имало архиепископија. За ова сведочат бројните податоци кои ја потврдуваат оваа рана Охридска архиепископија со своите архиепископи од тоа време: Гаврил во Преспа и Воден, Филип во Охрид и др.

Самоил се прогласил за цар веднаш по пренесувањето на својата престолнина од Преспа во Охрид. Но, бидејќи прогласувањето за цар било сврзано со прогласување на Архиепископијата на степен патријаршија, во почетокот на XI век Самоил ја подигнал црквата на степен на патријаршија, а охридскиот архиепископ Филип го прогласил за патријарх.

Меѓутоа, по трагичната битка кај Беласица и победата над Цар Самоил, Императорот Василиј II ја свел Самоиловата охридска патријаршија на архиепископија. Притоа, тој го потврдил обемот и повластиците на архиепископијата, задржувајќи го домородното свештенство. Со тоа архиепископијата го запазила белегот на македонско-словенска црква, каде што се чува култот на Св. Климент и Св. Наум Охридски.

Македонија и други делови на Балканот потпаднаа под турска власт при крајот на XIV век, а од 1408 година потпадна и Охрид – црковно-културниот и просветниот центар на Балканот. Во почетокот Турците не посегнале врз автокефалноста на Охридската архиепископија. Меѓутоа, со опаѓањето моќта на турската империја, врз Охридската архиепископија и нејзините потчинети епархии, турските власти почнале да наметнуваат огромни даноци и други давачки. Затоа, честопати охридските архиепископи и епархиските архиереи биле принудени црковните предмети да ги продаваат за да ги платат долговите, а со тоа да ги спасат црквите од претворање во цамии.

Ваквиот начин на плаќање даноци многу негативно се одразил врз работата и егзистенцијата на Охридската архиепископија. Од година во година долговите и даноците се зголемувале, Архиепископијата ослабувала финансиски и не можела да ги исполни задолженијата кон Високата Порта и другите заемодаватели. Како резултат на тоа последниот архиепископ Арсениј, бил повикан во Цариград и принуден да даде оставка, а долговите на Охридската архиепископија ги платила Цариградската патријаршија. Затоа султанот Мустафа Хан II, со султански ферман од 18 март 1767 година ја укинал Охридската архиепископија и нејзините епархии ги приклучил кон Цариградската патријаршија.

Периодот по незаконското укинување на Охридската архиепископија во 1767 година, па сé до 1958, до

нејзиното возобновување, е преображен со историски факти со кои се потврдуваат непрекинливите барања за обновување на автокефалноста на Охридската архиепископија. Ова доаѓа во израз до 40-те години на XIX век и почетокот на XX век, во преродбенското движење и ослободителните борби на македонскиот народ, а особено во текот на Втората светска војна. Како резултат на тоа, на 21 октомври 1943 година во с. Издеглавје, Охридско, се одржа Првиот свештенски собор. На тој собор беше решено да се прекине со секоја туѓа црковна јуризидикција и беше повикано македонското свештенство целосно да се вклопи во Народноослободителната борба и да се бори за национална, социјална и духовна слобода.

Веднаш по ослободувањето и прогласувањето на македонската држава – НР Македонија, во рамките на братската заедница на народите на СФР Југославија, македонскиот православен народ со своето народно свештенство, врз основа на историските и канонските права да има своя Македонска православна црква, формира Иницијативен одбор за организирање на Македонската православна црква, а организира и црковни тела за територијата на Македонија.

На првиот македонски-црковно-нареден собор што се одржа на 4 март 1945 година во Скопје е донесена Резолуција за обнова на Охридската архиепископија, а се постави барањето за автокефална црква. Православниот македонски народ, со прогласувањето на македонската држава и добивањето на националните, политичките и социјалните слободи, бараше и сакаше да постигне полна духовна афирмација.

Така, на Вториот црковно-народен собор што се одржа од 4 до 6 октомври 1958 година, беше решено да се обнови старата Охридска архиепископија и истата да носи име Македонска православна црква, која треба да има врховни црковни тела. Тоа, всушност, беше почеток на крајот на борбата на македонското свештенство

и на македонскиот народ за своја афирмација и посреќно утре.

* * *

Македонската православна црква игра значајна улога во опфаќањето на Македонците надвор од земјата, особено во прекуокеанските земји. По обновувањето на Охридската архиепископија во 1958 година и по прогласувањето на автокефалноста во јули 1967 година, Македонската православна црква направи силен пробив меѓу бројното македонско иселеништво во прекуокеанските земји – САД, Канада и Австралија, како и меѓу Македонците кои привремено или постојано се вработени во западноевропските земји.

До Втората светска војна, а поради нерешениот статус на Македонската православна црква во Македонија, иселениците го носеа со себе духот на Охридската архиепископија, иако положбите на Балканот имаа свој одраз. Така црковните општини во прекуокеанските земји по содржина беа типично македонски, бидејќи средствата за изградба на објектите во 99 отсто случаи беа од Македонците, особено од Егејскиот дел на Македонија. Но, за жал, тие цркви беа подведувани под канонска и духовна јуризидикција на Бугарската, Грчката и Српската патријаршија, а извесен број потпаѓаа под влијание на фашизираната пробугарска организација позната како МПО (Македонски патриотски организации). Таков е случајот со првата Македонско-bugарска православна црква „Св. Кирил и Методи”, изградена во Торонто во 1910 година. Слична судбина имаат и црквите „Св. Богородица” во Сирајјуз, „Св. Кирил и Методи” во Мелбурн, кои откако Македонците ги изградија, беа преземени од неколкуте Бугари и ставени под бу-

гарска юрисдикција. Исто така, во прекуокеанските земји има извесен број цркви под юрисдикција на Грчката патријаршија, а некои во најново време се појавуваат како „Источни православни цркви”. Таков е случајот со црквата „Св. Климент Охридски” во Детроит, изградена 1964 година.

Меѓутоа, со конституирањето на Народна Република Македонија и прогласувањето на автокефалноста на Македонската православна црква, настани од фундаментално значење и за иселениците, се отвори процес на создавање автентични македонски организации, македонски црковни општини, културно-уметнички, литературни, забавни, спортски друштва и друг вид асоцијации, а започнаа да се печатат и иселенички весници, списанија, билтени и се отвораат македонски радио и телевизиски станици.

Идејата за формирање на македонски црковни општини во прекуокеанските земји се роди со обновувањето на Охридската архиепископија во 1958 година, најпрвин во Мелбурн – Австралија, каде што е осветена првата македонска православна црква „Св. Ѓорѓи”. Тоа е прв македонски храм на австралискиот континент, а и воопшто во иселеништвото, осветен од македонски владика. Тој чин за сите Македонци во Мелбурн и пошироко е од особена важност и претставува темелник на Македонската православна црква во прекуокеанските земји. Во 1962 година беше поставен камен-темелник за изградба на црквата „Св. Петар и Павле” во Гери, САД, а во 1964 година на црквата „Св. Климент Охридски” во Торонто, Канада. Тој број постојано се зголемува, па активно работат 34 црковни општини и два манастира со две епархии на Македонската православна црква: Американско-канадска и Австарлиска, кои ги координираат активностите и организираат епархиски годишни собранија. Денес македонски црковни оп-

штини во прекуокеанските земји има 13 во САД, 4 во Канада и 17 во Австралија.

Македонските православни цркви и општини се мошне ценети во домашните средини, пред се, заради резултатите што Македонците ги постигнуваат во работата, а и заради нивниот лојален однос кон новата татковина. Тие претставуваат најзначајните и најголемите собиралишта на иселениците од трите делови на Македонија. Се знае дека поголемиот број од иселениците го сочинуваат Македонци од Егејскиот дел на Македонија, кои, како и Македонците, од СРМ ги уживаат сите човечки права, кои во новите средини во САД, Канада и Австралија ги уживат и сите национални и социјални слободи. За разлика од тоа, во својата родна земја во Егејскиот и Пиринскиот дел на Македонија и во Албанија се обесправени, врз нив се врши асимилација, денационализација и систематско преселување.

Треба да се истакне дека македонските православни цркви во прекуокеанските земји го одразуваат единството и непосредно придонесуваат за афирмација на Македонија и на Југославија и за придобивките на Револуцијата. Преку културно-просветните, верските и националните форми на собирање во македонските православни цркви, всушност, Македонците излегоа од тесните рамки на дејствување и се афирмираат како важна етничка група во новите средини каде што имаат богат развиен општествен живот, а имаат и изразена доверба кон Црквата, Македонија и Југославија.

Денес Македонците пред светската јавност и пред властите во новите средини во кои живеат, во САД, Канада и Австралија, со гордост ја истакнуваат својата македонска национална припадност. Уште повеќе, благодарение на улогата на македонските православни цркви и позитивно-ориентираното македонско свештенство, македонските иселеници со голем ентузијазам и

полет ги одржуваат црковните и народните традиции и со гордост го истакнуваат богатиот фолклор, афирмирајќи го македонското и југословенското име, минатото и сегашноста.

Меѓутоа, македонските иселеници наидуваат на тешкотии во остварувањето на своите активности во прекуокеанските земји. Еден од најголемите проблеми е несфатливото непризнавањето на Македонската православна црква од страна на Српската православна црква. Ваквиот однос кој со години продолжува без да се најде позитивно решение, негативно влијае врз односот на македонските иселеници кон уште позасилено натамошно развивање на братството и единството на народите и народностите во Македонија и во Југославија.

Затоа, не само што се прават обиди да се негира самостојноста на Македонската православна црква, туку низ конкретна пропаганда и други активности, бугарската и грчката православна црква по секоја цена настојуваат да ја попречуваат активноста и работата на македонската православна црква и на сите облици на собирање на Македонците од трите дела на Македонија.

*

* * *

Сојузот на здруженијата на православните свештеници на СР Македонија ја публикува книгата „Македонското православно свештенство во борба за национална и црковна слобода“ од Доне Илиевски. Самиот наслов на книгата привлекува внимание кај свештенството, обичниот читател, историчарот, политичарот и било кој друг читател што покажува интерес за Македонската православна црква и за македонското православно свештенство кое даде непроценлив придонес за остварување на вековните историски и канонски права

на македонскиот народ, паралелно со изборената национална да се здобие и со црковна слобода.

Со издавањето на оваа значајна публикација, македонската црковна историографија е побогата за уште еден важен и обемен труд, а културата на научната јавност побогата за уште една можност за збогатување на сознанијата за историјата на македонскиот народ, особено за Македонската православна црква, а во тие рамки и за македонското православно свештенство.

Издавањето на овој обемен црковно-научен труд се совпаѓа со големиот јубилеј, 40-годишнината од основањето на Свештеничкото здружение, и 20-годишнината од прогласувањето автокефалност на Македонската православна црква.

Улогата на свештенството е од огромно значење во историјата на помесните православни цркви, пред се заради тоа што има народен карактер. Скоро без исклучок, историјата на Православната црква е испреплетена и претставува значаен дел од националната историја. Тоа особено е изразено во историите на малите народи со бурно историско минато, чии цркви биле објект на завојувачките апетити на посилните држави. Меѓу нив посебно место зазема Македонската православна црква, респективно и македонското православно свештенство.

Едно од основните прашања на кое во својот труд му посветува внимание Доне Илиевски е делот за Климент Охридски, патоводителот на македонското православно свештенство и основоположник на Црквата во Македонија. Потоа се осврнува на укинувањето на Охридската архиепископија, на масовното учество на македонското свештенство во Илинденското востание, како и на црковните и оружените пропаганди во поилинденскиот период и политичките поделби проследени и со делба на Црквата во Македонија.

Во книгата се изнесени аргументирани историски факти за учеството на свештенството во НОБ. Македонскиот народен свештеник беше верен службеник на својот православен народ, во исто време беше и бескомпромисен борец против политичките и духовните ропства. Книгата претставува патриотско и црковно оддолжување на свештеничката генерација која уште во екот на НОВ даде зачеток, а подоцна беше носител и поборник за создавањето на Македонската православна црква, за обнова на Охридската архиепископија и за слободна и самостојна Македонска православна црква.

Историскиот материјал во публикацијата прави пресек на ослободителните борби што ги водеше македонскиот народ, во чии редови се наоѓаше и народното македонско свештенство. Особен акцент е даден на НОБ што македонскиот народ ја војуваше заедно со другите југословенски народи и народности против германско-италијанскиот и бугарскиот фашистички окупатор и албанските балисти, а во која конечно ја извојува својата национална и црковна слобода.

Како и во минатите ослободителни борби, така и во екот на НОБ до израз дојде и борбата за црковна слобода. Притоа, од огромно значење е одржувањето на Свештеничкиот собор во с. Издеглавје, на 21 октомври 1943 година, на кој беше изразена желбата и барањето за обнова на Охридската архиепископија со епископи Македонци и воведување на мајчиниот македонски јазик во богослужбите и во администрацијата.

Едно од важните прашања на кое во својата публикација Доне Илиевски му посветува посебно внимание е делот во кој е изнесено сестраното залагање на македонското православно свештенство во слободна Македонија, изразено преку Иницијативниот одбор за организирање на Македонската православна црква и за барање патишта за решавање на македонското црковно

прашање. Иницијативниот одбор што беше избран на Свештеничкото собрание во 1946 година имаше задача да ги реализира одлуките од Издеглавје и од историскиот Црковно-народен собор одржан во Скопје 1945 година.

Исто така, авторот посветува посебно внимание на свикувањето на Црковно-народниот собор во октомври 1958 година, на кој е донесена историската одлука за обновување на Охридската архиепископија и е избран Поглавар и домородни епископи, како и за прогласувањето на Македонската православна црква за автокефална во 1967 година. Потоа посветува внимание на Здружението на македонските православни свештеници, што беше организирано во 1947 година, а кое даде вонреден придонес во сестраната соработка и помош на Иницијативниот одбор кој раководеше со целокупниот живот на Црквата во Македонија.

Во голем дел од публикацијата, Доне Илиевски му посветува особено внимание на македонскиот свештеник. Го презентира неговиот лик и дава вистинска претстава за неговата општествено-црковна активност. Тоа, всушност, е претставување на историското минато на македонското православно свештенство во борбата за национална и црковна слобода.

*

* * *

Историјата на Македонската православна црква е тесно поврзана со историјата на македонскиот народ. Тие заедно со векови опстојуваат, но во исто време страдаат и се борат против асимилацијата, денационализацијата и неправдата кон македонскиот народ на Балканот и на другите простори ширум светот. Така, Црквата за македонскиот народ одигра првостепена улога во тешките периоди на ропство, затоа со право се вели де-

ка таа беше база за национално осознавање и лулка на преродбата на Македонецот во еден долг период.

За осветлување на овие моменти за поткрепа на црковно националната вистина, познатиот македонски историчар и публицист д-р Славко Димевски дава голем придонес во неговата книга „Историја на Македонската православна црква“ што излезе од печат во издањие на „Македонска книга“ од Скопје.

Публикацијата за историјата на Македонската православна црква на д-р Славко Димевски е многу значајна и сеопфатна. Таа содржи над илјада и сто страници текст пропратен со неколку фотографии, со етничката карта на Македонија, како и со кус текст на англиски јазик за историјата на Црквата. Оваа книга е капитално дело на македонската црковна историја и е поделена во три тома.

Првиот том на црковната историја на македонскиот народ претставува опширна историја на осумвековното постоење на Охридската архиепископија, на нејзиниот правен статус како самостојна црква. Всушност, тоа е најдлгиот период од почетокот на Охридската архиепископија до нејзиното укинување во 1767 година. Во овој том е презентирана историјата на Охридската архиепископија, нејзината духовна независност и духовна сувереност во Македонија, со што се докажува дека Македонија има историско право на своја автокефална црква во лицето на Македонската православна црква.

Првиот том е поделен на десет глави и го опфаќа периодот на ширењето на христијанството на Балканот и доаѓањето на Словените, прекрстувањето на македонските слоеви, книжевната дејност на солунските браќа Кирил и Методиј и улогата на неговите ученици Климент и Наум Охридски во создавањето на Словенската епископија во Охрид, како и создавањето на Охридската книжевна школа. Посебен простор е посветен

на монаштвото и на манастирите во Македонија, бого-милството, создавањето на Самоиловото царство во Македонија и црковно-культурните текови во тоа време. Значајно место е посветено на создавањето на Охридската архиепископија и нејзината дејност, положбата и односот на источните и западните цркви, како и политичките, социјално-економските и културните услови до укинувањето на Охридската архиепископија. Исто така се дадени внатрешните промени во македонските епархии по укинувањето на архиепископијата и некои други моменти од црковно-народната историја на македонскиот народ.

Вториот том го дава црковниот живот и вековната борба на македонскиот народ за стекнување своја црковна и државна независност. Во почетокот се дадени општествено-политичките промени во Турција и црковната положба на македонскиот народ. Посебно се нагласени судирите меѓу грчката буржоазија и Цариградската патријаршија, создавањето на македонските црковно-школски општини и преродбата врз црковна основа. Во поглавјето на црковно-националната борба против Цариградската патријаршија е презентирана борбата на Патријаршијата и грцизмот во периодот кога македонското граѓанство ги привлекло широките народни маси кои беа нездадоволни од грчкиот висок клер, особено во селата каде била изразена злоупотребата и корупцијата на грчките владици, кои вршеле духовна неправда кон македонскиот народ.

Овој том го содржи осамостојувањето на одделни црковно-училишни општини, појавата на туѓи верски и верско-национални пропаганди во Македонија и активноста на српската и бугарската црковнонационална пропаганда во Македонија, како и на Римокатоличката црква и нејзината пропаганда на унијатска основа. Посебен простор е посветен на антиегзархиското движење и дејноста на скопскиот митрополит Доситеј за об-

нова на Охридската архиепископија на македонското национално и црковно прашање во времето на Илинденското востание.

Третиот том е посветен на вековното прашање во распарчената Македонија, на црковната положба во Македонија по Втората светска војна, Српската православна црква и нејзината верско-национална улога во Македонија, со посебен осврт на борбата на македонскиот народ против денационализаторската и асимилаторска политика на балканските држави во трите делови на Македонија. Посебно е обработено ослободувањето на Македонија и на македонското црковно прашање, со посебна нагласка на Црковно-народниот собор во 1945 година, афирмирањето на Здружението на православните свештеници во Македонија и периодот до возобновувањето на Македонската православна црква.

Ова значајно историско дело на д-р Славко Димевски претставува сеопфатна и систематизирана истражувачка работа од областа на црковно-националната проблематика. Затоа, публикацијата „Историја на Македонската православна црква“ ќе си најде свое достојно место како во црковно-историската литература така и меѓу современата читателска публика.

*

*

*

Македонскиот народен јазик со векови егзистирал и се употребувал под поднебјето на Македонија. Меѓутоа, со културно-националниот развиток кон крајот на XVIII и почетокот на XIX век, започна една нова ера на народниот македонски јазик, што особено беше изразено во Солун, Кукуш, Воден, Енице-Вардарско и други места во Македонија. Притоа елементи на народниот говор влегоа широко во делата со црквена содржи-

на, во преведените проповеди и во многу други ракописи.

До почетокот на XIX век, училиштата и црквите во Македонија беа во рацете на грчката патријаршија. Уште на почетокот на своето создавање грчката буржоазија започна да ја развива својата „мегало идеја“ за елинизирање на Македонија, пред се, преку просветата. Не постоеше македонски, односно словенски училишта и затоа голем број македонски преродбеници од ова време првото образование го добиле на грчки јазик.

Солун како трговски центар на Македонија, во исто време беше и духовен центар на Македонците, од каде што се развиваше и раководеше просветната борба. Така во Солун во 1838 година, беше отворена и првата македонска печатница. Во 1858 година првпат во Кукуш е изведена богослужба на црковно-славјански јазик, а во 1866-та година започна со работа македонското училиште, што претставуваше голем напредок во културно-националниот развитокот.

Во половината на XIX век во Македонија се развива книжевно-преведувачката дејност со религиозна содржина. Познати се многу ракописи со црковни слова, поуки, молитви и слично, пишувани со грчка азбука, а се јавуваат и преводи од евангелието. Еден од тие преводи, направен од Хаџи Павел Божигробски на воденски говор беше отпечатен во Солун во 1852 година. Станува збор за таканареченото „Кониковско евангелие“, или „Неделно евангелие“ што заедно со другите преводи претставува мала книжнина и влијае за поставување на јазичното прашање во времето на преродбата.

Архимандритот Хаџи Павел Граматиков-Божигробски има големи заслуги за македонскиот културно-национален развиток и за националното будење на македонскиот народ. Тој е роден во чивлигарското село Кониково, околија Енице-Вардарска (Пазар). Не е поз-

нато кога е роден, но се знае дека уште мал останал без родители и бил принуден сам да се пробива во животот. Уште како дете пасел овци на побогатитеселани со цел да обезбеди средства за живот. По една семејна несреќа, што многу го погодила, заминал за Света Гора, каде што се покалуѓерил. Откако го завршил монахувањето во Зографскиот манастир, Павел се оддал на учителската дејност, а потоа отишол на божјиот гроб. Со одењето во Ерусалим го добива духовниот чин архимандрит и титулата ација, кои ги задржува целиот живот крај своето име. Кога заминал од Света Гора и дошол во Ерусалим служел во словенско-српскиот манастир „Св. Михајло”, прочитувајќи огромен број грчки книги со што многу добро го изучил грчкиот јазик. Подоцна заминал за Русија испратен веројатно во специјална мисија од ерусалимскиот патријарх Кирил. Тоа далечно патување има големо значење за неговата идна и национална ориентација.

Како претставник на ерусалимскиот манастир „Св. Михајло” Хаци Павел Божигробски заминал за Прага во 1865 година со цел да собира помош за манастирот. По враќањето во Македонија, Хаци Павел бил многу прогонуван од грчкото свештенство. Затоа бил принуден да бега од Воден и Солун, при што за одреден период заминал за Северна Македонија и останал како игумен во еден манастир близу Кратово. И таму неуморно работел за издигање на словенско-македонска свест меѓу населението од Кратово, Паланка и Штип. По покана на воденчани се вратил повторно во Воден, каде што станал претседател на општината. Во 1871 година патувајќи од своето родно село Кониково за Битола, каде што бил определен за владика, Хаци Павел умрел во градчето Вртикоп во близината на Воден и бил погребан зад олтарот на црквата.

Хаци Павел Божигробски е првиот раздвижувач на македонското национално чувство во Јужна Македо-

нија. Тој беше духовен водач и заштитник на македонските народни маси, борец за идејата на славјанското братство. Тој често ги посетувал селата во Воденско, Енице-вардарско и Гуменциско, агитирајќи меѓу македонските народни маси да отвораат македонски народни училишта и цркви. Тој ги советувал и ги помагал селаните, побудувајќи во нив љубов за мајчиниот јазик и за македонската народност. Како резултат на неговата родољубива дејност и со негова материјална помош се основаа македонски народни училишта во повеќе градови во Јужна Македонија. Исто така, Хаци Павел од своите лични заштеди купувал икони и други потребни материјали за посиромашните цркви во Македонија.

Архимандритот Хаци Павел не беше само родољуб, донатор, родоначалник и основач на македонските народни училишта и цркви, туку тој има и голема заслуга за појавата на првите никулци на македонската книжевност. Имено, тој го превел од грчки на македонски јазик, на воденски говор, едно од велигденските евангелија, т.е. „Кониковско евангелие“. Евангелието е печатено во Солун во 1852 година во печатницата во Киријак Држиловец, употребувајќи грчки букви. За печатењето на евангелието со грчки букви, Хаци Павел тргнува од фактот што македонскиот народ не го познавал словенското писмо, а старословенското писмо во тој период се употребуваше најмногу по манастирите. Исто така, дело пишувано со грчки букви не предизвикуваше голема реакција од страна на грчките владици.

Евангелието на Хаци Павел Божигробски е напишано на месниот македонски говор од Енице-Вардарско и Гуменциско. Тоа открива дека во средината на XIX век постоела силна македонска струја за развој на сопствен македонски јазик. Во неговиот јазик се гледаат сите карактеристики на народниот македонски јазик особено од Воденскиот крај.

На насловниот лист од Евангелието стои следни-
от текст:

„Евангелие на Господа бога и спаса нашого Иисуса
Христа сина, новотипосано за секоја недела, од година
до година со ред. Преписано и диортосано од мене Па-
вел јеромонах, Божигробски протосингел, родом Во-
денска епархија, од село Кониково, Солун, штампа Ки-
ријакова Држилец 1852 година”.

Во книжевното дело на Хаци Павел се гледаат
стремежите на македонскиот народ, кој се бореше да ја
зачува својата самобитност, својот мајчин македонски
јазик и книжевност и својата народна црква. Ваквата
книжевна борба и борба за отворање македонски народ-
ни училишта и цркви е од големо значење за македон-
скиот културно-национален развиток, особено за разво-
јот на македонскиот јазик, на кој во тој период му се по-
јави опасност од страна на поразвиениот бугарски кни-
жевен јазик.

И покрај тоа што Хаци Павел Граматиков Божи-
гробски, е еден од малку изучуваните македонски твор-
ци на XIX век, неговото книжевно дело, лингвистички-
те способности, неговите идеи, стремежи и патриоти-
зам служат за пример и патоказ во културно-национал-
ниот развиток на македонскиот народ.

ГЛАВА ТРЕТА

*Татковино, та ликот твој ме опива
И гласот твој ме вика ден и ноќ,
жалта вечно по тебе ми открива
невидени и цветни брегови*

Никола J. Вапцаров

ОХРИДСКО-ПРЕСПАНСКИ МОЗАИК

„Кој во Македонија ќе дојде, во Преспа треба да појде“ вели старата македонска пословица. Таму во живописните предели на Преспа очите повеќе се отвораат од било каде на друго место. Таму длабоко се чувствува чистиот воздух што доаѓа од високите и убави елки и борови и букови шуми на Баба и Иван Планина, на Бигла и Галичица, како и од убавото Преспанско Езеро. Тоа е предел што за секој посетител отвора широк хоризонт, се отвора со сета своја убавина и е на дофат на секој вљубеник на природните реткости.

Таму во Долна Преспа, во пазувите на Баба Планина недалеку од Преспанското Езеро, а на неколку километри од границата меѓу Југославија и Грција, се наоѓа живописното село Љубојно. Тоа е типично македонско, преспанско, печалбарско место од кое, како и од голем број села под Пелистер, многумина заминале и се задомиле во САД, Канада, Австралија и во некои европски земји. Меѓутоа, одреден број иселеници и привремено вработени, чија цел за враќање е кристално чи-

та, доаѓаат во Љубојно – нивното родно место, кое ги привлекува со невидена сила, за да воздивнат во своите стари домови, за да ги реновираат старите или да изградат нови куќи, да ги обноват спомените од младоста...

Љубојно е најубаво, највесело и најпривлечено на Илинден, на тој величествен ден на сенародниот македонски копнеж за борба и слобода, на најголемиот празник од сите празници во Македонија. Тоа со гордост го истакнува своето бурно минато исполнето со непокор и борба за опстанок. Во илинденскиот период таму се случиле бурни и драматични настани, а во текот на фашистичката окупација, Љубојно беше едно од жариштата на револуционерното движење и прва ослободена територија во Преспа.

На Илинден во Љубојно се игра и се пее, се јаде и се пие, се чувствува топло гостопримство и срдечност кај сите оние што доаѓаат да се сртнат со своите роднини, пријатели, познати. Зашто на Илинден во Љубојно се собира голем број иселеници од прекуокеанските земји, привремено вработени од европските земји, преспанчани што живеат низ Македонија и Југославија, голем број Македонци од Егејскиот дел на Македонија што живеат ширум светот, гости и иселеници од другите села, туристи и голем број повратници од Преспа и Битолско.

Љубојно, како и многу македонски села, е од забиен тип; со тесни калдрмисани улици, стари македонски куќи изсидани со камен на кои висат пространи балкони, како и со дворови заградени со авлии што се резултат на пограничната местоположба.

Селото првпат се споменува во една повелба на Цар Душан од 1337 година, а подоцна се споменува и во еден запис на Сливничкиот манастир во 1607 година, како поголема славјанска населба.

Според народните преданија, Љубојно своето име го добило од зборот љубов. Поточно, многу одамна се вљубиле младич и девојка. Овие две гранични елки, кои живееле во две соседни населби, поради лошите соседски односи на жителите од населбите, не смееле да се земат. Меѓутоа, тие сепак одлучиле да се земат и да побегнат. Се доселиле во близината на Реката и останале среќно да живеат. Подоцна, во близината на местото на вљубените се доселиле други семејства и, поради тоа, местото го нарекле Љубојно.

Веројатно легендата е само прераскажувње на постарите од овој крај. Но, вистина е дека Љубојно, односно жителите од овој преспански крај поседуваат љубов; љубов кон родниот крај, кон Татковината, природата, убавото. Според кажувањата на постарите, таму некогаш живееле вредни и честити Македонци кои фанатизирано ја бранеле и ја чувале верата и нацијата.

Познато е дека за време на Илинденското востание, селото било запалено и до темел изгорено. Сведоци на таа македонска трагедија се старите куки, изградени на постојните темели што љубоморно ја чуваат и ја кријат трагедијата на Љубојно, на љубојчани и на целиот македонски народ.

Познато е дека за жителите на Љубојно и на цела Преспа печалбарството е стара традиција. Тоа како феномен се појавило уште при крајот на минатиот век. Меѓутоа, овие миграциони процеси што ја зафатија цела Преспа во педесеттите години од овој современ век, не го поштедија ни убавото Љубојно, од каде што голем број семејства се преселија во други градови на Македонија, потоа во САД и Канада и во Австралија и во некои европски земји.

Многу љубојчани го напуштија родното огниште, но нив не ги напушта носталгијата. Така, голем број се враќаат на родната грутка за да изградат нови, убави

куќи, да ги реновираат старите македонски цркви, да ги асфалтираат улиците, да постават водовод, со еден збор, да го разубават Љубојно, кое е убаво, пријатно и погодно катче за живеење, одмор и рекреација.

Кога се зборува за борбената Преспа, за местото каде што владеел првиот македонски цар, Самоил, важно е да се спомене дека во Љубојно на 8 и 9 септември 1943 година е формирана првата слободна територија во Преспа, за покасно во 1944 година да биде засекогаш ослободена од бројните непријатели.

Веднаш по ослободувањето, Љубојно прилегаше на градска населба; имаше 14 чевларски работилници, 8 дуќани за широка потрошувачка и текстил, 5 кафеани, 6 дрводелски работилници, 4 шивачки работилници, две фурни за леб, 8 воденици, две ковачници, берберница и др.

Секако, за Љубојно се карактеристични едукационите процеси. Тоа е село, кое од секогаш било расадник на високообразовани кадри кои нашле свое место во нашето општество како воспитачи, педагози, новинари, професори, писатели, доктори, инженери, правници и други значајни професии, кои придонесуваат за подобро и посрекно утре.

Нема пишани документи, но според кажувањето на постарите љубојчани, првото училиште во селото било изградено во втората половина на минатиот век. Училиштето било малечко и само со две училиници. Потоа, во 1907 година, со доброволна работа на селаните, изградено е ново и пространо училиште на два ката во близината на центарот на селото, а во дворот на старото училиште. Првата настава во новото училиште започнала во 1908 година, а за први учители биле назначени: Климе, Каролина и Лена, сите Македонци од Охрид, што докажува дека кон крајот на 19 век во Охрид брзо напредувала писменоста.

Во текот на Првата светска војна, како и меѓу војните, училиштето во Љубојно имало повеќе намени. Така, по поделбата на Македонија, тоа било наменето за болница на француските војски, за потоа да продефилира еден голем и различен по состав наставен кадар. Многу од нив ја вршела својата просветителска должност, а некои биле само маша на буржоаскиот сталеж; го малтретирале македонското население, а децата ги учеле на туѓи јазици, неразбирливи за нив. Само во текот на Втората светска војна, македонските деца во Љубојно „ги учеле”: српски, италијански, албански и бугарски „учители”.

Сите страдања, бруталности и непедагошки односи кон македонското население и невините Македончиња се окончала на 5 ноември 1944 година, со ослободувањето на Преспа од чизмите на окупаторите. Престанаа асимилаторските односи кон македонскиот народ од овој крај на Преспа, кон народот кој со векови трпел ропство, понижување... Но, тој народ го зачува македонскиот јазик, обичаите, верата и македонскиот дух.

По ослободувањето на 14 ноември 1944 година, првпат во питомата Преспа, во Љубојно се отвори училиште на мајчин – македонски јазик. Тоа е првото училиште на македонски јазик во Преспа, гордост на плејада интелектуалци кои го започнаа своето школување на мајчин јазик. Посебно внимание заслужуваат напорите на првите македонски учители во Љубојно, а тоа беа: Методија Јовковски, Богоја Ничевски и Јосив Кондовски од Љубојно, Филип Поповски од Долно Дупени и Фанија Чемчева од Воден, Егејска Македонија. Секако, посебно внимание и благодарност треба да им се даде и на голема група учители и наставници што ја продолжија наставната дејност во Преспа.

Во последните години, кога животот во селото пак се врати; се враќаат печалбарите од сите континенти,

се враќаат на својата родна грутка, а носителот на сите акции што се преземаат е Месната заедница. Со вредните раце и дарежливоста на селаните се изгради водовод, асфалтен пат до Љубојно и поврзување со новиот пат за Долна Преспа, асфалтирање на улици, како и завршување и изградба на други комунални објекти што значат преродба на Љубојно.

* * *

Целиот Дримкол, сите населени места под Јабланица – Вевчани, Октизи, Подгорци и Лабуништа, а и другите струшки печалбарски села и Струга, се празнично расположени во текот на јануари. Овој живописен крај широко ги отвора вратите за печалбарите, да се вратат во своето родно место, на своето огниште. Голем број од тие „талкачи по светот“ доаѓаат да се видат со своите најблиски, за карванот на „Василичарите“, на „Печалбарските денови“, манифестација што се одржува на 12 и 13 јануари секоја година во дримколското село Вевчани.

Дримкол како и многу други места од Западна Македонија најмногу е познат по печалбарството. Од пативек од овој крај се одело на печалба. Мајсторите на Дримкол се надалеку познати по своите фасадерски и гипсарски мајстории. Мајсторите од Вевчани, од Борец, Вишни, Луково, Радожда и другите дримколски села, го вградуваат целото свое знаење и вештина на најубавите фасади во Белград и многу други градови ширум Југославија и по светот.

Печалбарството во Дримкол оставило многу траги кои зборуваат за тагата на разделбата, за неостварените желби, за тешкиот живот, зборуваат за неизносените невестински руби и за детството без родителска љубов. Така, се јавија новите топоними „женски мост“,

„плачи камен”, „плачи круша” итн. Тоа се места на разделбите на штотуку мажените невести, на родителите од синовите, на децата од родителите. Тоа се места оплакани со солзи, места на разделби.

Денес дримколските мајстори имаат своја организација кои сами со својот труд и мајсторски алат ја формираа во далечната 1956 година, за да ги градат зградите на новиот живот во кои ќе бидат господари на својот труд. Тоа е ГРО „Дримкол” која сега брои над 1100 вработени, од кои над 100 се со високо образование. Оваа работна организација има свои градилишта широк цела Југославија, а заедно со други градежни организации настапува и на надворешниот пазар. „Дримкол” денес е носител на развојот во општината, особено со отворањето на рудникот за јаглен Пискупштина и развојот на индустријата за градежни материјали. Со тоа, а посебно со изградбата на Хидроцентралата Глобочица, дримколскиот крај од чии пазуви се родија и растеа македонските револуционери и творци Арсение Јовков и Војдан Чернодрински, повторно оживеа, но овој пат со еден нов живот.

Кога се патува од Струга кон Дебар, на десетина километри во месноста Суво Поле, недалеку од Црн Дрим, лоцирана е фабриката за терацо и плочки што работи во состав на Грдежната работна организација „Дримкол”. Оттука, уште четири километри по широкиот асфалтен пат се стасува до Вевчани, едно од најголемите, најубавите и најнапредните населени места во Струшко.

Секој што ќе го посети убавото Вевчани ќе види дека таму се живее градски. Уште на влезот во селото, на левата страна од патот, е сместен деташираниот по-гон на текстилната индустрија „Стружанка” од Струга. Тука, педесетмина, претежно жени нашле вработување, произведувајќи пластични ќеси и други произво-

ди. Понатаму асфалтниот пат се влева како река во Вевчани кај што од двете страни се надвиснуваат убави, модерни и скапи куки. Велат дека печалбарите се познаваат по големината и раскошот на своите куки. Тој пример е типичен за Вевчани, каде што осумдесет насто од куките се нови, а многу од нив служат како пример за продолжувањето на македонската традиционална архитектура. Сите куки се опремени со потребните апарати за домаќинство, а во многу дворови светат модерни и скапи патнички автомобили.

Вевчани е сместено во подножјето на Јабланица, распространето на двете страни на реката Матица. Во Вевчани живеат околу 800 семејства со близу 3.000 жители, исклучиво македонско население, чиј број е непроменет во последните години. Во Вевчани е убаво во пролет кога кокичињата надвиснуваат на падините на Јабланица, во лето кога од изворите над селото блика чиста, здрава и ладна вода, во есен кога се збира грозјето, но најубаво и најпривлечно е во зима за карневалот на „Василичарите“. Тогаш вевчанци доаѓаат од сите страни на светот, затоа во Вевчани се употребува народната поговорка „Прајш што ќе прајш, на овој ден дома да се најш“. Исто така, дознавме дека според некои статистички податоци, вевчанци ги има на секаде во светот: околу 150 семејства во Белград, 130 во Скопје, 40 во Битола, во Охрид, Струга, Загреб, Љубљана...

Исто така, бевме информирани дека здравствената заштита во Вевчани има долга традиција. Така, уште во 1937 година, група напредни печалбари обезбедија отворање на здравствена станица. По ослободувањето бројот на здравствените работници постојано се зголемува, а апаратурата се модернизира. Од 1975 година печалбарите започнаа акција за собирање средства за изградба на нова зграда и рентгенски центар, кој е еден од најсовремените во Македонија. Здравствената заштита се врши преку забното, рентген и специјалистич-

кото одделение, лабараторијата и во службата за општа практика со пунктовите во околните села, каде што вкупниот број на медицински лица изнесува 90.

Со цел организирано да се настапи на пазарот, вевчанци кои живеат надвор по градовите на Југославија и оние во селото, формираа и Градежна занаетчиска задруга „Печалбар“ со седиште во Вевчани.

Инаку, задругата „Печалбар“ е единствена од таков вид во Македонија. Во неа се здружени над 400 кооперанти од многу места на Македонија, особено ги има од Дримкол, чии градежни работи се вршат преку претставништвата во Скопје, Загреб и Љубљана. Здружените градежници особено се активни во решавање на инфраструктурните потреби на населените места. Важно е да се каже дека Задругата ги купува куќите и имотите на оние што ги продаваат и дека кооперантите ги плаќаат своите давачки во општината Струга.

Дознавме дека во Вевчани се изградени водовод и канализација пред да има во Струга, а електрифицирано е 1949 година кога е изградена електричната центralа. Таму работи осумгодишно училиште со околу 400 ученици, Културен дом, во кој се одвива културното живеење, библиотека, културно уметничко друштво. Во Вевчани има пошта, детска градинка, трговија за снабдување, мотел. Сите активности се одвиваат преку Месната заедница, а во соработка со жителите и печалбарите. Кај Вевчанци постои разбирање и слога. Основното училиште во 1985 година славеше 150 години од првото народно училиште во Вевчани, со што на најдостоен начин одговори на сите поsegнувања и негирања на македонската нација, самобитност и култура.

Културната манифестација „Печалбарски денови“ е од големо значење за жителите и печалбарите од Дримкол, особено од Вевчани. Таа има за цел да ги афирмира културните и творечките вредности на овој пе-

чалбарски крај и да ја зацврсти нитката на печалбарите со родниот крај, а во исто време е од огромно значење за македонската култура воопшто. Маскенбалот во Вевчани се одржува уште од многу одамна. Печалбарите донесувале маски од секаде по светот, а се натпреваруваат кој и чија маска ќе биде најинтересна, најнеобична. Сето тоа действие е необичен фестивал на хумор и сатира, исмејување на настаните од животот, на појавите што би требало да се надминуваат...

По традиција се одржува и литературна претстава пред спомен-чешмата на печалбарите, направена од мермер во спомен на печалбарат, кој заминувал, но и постојано се враќал, како симбол на непрекинатиот живот, на која пишува „На печалбарите, кои го зачувале својот корен и својата рода, нека тече вечно оваа вода”, а манифестијата „Печалбарски денови” завршува со традиционалната печалбарска визита, со песна и со оро и со желба разделбата да донесе повторно средба на печалбарите од Вевчани.

* * *

Селото Велгошти оддалеку има чудна, волшебна и таинства панорама. Кога го гледаш од Самоиловите тврдини над Охрид, ти се чини рака да посегнеш, ќе го допреш, тука е пред тебе. И вистина Велгошти е оддалечено само три-четири километри од Охрид. Тоа е предградие на Охрид, сместено веднаш зад Болницата и во продолжение на индустрискиот дел на Охрид. Од кај сервисот на „Галеб” започнува да се искачува кон подножјето на Галичица, кон ридот „На Пљуска”, со лицето кон Охридската котлина, кон Охрид и Охридското Езеро, исправено, гордо и достоинствено.

Беше недела, во втората половина на август, во еден топол и пријатен ден, појдовме за Велгошти со мо-

јот пријател професорот д-р Јонче Шапкарев, инаку роден велгоштанец, кој со задоволство се одсва на мојата покана и се согласи да ми го претстави и да ме запознае со селото на велгошки начин, со топло гостопримство и да ме запознае со многумина велгоштани.

Во непосредна близина на зградата на Средно техничкото училиште, каде што се спојува новиот пат што доаѓа од кај Винарската визба и Струга и продолжува кон Ресен и Битола, појдовме десно кон Велгошти. На почетокот на улицата немаше патоказ, а и тешко може да се разграничи меѓата меѓу Охрид и Велгошти. Патот е широк и асфалтиран пред повеќе години. Од двете страни се насираат убави и пространи куќи со различна македонска архитектура, со цвекиња, лозници и цреши во дворовите. Ваквата убава глетка продолжува неколку километри, преку мостот на суводолицата Сушица, што претставува „граница“ со Охрид и продолжува кон средина на селото.

За името на селото Велгошти, кое првпат се споменува уште во XVI век, има повеќе легенди и преданија. Така, едно народно предание што се пренесува од колено на колено вели: „Меѓу првите жители што го населиле местото од денешното село бил сточарот Веле. Тој одгледувал овци и кози, а покрај неговото бачило врвел патот од Охрид за Ресен. Трговците и кираџиите редовно навраќале кај Велета да се одморат, а Веле, пак, ги послужувал со матеница за да се освежат. Затоа тие со задоволство зборувале како Веле гоштева, а од тоа „Веле гоштева“, со скратување и спојување на двата збора се добило името Велгошти.“

Тоа е легендата, а вистината е дека Велгошти како и многу места во Западна Македонија е познато по бурното минато и по печалбарството, а од ослободувањето наваму, особено во последните дваесетина години се гордее со големиот развој и напредок. Тоа е село

што живее и расте, а ќе расте уште повеќе, зашто неговите жители го сакаат своето село. Таа љубов, на пример, е изразена на тој начин што во Велгошти во манастирот Света Петка во 1894 година е формирана Првата востаничка чета во Охридско, што зборува за активноста на велгоштани уште пред и во текот на Илинденското востание.

Инаку, манастирот Света Петка, што се наоѓа на падините на живописниот „Олмец“ е подигнат во 1890 година. Овој историско-културен споменик има огромна важност не само за Велгошти, туку и за Охридскиот регион и пошироко. На празникот Света Петка Летна кај манастир се одржува голем панаѓур, каде што се собира огромен број луѓе од поблиската и од подалечната околина како и бројни туристи. Се вели дека Велгошти е село со девет цркви од кои, секако заслужуваат да се споменат „Св. Климент“ од 1872 година, „Св. Илија“ од 1937 година, „Св. Никола“, „Св. Димитрија“ и други.

Во Велгошти го посетивме споменикот за слободата на Македонија од Илинденскиот период до 1945 година, што е подигнат по повод 70-годишнината од Илинденското востание, на 2 август 1973 година. На споменикот, кој гордо се издига во непосредна близина на училиштето, се испишани имињата на борците и жртвите за слобода.

Во Велгошти го посетивме Јоне Калачоски, претседател на Советот на Месната заедница. Неговта куќа е лоцирана веднаш над училиштето, во непосредна близина на центарот на селото, од каде што како на дланка се доловува голем дел од селото и од Охрид. Седуваме во дворот под лозницата, каде со кафе и велгошка лута ракија го водевме разговорот, Јоне е млад, енергичен, перспективен и добар општественик. Вработен е во Монополот во Охрид, а заедно со сопругата Климентина и синчето Васко се загнездил во оваа питомија.

– Месната заедница, потпомогната од другите општествено-политички организации, е носител на сите активности во Велгошти. Знаете, ни рече Јоне, Велгошти е големо село. Има околу 700 куќи и 3.000 жители. Во Велгошти со успех работи осумгодишно училиште во кое се школуваат над 1.000 ученици. Имаме амбуланта со постојан лекар и медицинска сестра. Со успех работи Домот на културата „Илинден“, како и библиотека. Во селото има 6 продавници и една самопослуга, а од неодамна се пуштени во употреба над 300 телефонски броеви. Како резултат на добрите услови за живеење, голем број Македонци од Струшко се доселуваат и градат нови куќи, а старите куќи се реновираат. Треба да се нагласи дека од Велгошти има околу 1.000 вработени претежно во фабриката за автodelови во Охрид. Немаме проблеми со вработувањето, а и сме ги решиле поголемиот број комунални проблеми.

Во Велгошти го сретнавме и Боро Шапкароски, млад, спортист, заменик на претседателот на Советот на Месната заедница. Тој во разговорот рече дека сега Велгошти доживува втора младост. – Гледате, ни рече, скоро во секој двор има автомобил, а домовите се најсовремено опремени. Иако со земјоделство се занимаваат помал број домаќинства, сепак нашето село учествуваше во телевизиската емисија „Да се знае—да се има“, а по тој повод се збрратими со селото Сегед Доњи што се наоѓа во непосредна близина на Трогир.

Навративме на кафе во домот на Илија Баловски, што се наоѓа во стариот дел на селото. Тука, во убавото катче за кое Илија потрошил големи средства, го започнавме разговорот со овој наш иселеник кој е чест гостин во Републиката.

– Дваесет години живеам во Гери, САД, заедно со сопругата Вера, децата Кире, Ристо и Виолета. како и со зетот Tome Кајмаковски. Во Гери имаме автосервис и

добро заработуваме и убав живот живееме. Меѓутоа, нашата желба е да се вратиме засекогаш во родното место. Веќе 14 пати доаѓам во Македонија. Постојано сум со мислите во татковината, во Охрид, во моето Велгошти. Гледате, ни рече Илија, и оваа година нешто рено-вирав во куќата, во дворот. Сакам да биде сè во најдобар ред. Доаѓаме тука на одмор, на духовен мир, зашто овој е најпријатниот и најубавиот дел на земјата, овде е ра-јот. Планирам да ја направам чешмата што е над куќата, да остане спомен за народот.

Како што бевме информирани од Јонче Пердуловски, од неодамна пензионер, кого го сртнавме во домот на Илија Баловски, од Велгошти, има извесен број иселеници во прекуокеанските земји. Најмногу ги има во Австралија, а помалку во САД и Канада. Меѓутоа, поголемиот број од нив заминале во минатото. Сега во Велгошти нема иселување, туку само доселува-ње.

Го напуштивме Велгошти и се упативме кон Охрид со желба повторно да дојдеме во ова живописно македонско село, кое се наоѓа на работ на Охрид и повеќе личи на градска населба.

*

*

*

Во Долна Преспа, во пазувите на Баба Планина, наредено од двете страни на Стара Река, односно Брајчинска Река, на неколку километри од Преспанското Езеро е сместено живописното Брајчино. Тоа е село со шест православни цркви што датираат од минатото и овој век. Таму печалбарството е стара традиција што започнала уште во минатиот век. Како резултат на тоа, голем број семејства од Брајчино се преселиле во Битола и Скопје, а особено во прекуокеанските земји Канада, САД и Австралија, како и во некои западноевропски

земји. Така, денес само во Торонто, Канада, живеат повеќе од сто семејства, па затоа често во шега се вели дека Брајчино е во Торонто. Таму брајчинци имаат формирало свое друштво, кое е меѓу најактивните македонски селски друштва, а постојано дава помош за изградба на објекти во своето родно село, за оние што останале и оние што се враќаат во Брајчино, да живеат поубав живот.

Брајчино го посетивме во есен. Во лозјата имаа надвиснато гроздовите, во овоштарниците се чувствуваше мирисот на јаболката. Патот од Љубојно кон Брајчино води низ овошни насади и зелени ливади. На влезот во Брајчино се забележуваат стари куќи сидани со камен, со широки чардаци, тесни дворови и авлии од кај патот. Меѓутоа, по неколку стотини метри по асфалтниот пат, се забележуваат и многу нови и современи куќи, некои од нив сидани според старата македонска архитектура. Всушност, се меша старата и новата архитектура во просторот, задржувајќи ги со себе времето и условите за живеење, за да имаат брајчинци на тие простори вечни споменици што ќе им кажуваат и пренесат на младите генерации за минатото на ова печалбарско село со големи контрасти, каде што многу куќи останале на забот на времето, а се градат, пак, голем број нови и современи куќи, кои можат да се најдат само тука – под Пелистер.

Уште при посетата на Љубојно го сретнавме Методија Трандовски со сопрругата Нада, родена во Пештани Охридско. Тие се напредни земјоделци и една од помладите брачни двојки кои свиле гнездо во Брајчино.

– Нашето семејство е едно од оние што не се поведе по печалбарството и останавме тука во нашето Брајчино. До пред извесно време работев во Љубојно, а од летото работам како возач во организацијата за сто-

панисување на шумите ШИП „Преспа”, во погонот на Брајчино, а нè има дваесетина вработени. Покрај работата во Организацијата се занимавам и со земјоделство. Всушност, сопругата Нада повеќе се грижи за лозјата и овошните градини, а ни помагаат децата Гоце и Ато. Знаете, ако се работи и се има добро производство, „а земјата не е арамија”, може многу добро да се заработи и да се живее поубаво од било каде во светот, ни рече Методија.

Кога го посетивме домот на Методија Трандовски, го сретнавме татко му Алексо, сега пензионер, инаку учесник во НОБ од 1943 година. Алексо, заедно со сопругата Анѓа, живеат среќно и задоволно во Брајчино, во заедница со семејството на Методија. Тие се напредни земјоделци. Поседуваат трактор со сите приклучни алатки, автомобил, поголеми површини со лозје и јаболка, а се разбира во домот ги имаат и сите неопходни апарати за домаќинството.

Во домот на Алексо Трандовски го сретнавме Методија (Тоше) Петковски, вработен во погонот на ШИП „Преспа” во Брајчино. Во разговорот со Методија, дознавме дека тој е повратник од Австралија. Меѓутоа, по извесно време во Татковината, неговите ќерки Невенка, Дијана и Сузана, кои се родени во Мелбурн, како и сопругата Милица, пак се вратија во Австралија, со што по извесно време и Методија ќе му се придружи на семејството.

Кога пристигнавме на средсело, или како што популарно се вели на „Полена”, влеговме во единствената продавница, наречена „задруга”, сопственост на „Преспанско Езеро”, од Ресен. Таму сретнавме неколкумина, меѓу кои Никола Калчовски, раководител на продавницата, Петре Теговски, Спасе Петковски и Љубомир Лаковски, сите вработени во погонот на ШИП „Преспа” во Брајчино. Во разговорот со овие млади до-

маќини бевме информирани дека наскоро во селото ќе бидат дадени во употреба триесетина телефонски броеви, кои за многумина ќе значат еден нов прозорец кон светот и непрекината врска со своите ширум светот, особено за старите и изнемоштените.

Исто така во непосредна близина на средсело е локирана кафеаната „Балтан”, сопственост на Николина Ангелова. Тука беа собрани две-три групи млади момчиња, а велат дека често доаѓаат гости и од подалечните места, бидејќи кафеаната е единствена во Долна Преспа.

Беше ноќ кога го посетивме домот на Томо Боровичанин, шумар во ШИП „Преспа”, а и претседател на Месната заедница во Брајчино. Во убавото катче на овој вреден дојденец во Брајчино разговаравме за активностите на Месната заедница, за плановите за во иднина и за сè она што значи живот во селото.

– Во Брајчино убаво се живее, ни рече Томо. Заедно со секретарот Ристо Толовски и со членовите на Советот на Месната заедница се грижиме за сите работи што треба да се извршат во селото. Јас не сум од Брајчино, а се чувствуваам како тука да сум се родил. Многумина од Брајчино формирале домови во туѓина, во прекукеанските земји, а еве јас, со мојата сопруга, која е од Брајчино, се здомивме овде, каде што живееме среќно и сме многу задоволни. Ќерката Јасмина заврши економско училиште и работи во „Преспатекс” во Ресен, а синот Јовица е на отслужување на воениот рок во ЈНА, ни рече Томо.

Томо Боровичанин не информира дека со заеднички средства на селаните, на брајчинци во прекуморските земји и на Месната заедница, во селото е реновиран Задружниот дом, а салата ќе служи за прослави, веселби и други свечености. Потоа се изградени неколку мостови, се одржува водоводната мрежа, а е извршено и осветлување на неколку улични места.

Со изградбата на новиот асфалтен пат до селото се отворија можности за негово заживување, за спречување на миграционите движења, како и за развој на земјоделството и сточарството. Подобри услови има сега и за здравството и за комуникациите со другите населени места. Со изградбата на неколкуте објекти, селото доби живот, а брајчинци веруваат многу во идниот развој на селото, зашто и покрај тоа што многумина го напуштиле своето родно огниште, сепак Брајчино, не го заборавиле, а некои и се враќале засекогаш.

* * *

По изминатите четиринаесетина минути со автобус од Битола за Отешево, поточно веднаш по преминувањето на превојот Гавато, како на дланка се гледа дел од Преспанската котлина.

На прв поглед паѓа во очи Ресен, општествено-политичкиот и културниот центар на Преспа. Се гледаат од далеку неколкуте фабрички оцаци во градот, од кои чадот како долга кадела плива по чистиот воздух на Преспа. Исто така, впечатливи се црвените покриви од новите куќи, што како печурки никнат на сите страни во Ресен. Посебно глетката се збогатува со куките што го поврзуваат селото Јанкоец со Ресен. Од далечина Јанкоец изгледа како низа тутун што виси над патот за селото Кривени.

Многу посетители на Преспа велат дека најубаво да се биде таму е во пролет. Тогаш длабоко се чувствува свежиот воздух што доаѓа од високите букови и борови шуми на Баба и Бигла Планина. Секој патник би сакал да се одмори во овој планински дел, да вдише чист воздух, да се восхитува на убавината на природата и да ја почувствува свежината на Преспа.

Автобусот забрзано се спушта по патот што како змија се вијуга низ густата шума и негде-где зелени-те ливади. Од тука во далечината се гледа дел од Преспанското Езеро. Човек кој не бил порано во Преспа ќе помисли дека природата се поиграла во минатото и направила една половина круг меѓу планините, и истиот подоцна го исполнila со вода. Од северната страна на тој дел од Езерото се забележуваат непрегледни плантажи со јаболка, а од западната страна – надвисната Галичица која со својата природна убавина ја дополнува езерската привлечност.

Од месноста Макази, од каде што се делат патиштата за Ресен, од десната страна, за Маркова нога, од левата, и третиот кој води право кон Отешево и Царина, автобусот како да пропадна во непроодна шума. Таа чунгла ја создал вредниот човек на Преспа. Од двете страни на патот се гледаат овошни насади, прецизно наредени во должина и ширина. Одеднаш автобусот подзастана на кривината пред селото Царев Двор. Уште во влезот на селото се гледаат нови куќи, заградени со ниски бетонски и железни огради, а во дворовите убави цвекиња. Во селото, има и многу стари куќи, кои со својата архитектура зборуваат за неговата бурна историја, за печалбарството, за минатото.

На излезот од Царев Двор, од десната страна на реката, се гледа зградата на Централното основно училиште, а веднаш зад училиштето, во продолжение на патот, започнува редица од нови куќи на селото Дрмени. И Дрмени е едно од печалбарските села на Преспа. Овдешните селани велат дека царевдворчани и дрменчани можат да се сртнат на сите континенти во светот. Но тие во срцата секогаш го носат родниот крај – Преспа. Затоа многумина печалбари се вратиле тука – на својата родна грутка, да изградат нови, убави и високи куќи.

По десетина минути автобусот се приближи кон Перово, Покрвеник и Сирхан-нова крајбрежна населба во која можат да се видат различните архитектонски достигнувања на македонската архитектура во повоенниот период. Тука езерскиот брег е на оддалеченост од асфалтниот пат само неколку метри. Тој е покриен со чист песок, кој одвреме-навреме се мие со чистата езерска вода. На овој дел од езерскиот брег можат јасно да се забележат промената на езерското ниво на водата, кое се менува повремено, во зависност од временските прилики и годишните времиња.

Песокливите плажи од кај рибарското стопанство „Сирхан“ се простираат кон Отешево, најпознатото летувалиште на Преспанското Езеро и првата туристичка населба што во Преспа е изградена по војната. Составено е од многу вили и хотели кои се протегаат долж езерскиот брег, скриени во густата дабова шума.

Прошетката со брод по Преспанското Езеро е посебно доживување, задоволство, одмор... Бродот беше преполн со гости, кои со нетрпение чекаа да се најдат во пространата езерска шир. Заборот на бродот и веднаш потоа перките почнаа да ја сечат водата пред пристаништето во Отешево, со насока кон Царина. Езерото како да спиеше кон средината на заливот, а само негде – гde кон селото Стење се гледаа мали бранови, предизвикани од тивкиот ветер што доаѓаше од кај Галичица. Рибарите велат дека заливот кај Царина и Стење е „заветарничав“, така што во трската покрај брегот можат да се уловат поголеми примероци: мрена, скобус или крап, кој е највкусна слатководна риба, а чија популација за жал се намалува.

По одминувањето на заливот, се стигнува до месноста Казан, каде веројатно поради големата длабочина на Езерото, професионалните рибари ги полнат своите кајчиња со преспанските риби. Езерскиот брег ту-

ка е стрмен и негде годе со широки плажи покриени со ситет песок, а другите места се напластени со големи стени што стрмно се спуштаат и се губат во езерската длабочина. Овој дел на Преспа е рајот на педесетина пеликани кои гордо пливаат по езерската шир – далеку од човековата неправда.

На југ од Казан сместено е селото Коњско, можеби најмалото село на брегот. Тоа е типично македонско рибарско село со малечки куќи долж брегот. Селаните од Коњско ја гледаат својата перспектива, како и напредокот на селото и на тој крај во асфалтирањето на патот што води од Стење до нивното село.

Наспроти Коњско кон селото Нивици кое се наоѓа во Егејскиот дел на Македонија, е островот Голем Град, најголемиот езерски остров во нашата земја. Бујната вегетација и густата шума Островот го прават езотичен, кој потсетува на заборавен тропски предел. Според народните преданија, Островот бил дворец на првиот македонски цар Самоил, кој по напорните борби доаѓал да се одмора на Островот. Легендата, исто така, вели дека Преспанското Езеро и целата оваа питома котлина, своето име го добила по името на една од ѕерките на македонскиот цар Самоил, која се викала Преспана.

Од Островот посетителот може да види три држави, зашто граничната тромеѓа што ја кроеле големите сили се наоѓа во непосредна близина. Тука, над сината и бистра вода, уште од првата војна го спуштиле белото буре, што треба да потсетува на безмилосното касапење на Македонија. И секој би се запрашал, што сè друго се крие во бистратата вода што со векови ги рони бреговите на Галичица и Иван Планина, за да навлезе во нивните карсни предели и да се појави кај Св. Наум или Поградец. Од Островот се гледаат многу преспански села во Албанија, како и Нивици, на јужниот преспански брег од Грција, прочуено на далеку по вкусната белвица што ја ловат дури и жените нивичанки.

Кога бродот сврте кон исток, паралелно со граничната линија во правец на Маркова Нога, Нивици се скри зад Р'тот, а се појави заливот кон југ кој се стеснува кај „мостот“ Перово, каде водите од Мала Преспа се вливаат во големото Преспанско Езеро. Во далечината се гледа Островот Ахил како да се споил со селото Винени. Граничната линија од бели буриња не ни дозволи да се восхитуваме на тоа историско место и убавината на Долна Преспа. Од далечина, како нанижани долж езерскиот брег се гледаат селата Оровник, Папли, и во линија кон Маркова Нога продолжуваат: Рудари, Штрково, Медово и Раби. На исток од Раби се наоѓа селото Герман, село свидетел на македонската историја. Тука е најден најстариот македонски споменик, спомен плочата посветена од Цар Самоил на своите родители.

Преспа е неповторлива убавина, убавина на која секој што потекнува од нејзините питоми краишта треба да ѝ се навраќа.

* * *

Селото Горно Врановци се наоѓа во подножјето на планината Јакупица, во непосредна близина на изворите на реката Тополка, на надморска височина над 600 метри, а на растојание од дваесетина километри од Титов Велес. Горно Врановци како населба постои повеќе векови. Така, според некои податоци, уште во петнаесеттиот век во Врановци живееле 12 семејства, од кои 9 биле христијански, а според пописот во 1921 година, бројот на жителите изнесувал околу 2.500.

За да се стигне до Горно Врановци се оди од Титов Велес низ населбите Превалец и Чашка, по текот на живописната река Тополка. Тука, меѓу карпестите ридови, на малите површини обработлива земја, на таа скудна но питома почва, во минатото живееја повеќе од

шестотини семејства. Природата на овие благородни луѓе, кај кои исламизацијата рано стасала, а во чии семејства секогаш се негувал чист македонски збор и мијачка носија, им дарила ретки вредности. Тоа се трудолубиви и неизмерно чесни луѓе. Во минатото, тие вредни луѓе камењарот во таа стрмотија го имаа претворено во ниви и градини, а во селото имаа изградено убави куќи сидани од делкан камен. Тие гурбетчии, за жал, ги напуштија своите родни огништа и најголем број од нив се преселија во градот Измир, во Турција.

Селото Горно Врановци го посетивме во еден убав и топол есенски ден. Целта беше единствена: да се посетат спомениците што го овековечуваат минатото на државните, воените и политичките раководства на Македонија. Ги посетивме петте меморијални музеи: на Президиумот на АСНОМ, на Централниот комитет на КП на Македонија, на Главниот штаб на НОВ и ПО на Македонија, на партизанската печатница „Гоце Делчев“ и спомен куќата на ОЗН-а на Македонија. Овие музеи овде постојат, затоа што во 1944 година, пред ослободувањето на Скопје, Горно Врановци беше еден вид главен град на Македонија. Во втората половина на септември 1944 година, во Горно Врановци, се одржуваа седници на Централниот комитет на КПМ и на Президиумот на АСНОМ, се правеа оперативни планови и се издаваа наредби за водење на завршните операции за ослободување на Македонија. Тука почна да работи и да распространува информации Телеграфската агенција на Македонија, што потоа стана дел од ТАНЈУГ за Македонија, овде излезе првиот број на весникот „Нова Македонија“, а Културната група на Главниот штаб, од која потоа се формира Македонскиот народен театар и другите културни и уметнички институции, со полн ентузијазам развиваше богата уметничка активност.

Во текот на 1987 година во Горно Врановци е изграден современиот хотел „Врановци“. Во селото го

сретнавме Шабан Јајовски, шеесетгодишен, но витален разговорлив и со ведар дух. Тој заедно со Шакир Коруновски се двете староседелски семејства од Македонци–Муслумани што останаа во селото.

– Многу ми е мило што гледам една ваква голема група луѓе да го посети нашето село, да ги посети меморијалните музеи каде што се создадоа темелите на новите општествени односи за слободна Македонија. Јас сум староседелец во селото, а моите предци се дојдени од Долна Река. Ние сме Македонци–Муслумани, останати заедно со спомениците овде, на овие простори, да кажуваме за минатото. Работам во „Лозар“ од Титов Велес. Со изградбата на музеите, на асфалтниот пат и новиот хотел, животот повторно се враќа во нашето село, покрај другото, рече Шабан Јајовски.

Во Горно Врановци ги сретнавме и разговаравме и со Рамадан Јулдиз, пензионер, роден во Врановци, а од 1955 година живее во Измир, со Реџем Јулдиз – Цагадировски, роден во Врановци, и со Вејсел Јашар, роден во селото Мелница, а исто така живеат и работат во Измир.

– Знаете, во Измир се чувствуваат како да сме во Горно Врановци. Зборуваме македонски дома и на улица, зашто тој ни е наш мајчин јазик, се дружиме со врановчанци, а нас само во Измир не има околу 4.800 во пречник од неколку километри. Многу сме среќни што го посетивме родното место, кое со изградбата на патот, музеите и хотелот, повторно заживеа. Ние живеаме во Измир, меѓутоа со мислите сме постојано во нашата родна Македонија. Затоа, редовно го слушаме Радио – Скопје и со песната и со орото се враќаме во нашата Татковина, ни рекоа соговорниците и не замолија да им го испраќаме списанието „Македонија“ во Турција.

Тука, во хотелот „Врановци“, каде што имавме чувство дека се наоѓаме во некое големо населено мес-

то, бидејќи имаше голем број гости, разговаравме со Љупчо Мајсторски, шеф на салата. Тој нè информира дека хотелот располага со 50 соби, ресторан, сала и тераса, каде што голем број посетители, особено од Титов Велес, доаѓаат во летниот период заради извонредните климатски услови, чистиот и свеж воздух и бистрата и здрава вода за пиење.

Го напуштивме легендарното Горно Врановци, со желба повторно да го посетиме, да се потсетиме на сведоштвата на борбата за независност и слобода на македонскиот народ.

* * *

Во сестраниот развој на СРМ, и градот и Општината Виница по ослободувањето, а посебно во последните години, бележат добри резултати во својот развој. Од исклучиво земјоделско подрачје, со мали заостанати земјоделски поседи и нешто ситно занаетчиство, без други индустриски објекти, освен две мали фабрики за лупење на ориз во Виница и Блатец, без работничка класа и интелигенција, денес на територијата на Општината постојат и дејствуваат петнаесетина работни организации во областа на стопанството.

При неодамнешната посета на Виница Македонска, ја посетивме РО „Винка”, една од напредните колективи меѓу 15-те општински работни организации од областа на стопанството и една од водечките организации во Републиката од ваков вид производи. Овој реномиран колектив сè поуспешно се експонира како на домашниот исто така и на странскиот пазар и е носител на развојот и афирмацијата на стопанството на Виничката општина.

Работната организација „Винка” од Виница Македонска е формирана во текот на 1964 година, а со редов-

но работно производство отпочна од јануари 1965 година како претпријатие за производство на чадори и туристичка опрема. Ваквото производство се потврди при првата посета на фабриката, пред чиј влез е растегнат веројатно најголемиот сонцобран кој служи за паркирање на лесни и друг вид коли и зафаќа простор од околу 200 m².

Со цел да се подобрат производствените процеси и производствената положба во Работната организација, во 1973 година изготвена е инвестициона програма за модернизација на производството и проширување на фабричкиот капацитет. Со реализацијата на програмата се створија услови за измена на структурата на производството, асортиманот и квалитетот на производството, се измени технологијата, се воведоа нови машини за ново производство и, во исто време, се подобри квалификационата структура на вработените. Во таа смисла се зголеми бројот на вработените, а со тоа се постигнати подобри финансиски резултати, кои придонесоа за порентабилно работење и стабилизација на Работната организација.

Од крајот на 1972 година „Винка“ е во состав на сложената организација на здружен труд за производство и промет на текстил „Интекс“ од Скопје. Во 1975 година укинато е производството на чадори и се отпочна со производство на туристичка и камп опрема и церади. Производството е организирано во три работни единици и тоа: работна единица за конфекционирање туристичка опрема, работна единица за производство на церади и работна единица за метални конструкции. Производната програма се состои од производство на 10-тина различни типа на шатоти, богат избор на камп опрема, секаков вид камионски церади, покривачи за леки коли и пластеници за рано градинарство. Во таа смисла производството на „Винка“ се зголемува од година во година и се постигнуваат се позавидни резултати. Во

фабриката се вложуваат напори за подобрување на квалификационата структура на вработените што е еден од битните услови за подобрување на понатамошната работа.

Во наредниот период вредните раце на вработените од „Винка“ од Виница Македонска планираат ново инвестиционо вложување за модернизација, реконструкција и проширување на работната организација. Така производствениот развиток на „Винка“ ќе биде во правец на проширување на асортиманот наменет за потребите на туризмот, зголемување на производството на церади и други производи од пластифициран материјал. Тоа ќе значи чекор напред за работната организација и самиот град.

Меѓутоа, виден напредок во стопанскиот развој на Општината е постигнат со реализацијата на инвестиционите програми со што е изградена фарма за гоење свињи, оранжерии за раноградинарство, со реконструкција на фабриката за трикотажа, со изградбата на фабрика за земјоделски алати во Блатец и Стоковна куќа во Виница и други објекти.

Со зголемувањето на материјалната основа на стопанството по ослободувањето, постигнати се видни резултати и во развојот на општествените дејности.

Во Виница е отворена и Гимназија. Во неа досега завршиле средно образование повеќе од илјада ученици од кои поголемиот број го продолжи своето образование на виши школи и факултети. Во областа на културата исто така постигнати се видни резултати. Во Општината работат две кина, постои Работнички универзитет, Матична библиотека и селски библиотеки, а постојат и дејствуваат низа аматерски секции.

Посебно внимание заслужуваат постигнатите резултати во областа на здравството и здравствената заштита на населението. По ослободувањето во Виница

имало само 1 лекар, денес постои и дејствува здравствена станица со повеќе здравствени пунктови.

Видни резултати постигнати се и во областа на решавањето на комуналните проблеми. Електрифицирани се сите 16 населени места во Општината. Изградени се водоводи во Виница, Блатец, Липец, Трсино, Јакимово, Крушево и Лески, а во тек е изградбата и во селата Истибања, Градец, Лаки и Пекљане.

Со изградбата на двета асфалтни крака за Берово и Делчево поврзани се повеќе места со асфалтни патишта. Така се поврзани и селата Градец, Липец, Пекљане, Истибања и Лаки.

Постигнатите резултати во повоената изградба на Виница и општината, осетно го зголемија животниот стандард на работните луѓе и на граѓаните. Скоро секое домаќинство располага со современи електротехнички уреди, со радиоапарати и друго; секое второ домаќинство има телевизор, а граѓаните поседуваат и 862 лесни коли.

* * *

Валандово – градот на калинките, е синоним на новосоздадените македонски песни во народен дух. Таму кон југот на Македонија, на дваесетина километри од Дојранското Езеро, на двете страни од Анска Река е сместено живописното Валандово, едно од значајните места во Јужна Македонија, во кое живеат околу пет илјади жители.

Во минатото Валандово беше место на памукот и свилените буби, а денес е оаза на оранжерии и градинарски култури. Во ова мало градче со успех работи фабриката за конфекција „Батекс“, Тутунскиот комбинат и една од најголемите земјоделски организации во РЕ-

публиката ЗИК „Анска Река“. Тоа е предел што за секој посетител нуди широк хоризонт и се отвора со сета своя убавина. Со гордост го истакнува своето бурно минато исполнето со непокор и борба за опстанок; тука се пее и се игра, при што македонскиот народ од овој крај го изразува топлото гостопримство и срдечноста. Валандово има значајно место во македонската историја уште повеќе заради организирањето и одржувањето на единствениот од ваков вид фестивал за новосоздадени македонски песни во народен дух.

Затоа, овој пат ќе пишуваме за таа друга димензија на Валандово; за убавата народна македонска песна со која Македонецот е познат ширум светот; за она што еден учен Англичанец рекол: „Ако појдеш во Босна, немој да пееш, ако појдеш во Србија, немој да свириш, но ако појдеш во Македонија, немој ни да пееш, ни да свириш, а ни да играш“.

Во таа смисла, а по повод јубилејниот петти по ред фолк-фест „Валандово 89“, за минатото, сегашноста и иднината на оваа значајна македонска музичка манифестија разговаравме со Костадин Костадиновски, уметнички директор и творец на фестивалот, а вработен во Радио-телевизија Скопје како музички уредник. Во разговорот, меѓу другото, тој рече:

– Валандово е мојот роден град кој многу го сакам и многу му должам. Затоа дојде и идејата да направиме фестивал, што беше прифатена со симпатии. Фестивалот прво беше осмислен, му се даде физиономија и јасна програмска ориентација. Заедно со Леонид Манчев го организирајме првиот фестивал, а еве годинава дојдовме до јубилејниот – петтиот по ред фолк фест „Валандово 89“. Инаку успехот на Валандовскиот фестивал е во тоа што се настојува песните да се темелат врз најчисти фолклорни изворишта на традиционалната македонска староградска песна. Како резултат на тоа веќе

четири години фолк фест Валандово го држи приматот на најдобар и најуспешен фестивал од фолклорниот жанр во Југославија, а голем број песни набргу се обнадуваат и се нашироко прифатени во земјата и странство. Од година во година се зголемува бројот на авторите и интерпретаторите, ни рече Костадиновски.

Инаку, според зборовите на Костадиновски, годишниот фолк-фест „Валандово 89”, претставува значајна јубилејна претстава на македонската песна. Тој се одржа од 18 до 20 мај, на кој беа презентирани 36 нови песни со љубовна содржина и патриотски рефрени. Нив ги исполнија македонски и југословенски интерпретатори, меѓу кои и иселениците: Борче Деспотовски од Австралија, Пепи Бафтировски од САД, Фана Шомова од Канада и Жаклина Спасовска од Шведска. Фестивалскиот, пак, оркестар беше збогатен со гудачки инструменти и со настапот на две вокални групи. По повод фестивалот излегаа од печат монографија и песнарица со сите песни од досегашните пет фестивали, а се снимени и видео касети. Тоа е добра прилика за љубителите на народни песни да ги имаат фестивалските достигнувања во своите домови. Интересот на нашите иселеници и привремено вработени во прекуокеанските и европските земји за овој значаен фестивал на ново создадени македонски песни во народен дух е огромен, а нивната материјална и морална помош е од големо значење за континуираното одржување и продолжување на векот на оваа значајна македонска манифестија, која претставува мост што ги поврзува Македонците ширум светот со Татковината.

Притоа треба особено да се нагласи дека културната мисија на Валандовскиот фестивал е непроценлива и благородна. Фестивалот не само што стана гордост и еден симбол на македонската нација, туку тој е и воздишка на вљубениците во македонскиот мелос. На овогодишниот јубилеен мак-фест „Валандово 89” пред ми-

лионскиот телевизиски аудиториум македонската новосоздадена песна ги доживеа најубавите мигови, со што се постигна голема афирмација на музиката и културата на македонскиот народ.

* * *

До Втората светска војна судбината на македонскиот народ во основа била иста во сите делови на поборена Македонија. Врз македонското население се вршеле, а и денес во некои делови му се оспоруваат основните човечки права и се врши асимилација, денационализација, поделби и раселување, како и духовно и физичко уништување. Од тие причини во некои краишта на Македонија настанале крупни миграциони и етнички измени, кои имаат катастрофални последици за македонското население.

Ваквата положба целосно се измени со создавањето на Демократската Федеративна Југославија, а во тие рамки и на Народна Република Македонија, каде што првпат во историја Македонците добија државност и стекнаа национални и социјални слободи, со исклучок во Егејскиот и Пиринскиот дел на Македонија каде што живее многубројно македонско население.

– За разлика од НР Бугарија и Република Грција, ни рече Благој Попов, поранешен претседател на Извршниот совет на Собранието на СР Македонија, НСР Албанија го признава постоењето на македонското национално малцинство на својата територија и нема негаторски однос ни спрема македонската нација во целина. Тоа е видливо и во нејзините уставни и други прописи, со кои барем формално на Македонците им се дозволува да ги остваруваат своите национални права. Меѓутоа, заради својата надворешна и внатрешна политика, Албанија не му овозможува на македонското мал-

цинство да комуницира со матичниот народ во СР Македонија.

Благој Попов, со кого разговаравме за неговата прва посета на Албанија, а во тие рамки на подрачјето на Мала Преспа, посета реализирана во текот на октомври 1980 година, нагласи дека тоа била прва средба на еден висок претставник на СФР Југославија со Македонците во селото Пустец и околните населби, кои по 32 години се сретнале со Македонец–висок функционер од слободниот дел на Македонија, кој, иако се наоѓа непосредно до нивниот регион, за нив е далечен, всушност недостиген при што не можат да се сртнат и да се видат со своите најблиски роднини.

Инаку, една од особеностите на македонското национално малцинство во Албанија е тоа што живее во четири блиски, но не и тесно поврзани региони, како и во многу градови ширум земјата, особено во Тирана. Тоа се: мала Преспа, Корчанскиот регион, Поградечко и Голо Брдо. Веројатно е дека денес во Албанија живеат не помалку од 60.000 Македонци. Само во Мала Преспа живеат над 4.000 Македонци, а во регионот на Голо Брдо имало 24 села во кои живеело македонско национално малцинство. Меѓутоа, според официјалните по-датоци на албанската влада доставени до Обединетите нации во 1989 година, во Албанија се регистрирани само 4.697 Македонци, на кои, како што се вели во една декларација, им се „гарантира заштита и развој на националната култура и традиции, употребата на мајчиниот јазик и рамноправност во сите облици”.

Меѓутоа, во суштина Македонците во Албанија не ги уживаат ни елементарните национални права. Тие се изложени на интензивна денационализација, изолација и албанизација. Единствено што може да се каже е тоа што во регионот на Мала Преспа, во селото Пустец, во првите две одделенија на основното учи-

лиште во осумдесетите години наставата се изведуваше на македонски мајчин јазик. Меѓутоа, во повисоките одделенија, како и во средните и високите школи македонскиот јазик воопшто не е застапен, за разлика од застапеноста на албанскиот јазик во сите образовни институции во СР Македонија.

– По пристигнувањето во селото Пустец, се сеќава Благој Попов, разговарајќи со тогашниот претседател на Извршниот одбор Пандо Атанасов, (тој официјално се вика Пандо Танас, а Пустец го добило називот „Ликенас“), со заменикот претседател на Кооперативата Спасе Каланче (Каланчев), кадровикот на Кооперативата Сотир Трајко (Трајков) и со заменикот на Осумгодишното училиште Лефтерија Мали, како и со поголем број Македонци, при што дојде до силно манифестирање на нивната радост помешана со тага. Притоа, во просторијата за состаноци што е наедно и библиотека, претседателот Атанасов со очигледни разлики од она што го видовме, ме информира дека во Долна Преспа има 10 села со не помалку од 4.000 Македонци, дека во нив не живеат Албанци, дека е искоренета појавата на маларични туберкулозни заболувања, дека смртноста на доенчињата е битно намалена, дека е мошне развиено земјоделското стопанство, се освоени нови обработливи површини, се изградени нови плантаџи со овошје и лозја кои се наводнуваат и дека е развиено стопанството и риболовот. Тој исто така рече дека животниот стандард на луѓето во нивниот крај е на повисоко ниво, бидејќи во секое село има електрично осветление, водовод и поголем број нови куќи, потоа дека секое семејство има радиоапарат и на секои 6-7 и телевизор – податоци кои тешко можат дасе потврдат. Во селото Пустец има пошта, рече Пандо, универзална продавница, сала за приредби, во која се одржуваат и кино-претстави, сите работени во Кооперативата добиваат 10-12 лека дневно; секое семејство има право на земја на која сите садат зе-

ленчук, имаат лозја, од што секое семејство обезбедува до 500 литри вино и нешто ракија за сопствени потреби.

Во разговорот претседателот Попов посебно се интересирал за можностите за образование на Македонците во Албанија, за што бил информиран дека кај нив нема неписмени и дека покрај осумгодишното училиште во селото Пустец, во другите села има четиригодишни училишта во кои наставата се изведува на македонски јазик. Во училиштето работел поголем број учители – Македонци, а само двајца биле Албанци. Исто така, бил информиран дека од Мала Преспа имало 17 Македонци студенти на разни факултети во Тирана и Корча и дека поголем број Македонци стекнале факултетско образование и како лекари, агрономи, економисти, правници и друго работат во повеќе места во Албанија.

– Посебно доживување, вели Благој Попов, беше изведената културно-уметничката програма. Точките што беа изведувани беа најавувани на македонски и на албански јазик. Првата точка беше песната за татковината Албанија, изведена од пеачка група на македонски јазик. Потоа следуваа песни на албански и на македонски јазик, еден стих од поемата на албанскиот писател Дритеро Аголи на македонски јазик, приказ на свадбарски обичаи од тој крај и македонски народни ора. Сите женски изведувачи на програмата беа со стари македонски народни носии, а машките во бели кошули, панталони и шамија врзана околу појасот... Истите изведувачи на последниот фестивал на народни песни и ора во градот Гирокастро освоиле прва награда за изведба на македонски песни и ора.

– Во селото имаше болница која беше понов објект и за селски прилики голема, на приземје и на кат, имаше амбуланта, интерно, акушерско и стоматолошко

одделение, како и аптека. Од посетата можеше да се види дека лекарите, сестрите, фармацевтите и другите се Македонци. За Пустец и другите населби, не само мештаните, туку и албанските раководители од Корча говореа дека се чисто македонски населби во кои не живее ниту еден Албанец. Меѓутоа, сите јавни информации, натписи и пароли, со исклучок на две-три пароли, беа испишани на албански јазик. Така, на таблата за називот на селото беше напишано „Ликенас”, а не македонското име Пустец. На болницата однадвор и сите други известувања, ознаки, пароли внатре во неа, беа на албански јазик. Иста беше состојбата и во Осумгодишното училиште, со исклучок на прво и второ одделение во кои таблото со пофалените ученици беше на македонски јазик, како и паролата „учете, учете и само учете”, сите други беа на албански јазик. Имињата на учениците беа напишани на латиница, а и во Задружниот дом се беше напишано на албански јазик, како и во библиотеката – книгите беа исклучиво на албански јазик. Од сите тие контакти произлезе дека не мал број Македонци од Мала Преспа имаат роднини од другата страна на Преспанското Езеро и во Егејскиот дел на Македонија. Покрај посетата на Мала Преспа, посетивме една метална фабрика во Корча, каде претседателот на Корчанскиот округ приреди ручек, а имавме и голем број разговори, меѓу кои со Адил Чарчани, тогашен потпретседател на владата, со Недим Хоџа, министер за надворешна трговија, со министерот за култура Тефта Чами и други. Во разговорот се залагавме за воспоставување добрососедски односи, при што беше нагласено дека особено треба да дојде до израз соработката на културен план меѓу нашите две соседни балкански земји, кои само со соработка ќе обезбедат напредок на народите, ни рече во разговорот поранешниот претседател на маке-

донската влада Благој Попов, кој престојуваше меѓу Македонците во Албанија.

* * *

Со создавањето на Народна Република Македонија во рамките на Демократска и федеративна Југославија, со добивањето на државност и стекнувањето на национални и социјални слободи, положбата на Македонците се измени коренито. Меѓутоа, надвор од границите на Републиката, во Егејскиот и Пиринскиот дел и во Албанија, каде што живее многубројно македонско население, положбата остана непроменета, па дури и полоша. Затоа, по ослободувањето македонската влада водеше посебна грижа за Македонците кои живееле во соседните земји тие да се воспитуваат и образуваат на свој мајчин македонски јазик. Тоа беше особено изразено во периодот од 1945 до 1948 година во Пиринска Македонија и во Албанија, каде постоеа македонски книжарници, библиотеки, театар, училишта и други институции со сите карактеристики на Македонците.

Меѓу првите учители по македонски јазик кои веднаш по ослободувањето беа испратени во НР Албанија беше и Тоде Јовановски, кој денес живее како пензионер во Скопје. Тој е роден во Охрид на 6 февруари 1923 година во македонско работничко семејство. Во виорот на војната во Охрид завршил седми клас гимназија, а виш педагошки курс во Битола во 1945 година. Извесен период учествувал во неколку битолски села каде што го стекнал првото искуство на таа благородна професија, а потоа по негова желба и барање заминал како просветител во Албанија.

Како што не информира Тоде Јовановски, веднаш по ослободувањето Народна Република Албанија поба-

рала од Комитетот за наука и култура во Белград да се испратат учители кои ќе ја водат наставата на македонски јазик во оние подрачја на оваа земја каде што живее македонско население. Наставниот кадар, пред се, бил потребен во селата Туминец, Пустец, Долна и Горна Гораица, Глобочани, Шулин и Зрновско, кои се наоѓаат во Мала Преспа, а припаѓаат во Корчанскиот регион, потоа селата Врбник и Церје во околијата Билиште, во селото Лин Поградечки регион и во други места.

– Колку што се сеќавам, ни рече во разговорот То-де Јовановски, за учители кои ќе ја водат наставата по македонски јазик во Албанија бевме испратени повеќемина. Така, Никола Марковски, кој потекнува од Леринскиот крај, беше назначен за учител во Туминец, битолчанката Милица Тодоровска беше една година во Шулин, Никола Беровски, битолчанец по потекло, а кој остана да живее во Корча, беше учител во Гораица. Ќош Петревски, пак, од селото Орово, Долна Преспа учителствуваше во Глобочани, во селото на Стерјо Спасе, еден од водечките имиња на современата албанска литература, кој е од македонска национална припадност, а Митко Богдановски, кој беше родум од Врбник беше назначен за учител во родното село, меѓутоа, по една година, а по завршувањето на земјоделското училиште, беше испратен во Тирана во Министерството за земјоделство. Ѓорѓи Малевски од селото Велгошти, Охридско беше учител во Пустец, Вирцинија Кичеец – Цина од Охрид беше во Врбник, Петар Поповски од селото Велмеј, Дебарца водеше настава по македонски јазик во Шулин заедно со битолчанецот Tome Тодоровски, а Киро Стериовски од Битола беше една година во Пустец. Наум Кочовски и јас бевме учители во Церје. Таму останав како учител на македонските деца до 1 јули 1948 година, а потоа бев назначен за директор на Основното

училиште „Гоце Делчев“ и Гимназијата „Лазар Колишевски“ во Бела Црква, Војводина, каде што беа сместени деца бегалци од Егејскиот дел на Македонија.

Наставата на македонски јазик во овие македонски училишта се одвиваше од прво до четврто одделение, а натамошното школување се одвиваше на албански јазик, се сеќава Тоде Јовановски, кој кога отишол во Албанија, прво бил назначен за учител во селото Лин што е сместено на брегот на Охридското Езеро во непосредна близина на Пogradец. Таму останал само два јануари, бидејќи тамошните македонски деца не го знаеле мајчиниот македонски јазик и биле наполно асимилирали. Таков беше случајот со уште неколку села во овој округ.

Потоа Тоде заминал за Корча кај Борис Мале од селото Пустец, со кого се познавал од Битола. Преку него се запознал со секретарот на Обласниот одбор за образование за Корча, Али Пиргу, кој добро зборувал македонски јазик и со чија одлука заминал да ја води наставата на македонски јазик во селото Церје, околија Билишта, каде што останал до крајот на тригодишниот престој во Албанија.

Инаку, селото Церје во тој период имало 32 куки со околу 160 жители од кои сите биле Македонци и не го зборувале албанскиот јазик. Селото е лоцирано веднаш до граница меѓу Албанија и Грција, над селото Нивици во Долна Преспа. Тоа се наоѓа на патот што води од Корча преку Долна Преспа до Лерин. Селаните се занимаваат со сточарство, а нивно главно занимање е правење и продавање кумур.

– Моето доаѓање во селото Церје беше вистински празник и радост во срцата на месните жители, бидејќи им дојде македонски учител, се сеќава Тоде Јовановски и вели: „Селаните ме канеа на гости и одев на свадби, крштевки и други веселби. Ми беше обезбедено бес-

платно сместување и исхрана. Тоа ми го овозможија нашите луѓе. Меѓутоа, работев во многу тешки услови. Немав доволно ниту учебници ниту други помагала. Морав да се снаоѓам бидејќи децата покажуваа голем интерес за учење на својот мајчин јазик. Бев одговорен на македонските училишта во Албанија и од Министерството за просвета на НР Македонија бев задолжен да ги обезбедувам потребните учебници за настава по македонски јазик во Албанија".

Учителот од Церје Тоде Јовановски со восхит раскажува за пионерските денови на македонското школство по ослободувањето, за топлите контакти со нашинците во Долна Преспа, Корча, Билиште и насекаде каде што живеат Македонци во Албанија, како и за времето кога Македонците и албанското население сложно живееа. Раскажуваше за времето на Граѓанската војна во Грција кога излегувал на ридот и го гледал Орово и Граждано, селото на Лазо Ангеловски, за бомбардирањето на Мала Преспа во 1948 година и за средбите со македонското население од Егејска Македонија кое бегаше пред бајонетите на непријателот. Исто така, Тоде со болка на душата зборува за судбинта на децата бегалци од Егејскиот дел на Македонија, на кои, разделени од преградката на своите родители и далеку од родното место, им беше старател во Бела Црква. Но, раскажуваше и за другарувањата со голем број од тие некогашни деца кои живеат во СР Македонија и кои се важен фактор во општествениот, политичкиот, научниот и културниот живот на Републиката. Со задоволство се сеќава за своите познаници, пријатели и учениците во Церје, како и за убавите млади години што ги помина меѓу македонското население во Албанија.

Сега, како заслужен пензионер, на Тоде Јовановски му е најголема желба: од формално и декларативно признавање на македонското население ширум Албанија, да му се овозможува суштинско остварување на

националните права, слободно да може да ја изразува својата национална самобитност и повторно да се отворат училишта на македонски јазик каде што нашите луѓе, особено младата генерација ќе се школува на својот мајчин јазик.

ГЛАВА ЧЕТВРТА

Незаборавен е впечатокот кој се добива при првата средба со Охридското Езеро. Човек мисли дека пред себе има дел оттргнат од океанот и фрлен меѓу непристапните планини, кои го опкружуваат од сите страни. На Езерото навистина му одговара името македонско – слатководно море, не само поради својата сина боја, туку и со својата големина наликува на море.

*Проф. д-р Синиша Станковиќ,
светски научник од македонско потекло*

ЕЗЕРСКА ЗЕМЈА

Водното богатство во западниот дел на Македонија претставува една од главните карактеристики. Водата во овој регион, главно, се користи за енергетски и мелиоративни цели. Меѓутоа, основно својство на водното богатство е тоа што го зголемува економскиот потенцијал и го преобразува природниот простор на чие подрачје се чувствува влијание на средоземната и континенталната клима. Овој простор на Македонија е опкружен и распарчен со многубројни високи планини и планински венци, меѓу кои се вгнездени голем број питоми и плодни полиња, како и природни и вештачки езера.

Еден од претставниците од оваа убава езерска земја на Балканот е Охридското Езеро, познато во целиот свет по својот жив свет, крајбрежјето, изворите, природните убавини, геолошките, геоморфолошките, хидролошките, лимнолошките и други научни вредности, како и со културното, естетското, воспитно-образовното, здравственото, туристичко-рекреативното и другите стопански значења за општествената заедница. За тоа, Езерото е прогласено за споменик на природата од посебно значење за општествената заедница и е ставено под посебна заштита.

Како што не информира д-р Јорданка Серафимова – Хацишче, директор на Хидробиолошкиот завод, во 1985 г. навршија 50 години од формирањето на овој важен научно-истражувачки центар кој за овие пет децении се здоби со меѓународен углед. Заводот го прославува својот златен јубилеј, што во исто време е светол јубилеј и за градот Охрид, кој во 1935 ја доби првата научна установа од таков вид на Балканот.

Основањето на Хидробиолошкиот завод е светол датум и за животот на Охридското Езеро, бидејќи во него се создадени услови за систематско и континуирано проучување на Езерото и неговиот жив свет, за осознавање на неговите карактеристики и значење за науката воопшто. Како резултат на тоа, од 1979 година Езерото безрезервно е ставено во регистарот на светските природни богатства.

Интересно е да се одбележи дека Президиумот на АСНОМ, три дена пред ослободувањето на Охрид, со свој акт го санкционира статусот на Хидробиолошкиот завод како научна установа. Членовите на Президиумот мудро, далекувидно и државнички мислеа на градот Охрид, Охридското Езеро и Хидробиолошкиот завод како драгоцености на Македонија, кои треба да се зачуваат.

Иницијатива за основање на Хидробиолошкиот завод даде долгогодишниот истражувач и секако најдоброт познавач на Охридското Езеро, истакнатиот ју-гословенски еколог и лимнолог од светски глас, професорот на Белградскиот универзитет Синиша Станковиќ, кој инаку води потекло од селото Пожаране, Гостиварско. Проф. Станковиќ го посвети својот живот на лимнологијата, на Охридското Езеро.

Со право се вели дека Хидробиолошкиот завод доживеа полн процут по конституирањето на СР Македонија и ослободувањето на нашата земја. Тогаш, Заводот се организира по улед на светските лимнолошки институции и во исто време се отворија лабораториите за физичко-хемиски проучувања на водата и тињата, за микробиолошки проучувања, за проучување на фитопланктонот, зоопланктонот, фауната на дното и рибната популација, а проучувањето го вршат научници од редовниот состав и извесен број повремени надворешни научни соработници, како и помошно-технички персонал. Исто така, треба да се спомене дека Заводот придонесува за културниот престиз на нашата земја во странство.

Педесет години од основањето на Хидробиолошкиот завод и 93 годишните истражувања на Охридското Езеро недвосмислено го потврдија квалификативот дека „Охридското Езеро е еден од најголемите природни споменици на Европа“ за кој интересот на европската и светската јавност не само што не можеме да го сметаме за доволен, ами тој од ден на ден станува сè поголем. Ова особено се однесува на специфичните проблеми сврзани со Езерото, т.е. реликтноста, ендемизмот и специјацијата, како и за односот на потесната и на пошироката општествена заедница кон заштита на овој исклучителен објект.

За својата дејност на полето на науката, образоването и културата, Хидробиолошкиот завод доби пого-

лем број општествени признанија меѓу кои посебно треба да се одбележат наградите: „7 Ноември”, „Климент Охридски” и „11 Октомври”, за своите долгогодишни значајни остварувања од интерес за СРМ во областа на науката.

Економскиот подем на нашата земја по Втората светска војна овозможи во охридско-струшкиот регион да се подигнат и сè уште се градат многубројни населби, индустриски капацитети, а во непосредна близина на крајбрежјето на Охридското Езеро се градат туристичко-рекреативни населби, кои постојано го запоседнуваат езерскиот брег. Меѓутоа, најголем проблем и опасност за живиот свет и за Езерото во целина се отпадните и индустриските води кои досега непречено и неконтролирано навлегуваат во Езерото.

За Хидробиолошкиот завод од историско значење е 1935 година, период на основање, а 1985 година претставува педесетгодишното одбележување на успесите и постигнувањата на лимнолошките дострели кои значат придонес кон прогресот на целата наша заедница, а во исто време афирмација на научните достигнувања во Македонија. За Охридското Езеро од историско значење е 29 Ноември 1984 година – Денот на Републиката, кога се постави камен-темелникот за изградба на системот за заштита на Охридското Езеро од отпадни и загадени води, или како многумина го нарекуваат „објект на денешницата”. Изградбата на колекторот ќе значи заштита на живиот свет, природното богаство и човековата околина во целина, со што ќе се обезбеди значајна заштита на Охридското Езеро.

Каков свет и живот крие Езерото ги заинтересирало кон крајот на 19 век и виенските зоологи Стейндахнер и Стурани, па понатаму, познатиот југословенски географ Јован Цвијиќ, Ж. Гурѓевиќ, С. Станковиќ и голем број други научници од светот. Сите тие откриле

дека Езерото е старо најмалку два милиони години и дека е богато со особен растителен и животински свет, дел од кој живее само во Охридското Езеро или во еден релативно тесен регион околу Езерото.

Охридското Езеро е природна лабораторија во која се вршат разновидни и континуирани процеси. Клучна проблематика за Езерото и понатаму остануваат реликтноста и специјацијата на растителниот и животинскиот свет, на што најмногу внимание има проф. Станковиќ. Според него, охридските реликтни организми можат да се групираат во видови кои имаат блиски и далечни сродни облици и во другите делови на светот и во видови кои стојат осамени во денешниот свет, но кои во извесни случаи покажуваат поголемо или помало сродство со фосилниот свет.

Заедничкото испитување на Охридското Езеро е една од значајните карактеристики кои се од особен интерес за напредокот на научната дисциплина – лимнологијата. Во таа насока, Заводот соработува со бројни научни институции и поединци од земјата и светот. Во поново време најсвежиот научен резултат е сврзан со остварувањето на договорот со Смитсоновата фондација од Вашингтон, САД, за заеднички лимнолошки истражувања на Езерото. Проектот „Лимнолошки истражувања на Охридското Езеро“ за Заводот претставуваше програма од долгогодишна работа, од која произлегоа околу педесетина научни трудови.

Несомнено, од непроценлива вредност и придонес за Охридското Езеро се истражувањата и резултатите добиени од постојаните научни работници: С. Хацишче, Б. Оцевски, С. Серафимова-Хацишче, И. Чадо, М. Точко и нивните асистенти и техничкиот персонал, потоа на надворешните соработници: Ј. Шапкарев, Г. Козарев, Г. Петровиќ и други, како и на Х. Ален, Ј. Брч, Ј. Гилберт, В. Тейлор и многу други.

Нивните резултати укажуваат дека Езерото е олиготрофно, со потекло од терциерниот период, со старост од најмалку два милиони години и му престои долг живот. Неговото подмладување е поврзано со интензивната сеизмична активност и со конфигурацијата на дното. Зачувувањето на голем број ендемични форми и видови што понатаму еволуираат е овозможено со долгиот континуитет на животот и скоро непроменените услови на живот.

Темите што ги нуди Охридското Езеро се неиспрпни. Резултатите од низа хидролошки, еколошки, микробиолошки, ембриолошки, фаунистички, флористички и други биолошки испитувања се објавени во голем број научни трудови, чиј број од почетокот до денес изнесува близу 600. Голем број од овие научни трудови се однесуваат на ендемичните растителни и животински видови во Охридското Езеро.

* * *

Со својата географска положба, со планините богати со шуми и дивеч, со извонредно плодната котлина полна со овошки, со блескавото сино и чисто Преспанско Езеро, богатиот фолклор и културно-историските споменици, Преспа претставува важен туристички, културен и стопански крај. Преспа е убава во сите сезони. Таа е убава и за живеење и за одмор и за рекреација. Меѓутоа, Преспа во исто време, е еден од ретките краишта кој е поделен на три дела, припаѓа на три држави: поголемиот дел е во слободна СР Македонија, во Југославија, а другите два во Грција и Албанија.

Кон Преспа водат неколку сообраќајни правци, од исток, запад, север и југ. Ние го одбравме патот што води преку високата и убава Галичица, од западната страна. На планинскиот превој на патот од Св. Наум кон

Отешево, застанавме на паркингот од каде што се гледаат и Охридското и Преспанското Езеро.

Потеклото на природните езера е тесно поврзано со потеклото и времето на формирањето на Егејското Море, кое од геолошки аспект е од поново време. Имено, се претпоставува дека во периодот кога Егејското Море ја достигнало најголемата длабочина, сите котлинини во Македонија биле негов дел. Меѓутоа, со смалувањето на нивото на водата на големото и пространо Егејско Море се формирале голем број езера кои во текот на еден долг временски период имале засебна еволуција, додека поголемиот број езера наполно се исушиле формирајќи плодни долини, како што се: Пелагонија, Полог, Солунското и Овче Поле, Повардарието, Струшката, Цумадилската, Костурската, Охридската, Преспанска и многу други долини.

Интересно е да се спомене дека водите од природните и вештачките езера во Македонија припаѓаат на два слива, и тоа на егејскиот и јадранскиот слив. Меѓу вештачките езера во СР Македонија најважни и најпознати се следните: Мавровското Езеро во Мавровскиот крај, Шпилје крај Дебар, Глобочица близу Струга, „Младост“ недалеку од Титов Велес, Тиквеш кај Квардарци, Калиманци кај Македонска Каменица, Матка близу Скопје и др., чии води главно се користат за електро-енергетски и хидромелиоративни цели.

Меѓу природните езера кои претставуваат економски потенцијал и имаат огромно значење од хидробиолошки аспект се следните: Охридското Езеро, кое најчесто се нарекува македонско слатководно море, Преспанското и Дојранското Езеро чии поголем простор е во Југославија, Маличкото во Албанија, потоа Островското, Костурското, Мала Преспа, Петерското, Рудничкото, Зазерци, Лагадинското Езеро во Егејскиот дел на Македонија и планинските глочерски езера на Пирин, Пелистер, Јакупица и на Шар Планина.

Преспанското Езеро е типичен претставник на езерата од егејската зона, односно во групата на десаретските езера и ги има сите својства на езерата од овој тип: висока температура на водата во летниот период, широко крајбрежно подрачје во кое се развива буен животински и растителен свет, карактеристична конфигурација, својствен изглед, посебни климатски услови и интересно историско минато. Езерото е од тектонско потекло, а е лоцирано во југо- западниот дел на Македонија на тромеѓето меѓу Југославија, Грција и Албанија. Лежи на тектонска долина меѓу планините Баба со Пелистер на исток, Галичица и Петринска Планина од запад и Сува и Иван Планина на југ.

Преспанското Езеро претставува една од значајните реткости и природни убавици на Македонија. Езерото зазема површина од околу 285 квадратни километри од кои 188 км припаѓаат во Југославија, а другите се под Грција и Албанија. Езерото има најголема длабочина 54 метра кај селото Нивици во Егејскиот дел на Македонија, и се наоѓа на околу 850 м. надморска височина, што е најголема од височините на сите македонски езера, односно 155 метра е повисоко од Охридското Езеро. Песочниот мост наречен „Перово“ или Гладно Поле ги дели пространото Преспанско Езеро и тесното Мала Преспа. Водата од Мала Преспа истекува во Преспанското Езеро, а таа пак преку карсните подземни понори на Галичица истекува во Охридското Езеро.

Преспанското Езеро се снабдува со слатка вода константно од површинските реки и потоци а во помала мера од подземните извори. Најголеми негови притоки се: Голема Река, Источка, Брајчинска, Кранска, Горна Река и други. Температурата на водата на поршината во текот на летниот период достигнува до 26°C , а во зима $4,2^{\circ}\text{C}$. Поради малата длабочина на Езерото, во просек 25 метри, во текот на суви и ладни зими водата во Езерото замрзнува не само долж брегот, туку, по ка-

жувањето на старите преспанчани, Езерото замрзнувало преку целата површина што овозможувало движење и пренос на стоки директно од еден на друг езерски брег.

Просторот на езерото бил населен уште од многу одамна. Историските остатоци на островот Голем Град и Ахил, како и бројните археолошки пронајдоци во населените места зборуваат за богатиот културен, црковен и милитаристички живот во цела Преспа која претставува центар на првиот македонски цар Самоил. Меѓу најважните урбани населби на брегот од Езерото и во долината на Преспа се: Ресен, Отешево, Љубојно, Царев Двор, Јанковец, Кривени, Болно, Дрмени, Перово, Стеније, Асамати, Подмочани, Брачино, Наколец и Долно Дупени во југословенската територија, Горица и Пустец во Албанија, Герман, Раби, Рудари, Нивици, Орово, Трнови, Дреновени Л'к во Егејскиот дел на Македонија.

Долж брегот на Езерото се наоѓаат повеќе села чии жители се познати како одлични рибари и својата егзистенција ја обезбедувале со лов на риби со чамци и чунови. Најпознати рибарски села се: Перово, Коњско, Стеније, Асамати, Наколец, Долно Дупени, Нивици, Винени и други. Преспанското Езеро е доста богато со риби, а најпознати се: преспанскиот крап, скобуст, нивичката белвица, речната пастрмка и други. Во текот на последните две десетии испитувањето на Езерото се поставува врз поширока основа. Така, Хидробиолошкиот завод од Охрид, посебно Лабораторијата за микробиологија врши темелни и континуирани испитувања на водата од езерото во југословенскиот дел. Целта, е, пред сè, да се следи и проучува неговата органска продукција и проблемите во врска со загадувањето.

Убаво е Преспанското Езеро во есен кога разнovidните бои се преплетени како пајжина, кога мири-

сот на зрелите јаболка се разнесува низ чистиот воздух; прекрасно е и во зима кога планините надвиснале над самото Езеро, а летовите и звукот од пеликаните се пре-несуваат по езерската шир, но најубаво е во пролет кога јагликата ги пробива последните остатоци на снегот на Пелистер и Галичица и во лето кога свежината од Езерото го исполнува треперливиот воздух и е преполно со многубројни капачи и риболовци.

Задоволство е да се биде на островот Голем Град, најголемиот езерски остров во нашата земја на кој според народните преданија бил дворецот на првиот македонски цар Самоил. Во цела Преспа се чувствува свежиот воздух што доаѓа од високите и боровите шуми на Ба-ба, Галичица и Бигла. Тука се дише чист планински воздух и секој може да се восхитува на убавината на природата и на природните контрасти што ја прават Преспа толку привлечна.

Поради исклучиво добрите климатски услови: чистиот и свеж воздух, надморската височина, и сите убавини што природата му ги подарила на Преспанско-Езеро и неговата околина, угостителско-туристичкото стопанство од година во година зазема се позначајно место. За неговиот брз развој се преземаат организирани напори од страна на сите заинтересирани субјекти. Видливи резултати во оваа гранка се постигнати во изминатите две децении, а плановите за развој во иднина упатуваат на заклучок дека перспективите се уште поголеми. Впрочем, постојните природни убавини, културно-историските споменици и поволните можности за нивно искористување пружаат идеални услови за постигнување на значајни резултати во развојот на домашниот и странскиот туризам, а во исто време овој питом македонски крај да се вброи меѓу најдобри-те рекреативни центри во земјата.

* * *

Патот за Дојран се одделува од патот за Гевгелија и преку Богданци води во рибарската населба Нов Дојран, а потоа кон туристичката населба Стар Дојран и понатаму кон Кукуш, во Егејскиот дел на Македонија. Тука во оваа питомија на македонските простори е сместено Дојранското Езеро, кое покрај Охридското и Преспанското се афирмира како мошне привлечно место за одмор и рекреација. Тоа го потврдува бројот на посетителите кои во секоја туристичка сезона е сè поголем.

Дојранското Езеро е трето по големина во Македонија и трето распарчено со меѓи и граници. Тоа е за околу осум пати помало од Охридското Езеро; се наоѓа на надморска височина од 148 метри, климата е медитеранска со средна годишна температура од 12 до 14 степени Целзиусови. На Дојранското Езеро во просек годишно се забележани околу 2.500 сончеви часови, а најсончан е јули со 360 сончеви часови. Силното влијание на средоземната клима на ова Езеро овозможува долга туристичка сезона во која гостите го имаат задоволство да се капат од мај до почетокот на октомври.

Дојранското Езеро е големо 42 km^2 , а неговата најголема длабочина е десет метри. Во поголемиот дел крај брегот расте трска, во чија непосредна близина, поставени на рибарски колци, се лулкаат рибарски колиби. Тука, во тие колиби и во време на најстудените зимски денови рибарите го поминуваат својот работен ден, грејќи се покрај огнот, на кој, нанизани на тел се печат риби.

Се знае дека уште во далечни времиња, кога, луѓето го населиле овој брег, во потрага по храна, откриле дека ова Езеро е многу богато со риби. Се населиле крај неговиот брег и посматрајќи ги појавите на Езеро-

то забележале дека секоја година пред да почне силна зима, од некаде се доселувале птици, кои нуркајќи во водата се хранеле со риби. Така и луѓето дошле до сознанието дека со помош на птиците можат да ловат риби за исхрана. Постои податок дека уште во времето на Александар Македонски овој вид на ловење риби се практикувал од населението. И денес, со малку поусовршени методи, крај Дојранското Езеро рибарите ловат риби со помош на птици, стар начин на ловење кој може да се сртне уште во Кина.

Начинот за ловење риби е следниот: трската која отсекогаш расте крај брегот, во летниот период се сече до коренот, со која се прават леси. Кога ќе пристигне есента лесите се набиваат од брегот кон езерото, пуштајќи две ленти што на крајот се затвораат, а во средината останува колибката. Во зимските денови од север долетуваат голем број птици – корморани кои се хранат со риби. Исплашени од птиците, рибите бегаат кон трските. Тогаш рибарите го затвораат отворот на набиените леси кон Езерото и мандрите остануваат затворени, а рибите не можат да се вратат во езерото. Една мандра зафаќа простор од околу еден хектар, каде рибарите во пилекатникот (направа од леси) ги држат птиците на кои пред тоа им ги скусуваат крилата и со нив го вршат ловењето на риби.

Инаку, Дојран како рибарска населба постоел уште одамна, а во шестиот век пред нашата ера Херодот го споменува езерото Празијас на местото на денешното Дојранско Езеро. Во римско време покрај Езерото се наоѓала голема населба која својата важност ја задржала и за време на византиската власт, па и подоцна во Средниот век. Градот трипати ја менувал својата местоположба и тоа еднаш поради продирањето на Турците, вториот пат поради епидемијата и третиот за време на Првата светска војна.

Името Дојран за првпат се споменува во 17-от век. Најголем процут Дојран доживеал во втората половина на 19-от век. За време на Првата светска војна градот имал 13 илјади жители, кога бил бомбардиран и до темел разурнат. Во 1918 година е основан Нов Дојран во непосредна близина на поранешната населба сега наречена Стар Дојран. За минатото на Стар Дојран зборуваат повеќе стари културни споменици меѓу кои, Саат кулата што ја подигнал турскиот војсководач кој го освоил Дојран, црквата Свети Илија, која претставува трикорабна базилика градена по примерот на другите цркви од периодот на 19-тиот век во Македонија, старата чешма и други спомен-обележја.

Меѓутоа, најзначајна манифестација за овој крај е, секако, познатото македонско културно-научно друшкање „Дојрански ракувања“ што се одржува во Стар Дојран, а на која, меѓу другите, учествуваат афирмирани уметници, оперски пеачи, балетски уметници, артисти, солисти и фолклорни ансамбли од земјата и странство. Оваа значајна културна манифестација започнува на Сцената крај Езерото со познатиот звук на фангарите и со исполнување на народната песна „Треба трби...“

Ова презентирање на културно-националната дејност на Македонците од дојранско-гевгелискиот регион има тесна врска и со историското и со културното минато на македонскиот народ од Пиринскиот крај и јужновардарскиот регион на Македонија.

*

* * *

Меѓу големиот број вештачки езера во СР Македонија изградени како електроенергетски базени или како водни акумулации, секако, на предно место е Мавровското Езеро.

Мавровското Езеро е вгнездено меѓу планините Влајница и Бистра, во Западна Македонија и се наоѓа на надморска височина од околу 1200 метри. Тоа е најголемо вештачко езеро во СР Македонија и е познато по хидроенергетскиот систем, изграден од вредните ударнички раце во периодот од 1947 до 1952 година. Езерото опфаќа површина од 12 км квадратни, со најголема длабочина од 50 метри и со најголем водостој во текот на зимата и пролетта кога се топи снегот на околните планини. Езерото е богато со повеќе видови риби и тоа: речна пастрмка, охридска пастрмка што е вештачки воведена во езерото, клен, мрена и други.

Со изградбата на браната на Мавровската Река и со префрлувањето на водите од горниот тек на реката Радика во самото Езеро, изграден е голем хидроенергетски тунел со циновски сифон (еден од најголемите во светот) преку кој водите од Езерото се спроведуваат во турбините на мавровските централи во Вруток, изградени во близина на изворите на најголемата македонска река Вардар. Интересно е да се спомене дека пред изградбата на браната водите од Мавровското Поле припаѓаа на сливот на Јадранското Море, преку Црн Дрим, додека сега истекуваат преку Вардар во сливот на Егејско Море. Долж брегот на сегашното Езеро се наоѓаат селата Маврово, Леуново и Никифорово, како и населбата Маврови Анови и огромен број викендички кои го опкружуваат целото езеро.

Ако човек е вљубен во шумолењето на бистрите води од брзите планински потоци, во шумските цвеќиња и високите борови и букови шуми, ако човек го сака зеленилото и боите на природата, ќе ги види и почувствува на едно парче земја во Мавровскиот крај. Тука е сè свечено независно од временскиот период. Во зима, кога снежната покривка понекогаш достигнува и до два метра, а снегот го има од ноември до мај, на Бистра и околните планини врие како во кошница од скијачи

и љубители на белиот спорт. Жичарницата, скилифтовите и придружните објекти работат непрекинато, за да им ги доловуваат сите убавини што ги нуди овој македонски предел не само на скијачите кои се спуштаат по стрмните скијачки терени, туку и на секој посетител што дошол да се нарадува на снегот, да се рекреира и да ја почувствува убавината на овој планински крај на Македонија.

Во пролет и во лето Мавровскиот крај е прекрасен за одмор и рекреација. Чистиот воздух, мирисот на шумата и зеленилото што се простира како килим околу Езерото, се привлечни и го мамат секој патник кој доаѓа да го посети овој природен крај, со безброј убавини и контрасти. Додека, пак, есента е посебно убава, со милиони бои што се прелеваат од една во друга нијанса и се предвесници на долгата зима.

Целиот повоен период се карактеризира со извонредни напори на македонскиот народ кој во заедница со другите југословенски народи оствари импресивен подем, целосно преобразувајќи го секое катче на СР Македонија. И овој крај, во рамките на сите тие севкупни постигања, целосно е преобразен и чекори кон уште поголеми зафати и успеси во сите области на животот. Во пределот покрај Езерото, речиси, катадневно израснуваат модерни објекти, создавајќи нови глетки што го разубавуваат пејзажот на овој дел од Македонија.

Мавровскиот крај веќе чекори со забрзан ѡд во пресрет на еден современ живот, кон она што некогаш било само план, желба или намера. Тоа темпо можеби го наметнува и сè подинамичниот живот, кој продира во секое катче на овој регион на Македонија, носејќи го со себе печатот на сè она што значи живот и посрекна иднина. Затоа угостителско- туристичкото стопанство во овој регион од година во година зазема сè позначајно место, а за неговиот побрз развој се преземаат орга-

низирани напори од страна на сите заинтересирани фактори. Плановите за развој на оваа гранка, во годините што доаѓаат упатуваат на заклучок дека со природните услови, во оваа област на стопанството, може да се остваруваат неколкукратно поголеми резултати од оние што сега се регистрираат на планот на развојот на домашниот и надворешниот туризам.

II ДЕЛ

ГЛАВА ПЕТТА

*Зоро златно и румено!
Зоро слатка посестримо!
Ти изгреваш на далеку –
да ли еднаш ќе изгрееш
силно, силно, дури милно
над долови и над гори
над полиња и над реки
над мојата Татковина?*

Кочо Рацин

МАКЕДОНСКИ ХОЛОКАУСТ

Преселничките движења на македонскиот народ и одењето во други земји се јавуваат кон средината на минатиот век, особено во втората половина на XIX век, кои се познати како печалбарство. Така, првите печалбари пристигнаа на северо-американскиот континент во 1885 година, а во дваесетите години од овој век во Австралија.

Бранот на иселување од Македонија, главно од традиционално иселеничките краишта: Леринско, Битолско, Преспанско, Костурско, Воденско, Тетовско, Охридско, Солунско и други делови на Македонија, се засили по Илинденското востание 1903, особено по Првата светска и по Балканските војни, кои наместо сло-

бода од петвековното ропство, на Македонците му донеса тројна поделба, угнетување, асимилирање и денационализација.

По Втората светска војна, особено по поразот на Демократската армија на Грција во Граѓанската војна во Грција, на чија страна масовно учествуваше и македонското население од Егејска Македонија, со надеж дека конечно ќе ги добие своите национални и социјални права, иселувањето во прекуокеанските земји осетно се засили. Исто така, со либерализацијата на политиката на одење на работа во други земји во Југославија, доаѓа до иселување на голем број од СРМ.

Бројот на иселениците се зголемува од година во година поради миграционите движења, како и поради зголемувањето на наталитетот. Меѓутоа, не постојат целосни и попрецизни податоци за бројот на македонските иселеници во прекуокеанските земји. Некои по-реални проценки зборуваат дека од средината на XIX век до денес од сите делови на Македонија, во разни земји во светот се преселиле од 500 до 600 илјади Македонци. Во отсуство на целосни статистички податоци, се проценува дека во САД, Канада и Австралија живеат околу 350 до 400 илјади македонски иселеници, од кои околу 150.000 во САД, 100.000 во Канада, и 150.000 во Австралија, од кои поголемиот број се од Егејска Македонија.

Кога се зборува за социјалната и квалификационата структура на македонските иселеници во прекуокеанските земји, треба да се нагласи дека тие се претежно од селско потекло, со понизок степен на образование и со ниски структурни квалификации. Оттука, основната цел на иселувањето е обезбедување на основната егзистенција и создавање материјални резерви за семејството. Мал број иселеници го напуштаат родниот крај поради традицијата за одење во друга земја, како и од

политички причини. Меѓутоа, кај последните неколку генерации, како и кај иселениците од поново време, се јавува едно повисоко образовно и културно ниво што условува нов структурален степен во иселеништвото.

Квалификационите промени во социјалната и квалификационата структура, паралелно со остварениот материјален потенцијал условуваат и делумна трансформација на животните навики на македонските иселеници во прекуокеанските земји. Притоа, голем број Македонци, особено од Егејскиот дел на Македонија се пробиле во повисокото општество во кое живеат. Иако македонските иселеници во политичкиот живот на тамошните општества осетно заостануваат зад другите етнички групи, а тоа е случај и со другите иселеници од балканските земји, сепак нивните постигања на економски, образовен и културен план сè повеќе придонесуваат да не бидат третирани како граѓани од втор ред, туку како интегрален и важен фактор во тие средини.

И покрај разликите што иселениците од македонско потекло во прекуокеанските земји ги поседуваат во социјалната структура, а кои се резултат на различните нивоа на образование и материјална состојба, за нив се карактеристични некои заеднички обележја во социјалниот живот. Така, македонските иселеници само првично ја прифаќаат интеграцијата во тамошното општество, а му остануваат верни на традиционалниот начин на живеење, особено тоа е изразено во Австралија. Тие и понатаму се тесно врзани со семејството, во суштина засновано и одржувано во традиционален и патријарлхален дух. Обезбедувањето и комплетирањето на семејството претставува еден од приоритетните животни цели на македонските иселеници во новата средина. Затоа и нивниот најголем дел од општествениот живот се одвива во рамките на македонските етнички заедници.

Меѓутоа, во исто време тие даваат извесен отпор на настојувањата на новата средина и тешко се приклучуваат во новиот начин на живеење, плашејќи се дека ќе го загубат личниот и националниот идентитет. При тоа, тие ја продолжуваат поврзаноста со традициите на минатото и претежно се наслуваат и се групираат во македонските етнички населби, лоцирани главно во поголемите индустриски центри.

Првите форми на собирање меѓу македонските иселеници датираат од времето на масовното доаѓање во новите средини, кога со себе ја носат својата култура, традиции и обичаи. Како резултат на тоа, во сите по-големи центри како што се Детроит, Гери, Понтијак, Торонто, Перт, Мелбурн, Сиднеј и др. уште на почетокот се формираа заемно помошни друштва кои имаат за цел да ја зачуваат македонската култура, обичаите и верските традиции, да се обезбеди материјална помош на социјално загрозените Македонци, како и да собираат средства за изградба на цркви, училишта и други објекти во нивните родни места, во Македонија. Така, уште во далечната 1910 година е изградена првата црква во Торонто, додека првата бакна е формирана во 1912 година. Исто така се формирани повеќе селски друштва на иселениците од цела Македонија, особено на Македонците од Егејска Македонија, меѓу коишто Оштимското и Баничкото селско друштво беа поактивни.

Македонските иселеници во прекуокеанските земји започнаа да се организираат во пошироки облици дури по Првата светска војна, а во периодот меѓу двете светски војни се чувствуваше забележителна раздвиженост и активност на национален план. Така започна да се формираат првите македонски независни прогресивни групи во САД и Канада. Тие во прв ред се залагаа за афирмација на реалните насоки и патишта по кои можеше да се движи македонската револуционерна идејна борба, која беше нераскинлив дел на борбата и

другите напредни сили на Балканот. Овие прогресивни групи се обединија во Сојуз, т.е. во Македонскиот народен сојуз (МНС), по првата конференција во 1930. Главната цел на МНС беше борбата за извојување на слобода на Македонија, со желба да се создаде Балканска федерација во која ќе бидат гарантирани широки национални, политички и социјални права и слободи на балканските народи, вклучувајќи го македонскиот народ од трите дела на Македонија. Во реализирање на таквата политичка платформа МНС сметаше на содејство и поткрепа на сите прогресивни сили и луѓе во светот, особено на оние на Балканот.

Во текот на Втората светска војна, заедно со другите прогресивни организации во САД и Канада, МНС своите сили ги имаше насочено во правец кон активно помагање на антифашистичката борба. Тие се бореа за ликвидирање на фашизмот, а беа поборници за изградба на живот што ветува поголеми демократски слободи и траен мир. Нивната помош беше огромна и во периодот на изградбата и обновата на Македонија, сè до нивното укинување во педесеттите години, како последица на Информбирото.

Македонските иселеници во прекуокеанските земји манифестираа позитивен став и голема лојалност кон Народноослободителната борба во Македонија, односно во Југославија и пружија организирана помош во обновата и изградбата по војната. Меѓутоа, најкрупна и најзначајна по својот ефект и значење е кампањата за изградба на дел од болницата во Скопје. Акцијата започна во 1946 година, а во 1948 година болницата беше свечено пуштена во употреба.

Слободниот национален и општествен развој и пробивот на истината за СР Македонија и за СФРЈ беа силен поттик за организираниот живот на иселениците врз национална основа. Тоа наедно значеше и наје-

фикасна одбрана против сите напори на странските пропаганди и непријателски дејствувања.

Организираното дејствување во прекуокеанските земји го опфаќа мнозинството македонски иселеници. Притоа, важна компонента на ваквите организирања е тоа што се единствено организирани и во нив членуваат Македонци без оглед од кој дел на Македонија потекнуваат. Иселеничките организации и нивното членство постојано се зголемува, а нивната активност се проширува и квалитетно се подобрува.

Во изминатиот период се постигнати видни резултати во културно-просветниот живот. Создадени се бројни македонски друштва и организации, спортски клубови и други форми на опфаќање каде што масовно се собираат македонските иселеници.

Од особено значење за активноста на македонските иселеници е создавањето на црковните општини. Тие се резултат на обновувањето на Охридската архиепископија во 1958 година и прогласувањето на автокефалноста на Македонската православна црква во 1967 година. Од тогаш МПЦ направи силен пробив меѓу бројните македонски иселеници во САД, Канада и Австралија.

Црквите и манастирите во Австралија, во САД и во Канада, се најзначајните и најмасовните собиралишта на Македонците од трите делови на Македонија. Во тие македонски храмови, покрај богослужбата, слободно се слуша македонскиот збор, мајчиниот јазик донесен од стариот крај. Во тие културно-просветни и духовни центри работат македонски училишта каде што се учи мајчиниот македонски јазик, национална историја и географија и во мал број цркви верска поука. Таму се одвиваат културно-забавни, спортски и друг вид активности.

Притоа македонските православни цркви опстојуваат како несоборлива стварност, како важен фактор во иселеничките средини. Црквите постојат и се признати од домашниот фактор и заради тоа непречено дејствуваат во таа средина, во која живеат и работат голем број Македонци. Треба да се нагласи дека првата МПЦ е изградена во Фуцкрај, предградие на Мелбурн, во Австралија на која се удрени темелите во август 1959 година, а е осветена на 7 август 1960 година. Таа го доби името „Св. Ѓорѓи“ и претставува новороденче на МПЦ во прекуокеанските земји, поттик и инспирација за градење на други цркви. Така, во 1963 е осветена првата цеква во САД, „Св. Петар и Павле“ во Гери, во 1965 година „Св Климент Охридски“ во Торонто. Следните години се формирани црковни општини во САД, во Сиракјуз, Коломбос, Пасаик, Лакавана, Рочестер, Детроит, Чикаго, Синсинати, Маслон, Лос Анџелес и манастирот во Њујорк: во Торонто, Хамилтон, Мисисага и Виндзор во Канада, како и во Перт, Аделајд, Мелбурн, Цилонг, Квинбијан, Сиднеј, Волонгong, Канбера и Њукасел во Австралија.

Македонските православни цркви во прекуокеанските земји се мошне ценети од тамошното општество, пред сè поради резултатите што Македонците ги постигнуваат во работата, а и поради нивниот однос и висок степен на лојалност кон новата татковина. Меѓутоа, најзначајно е тоа што македонските иселеници преку своите црковни општини ја afirmираат заедницата на народите на Југославија, со што даваат прилог и на плалот на меѓународните односи. Всушност тие се мостот на соработка на СР Македонија и СФР Југославија со Австралија, САД и Канада. Досега не еднаш е кажано дека македонското иселеништво и неговите асоцијации, како и иселеништвото воопшто, со посебна нагласка на македонските црковни општини, прераснаа во мошне значаен и позитивен фактор на градењето на

добрите и заемни односи меѓу земјите каде што живеат нашите иселеници и СРМ, односно СФРЈ.

* * *

Името и делото на Атанас Близнаков е добро познато меѓу македонските иселеници и на пошироката македонска јавност. Тој, всушност, и припаѓа на една напредна и прогресивна генерација од првите иселеници на американскиот континент, кој далеку од својата родна земја, целиот свој живот и со душа и со срце й го посвети на слободата и напредокот на Македонија, на македонскиот народ. Неговиот живот е исполнет со трудољубие и достоинство, а неговата желба долга колку еден човечки живот беше да живее во Македонија за која тој мечтаеше во целиот свој живот и со целото свое битие.

Атанас Близнаков е мошне скромен, достоинствен, со ведар дух, горд, но и многу спокоен. Тој е од среден раст, со светли очи, на прв поглед помалку строг, но од неговата блага насмевка и ведро лице од кое многу тешко се одредува вистинската возраст, се чувствува топлина и благородност. Неговиот живот е една долга и интересна приказна, една од нај маркантните меѓу македонските иселеници во прекуокеанските земји. Тој цели 57 години живеаше и работеше во САД, поголем дел од животот во Гери, Индијана, а од пред десет години е жител и почесен граѓанин на Скопје, заедно со својата сопруга Славка, неговиот верен животен сопатник.

Атанас Близнаков е роден на 15 декември 1901 година во познатото револуционерно село Д'мбени, Костурско, Егејска Македонија. Во Илинденското востание имаше само дваесет месеци, кога турскиот аскер навлезе во селото и кога неговата мајка Доча во својата пре-

градка го однела во планината за да го спаси. Тогаш не-
говиот татко Иван заедно со другите мажи од селото се
приклучил кон востаничките чети кои се бореа за сло-
бода на својата родна Македонија.

По Втората балканска војна во 1913 година, која имаше за последица Македонија да биде дефинитивно поделена меѓу балканските држави, Атанас го заврши првиот клас на мајчин јазик во Д'мбени. Откако селото Д'мбени и цело Костурско се најдоја под грчка власт, од мај 1913 година, д'мбенските ученици го положија последниот испит на својот мајчин јазик. Оттогаш грчки-те власти ги затворија словенските училишта и цркви, ги забранија песните, македонските обичаи и тради-
ции, а подоцна дури и самиот мајчин јазик.

По Првата светска војна, како резултат на лошите економски и политички услови и непосредниот терор, голем број Македонци, особено од Костурско, Леринско, Битолско, Преспанско и од други краишта побараа спас со напуштање на родната земја и своите најблиски и заминаа по белиот свет. Така и Атанас Близнаков на 18 години, во најраната младост ја вкуси горчината на емигрантскиот живот, во 1920 година во октомври го напушти родниот крај и тргна во потрага за подобар живот. Од родителскиот дом го понесе сознанието дека го гони немаштијата, но го понесе и единственото чувство дека е Македонец, дека ќе остане тоа на кој и да е дел на земјата и дека пак ќе се врати во својата Македонија.

Новата страница од интересната приказна на Близнаков започна на 16 декември 1920 година, кога пристигна во САД, во Медисон, Илиноис, каде веќе имаше македонска колонија. Таму првпат се вработи како фабрички работник без знаење наанглискиот јазик. Меѓутоа, по година и пол се насети во градот Гери, Индијана, сместен на езерото Мичиген, а кој во тоа време

растеше во индустриски центар. Тука работеше цели 34 години во железарницата во Гери, сè до денот кога беше пензиониран.

За цело време во САД, деловноста на Близнаков се состоеше од купување на недвижнини и акции. Притоа, за вложување на стекнатото освен младоста беше потребно знаење и умеење, што тој ги поседуваше. За жал, 1929, годината на кризата однесе сè што создаде и се најде онаму каде што почна. По кризата, со малата заработка купи евтини акции, а потоа и недвижен имот, со што започна да ги зголемува финансиските зделки и средства.

По петнаесет години печалбарски живот, се врати во родниот крај, каде што се сртна со неговиот животен сопатник, Славка, млада и убава девојка од Д'мбени. Го одбра својот животен другар, кој во изминатите педесет и две години е постојано со него, го храбри, живее со неговите идеи и заеднички копнеја за Македонија. Потоа повторно замина за Гери и за секогаш го остави своето родно Д'мбени. Ги остава сите убави и горчливи денови поминати во родниот крај, за кои се сèкава кога во Д'мбени живееја над илјада Македонци, а со тага зборува за денешното Д'мбени во кое пустелијата и утките го заменија детскиот цагор и селската врева.

Близнаков беше активен член на Македонско-американскиот народен сојуз (МАНС), кој во тоа време водеше решителна борба против реакционерните режими на Балканот. Всушност, членовите на МАНС се бореа за извојување слобода на Македонија и на македонскиот народ. Тие се бореа за ликвидирање на фашизмот, а беа поборници за изградба на посрекен живот и траен мир. Нивната морална и материјална помош беше од огромно значење во Народноослободителната борба и периодот на обновата на Македонија.

Исто така, Близнаков беше претседател на Болничкиот комитет во Гери, чија мисија, како и на многу наши комитети во Америка, беше собирање парични средства за изградба на болнички блок во Скопје, во рамките на Државната болница на главниот град на Македонија. Тој е еден од основачите на друштвото „Александар Македонски”, што активно се залагаше за формирање на Македонската црковна општина во Гери.

Меѓутоа, сето тоа беше премалку за да се замени желбата на Близнаков да го види остварен својот сон за слободна Македонија збретимена во југословенската федерација. Така, во јуни 1958 година, заедно со сопругата Славка првпат дојдоа да ја видат слободната Татко-вина, за да им се исполнити нивната желба. Потоа, по десет години во 1968 година, по пензионирањето повторно дојде во Македонија, а во октомври 1976 година засекогаш се врати во Скопје.

Во 1977 година, на 148-та седница на Универзитетскиот совет, едногласно беше прифатена одлуката за основање на фондот „Атанас Близнаков” на Универзитетот „Кирил и Методиј“ во Скопје. Всушност, Близнаков со свој тестамент ги подари паричните заштеди на Универзитетот во вид на Фондација, од која за период од десет години 35 млади луѓе завршиле високо образование, а моментно 18 стипендисти користат средства на различни факултети на Скопскиот универзитет. Една од неприкосновените правила на Фондот е стипендистите да се доделуваат исклучиво на студенти на Универзитетот „Кирил и Методиј“. Тоа е всушност желбата на Близнаков, кој е мошне задоволен од досегашната работа на оваа институција, како и од односот на стипендистите кон него.

Фондацијата „Атанас Близнаков“ е прва од ваков вид во нашата Република и затоа побуди големо интересирање меѓу нашата јавност во Републиката и среде

македонското иселеништво во прекуокеанските земји. Таа во прв ред е гордост на донаторот Атанас Близнаков потоа поттик за другите добротвори, а подарок за Татковината и младината.

Атанас Близнаков со сопругата Славка живеат во Скопје веќе десет години. Во тој период, Близнаков публикуваше две книги. Првата е „Д'мбени и револуционерното минато на Костурско“ издадена од Издавачка куќа Мисла од Скопје во 1982 година, а втората што ја издаде Култура – Скопје, 1987, се вика Спомени за националната, политичка и културната дејност на Македонците во САД и Канада“.

Книгата за неговото родно село Д'мбени има за цел да ја запознае младата генерација со особеностите, дејноста, корените и животот на Македонците од костурскиот крај, кои не по своја вина се распрскани на сеќаде по светот.

Во втората книга „Спомени за националната, политичката и културната дејност на Македонците во САД и Канада“ го презентира македонското иселеништво, особено првата генерација иселеници во САД и Канада. На многу жив и наративен начин го дава интегрирањето на македонското иселеништво во новата средина, организирањето на македонските друштва, клубови, весници, организации и црковни општини. Книгата, всушност е пресек на историјата и збиднувањата на македонските иселеници во САД и Канада.

Инаку, и сега Атанас Близнаков е мошне активен. Заедно со својата сопруга Славка живее задоволно и среќно во Скопје. Редовно го следи дневниот печат, а вљубеник е во „Нова Македонија“ и списанието „Македонија“, постојано гледа телевизија и е во тек со збиднувањата во светот и во неговата трајна љубов – Македонија.

* * *

По Илинденското востание, а особено по Балканските и Првата светска војна, бидејќи војните, наместо слобода од петвековното ропство, на Македонците им донесоа тројна поделба, асимилација, денационализација и физичко угнетување, се појавија и првите печалбари од јужновардарскиот регион, кои прврремено или постојано се доселиле пред се во Соединетите Американски Држави.

Се претпоставува дека и Антон Димитров дошол во САД заедно со неколку доселеници од Гевгелискиот крај, во 1913 год. и веројатно тој имаше блиски контакти со своите сограѓани кои живееле на подрачјето на градот Њујорк.

За иселеничкиот пат на донаторот Антон Димитров има многу скудни податоци, можеби затоа што уште од раното детство го напушти својот роден крај и замина по белиот свет. Се претпоставува и се верува дека уште како голобрдо момче ја напушти Гевгелија и заедно со другите познати и непознати печалбари тргна по светот уште пред завршувањето на Првата светска војна и стаса за секогаш на американскиот континент.

Истражувајќи го идентитетот на овој донатор и поранешен граѓанин на Гевгелија, се ангажира југословенското дипломатско претставништво во Њујорк, Извршиот совет на Собранието на општината Гевгелија и екипа на Радио-телевизија Скопје, но без успех. Не е пронајден ни неговиот гроб во САД, или некои поважни детали за неговиот живот, активности и работа. Дури и најстарите во Гевгелија тешко го идентификуваа. Неговото име, за жал не постои ниту во книгата на родените во гевгелиската општина. Меѓутоа, според кажувањата на старата жителка на Гевгелија – Марија По-

пова, се дознава дека Антон Димитров беше шура на Тано Кочов од Гевгелија, а имаше и една сестра по име Катерина. Таа, исто така, вели дека тој беше бистро момче, и ја сакаше книгата, но немаштијата го натера да замине на печалба заедно со други момчиња од Гевгелискиот крај, дека никој не остана од неговите поблиски роднини, и дека во Америка нема ни деца. Тој „зaborави“ да се ожени, но не ја заборави Македонија.

Меѓу постарите гевгеличани и од поодамна вратени печалбари полека бледат сеќавањата за Антон Димитров. Останува впечатлив само неговиот тежок печалбарски живот и постојаната желба да се врати во родниот крај, сè до последниот момент од животот кога во прекуокеанскиот Њујорк оставил печалбарски завет: дел од своето со пот спечалено богатство да му додели на својот роден град Гевгелија.

Антон Димитров почина на 10 декември 1975 година. До својата смрт живееше во Њујорк, а тестаментот го направи на 5 јануари 1970 година. Со тоа го стави својот потпис и го објави и изјави своето последно завештение, а ги отповика сите предходни завештанија што ги направил.

Во тестаментот се вели дека му одобрува, односно му наредува на извршителите д-р Живко Ангелушев и на Борис Панов, од кои не се бара да дадат никаква гаранција или друго покритие за пожртвуваното извршување на нивните должности било тоа да е од државата Њујорк или од друго место, да ги платат неговите долгови и погребните трошоци што е можно поскоро. Останатиот негов неподвижен, личен и мешовит имот што го стекна или го поседува, или има право на него, или му е доделен со тестамент, вклучително секоја непозната оставнина, ја дава, ја завештува и ја остава во наследство на градот Гевгелија, а им дава инструкции на своите извршители ова наследство да го предадат на

главното Извршно тело на градот Њујорк. Во тестаментот вели дека наследството мора да се користи само за образовни цели, како што е изградба и подобрување на училиштата и библиотеките.

Исто така, во документот се вели дека Антон Димитров го разделува својот имот на гореспоменатиот начин, бидејќи е роден во Гевгелија, кога можностите за школување во неговата младост биле навистина многу мали. Затоа има желба сегашната младина на него-виот роден град да има подобри можности за школување отколку тој што ги имал. Понатаму се вели дека тој е убеден Извршното тело на градот Гевгелија ќе знае како најдобро да го искористи споменатото наследство со цел да му се исполни неговата желба.

Антон Димитров изјавува во тестаментот дека нема друга роднина освен една сестра стара која не ја видел многу години и за која смета дека не треба да биде предмет на неговата дарежливост. Потоа тој вели дека никогаш не се женел и дека немал деца.

Во врска со финансиската конструкција, а според тестаментот, се бараше половина од сумата да се реализира веднаш по смртта на Антон Димитров, а другата половина откако ќе пристигне потврда за правилната употреба на парите. Така и се направи: парите стасаа во Собранието на општина Гевгелија на двапати. Извршувањето на тестаментот се реализираше по судки пат, а бидејќи се решаваше парцијално, судскиот спор траеше повеќе години по смртта на донаторот. Имено, според документацијата може да се види дека извршителот на овој тестамент Борис Панов доставил до Судот молба за решавање на последната сметка од тестаментот на печалбарот Димитров дури на 18 септември 1980 година, баѓајќи од сите заинтересирани лично да се јават пред Судот во Њујорк. После месец дена, поточно на 18 ноември истата година на Судот се заклучи споротoko-

лу овој тестамент, со што заврши судскиот процес околу завештанието на донаторот Антон Димитров.

Инаку, целокупната вредност на имотот по тестаментот што Антон Димитров го оставил изнесувал 154.068.92 американски долари. Од вкупната вредност на имотот се исплатени сите лични, судски и други трошоци, како и адвокатскиот хонорар, а на сметка на Собранието на општина Гевгелија пристигна сума од 119.205 американски долари.

Од пресметката на судската постапка произлегува дека извршителот на тестаментот целосно положил сметка за сите пари и имот на починатиот, откако неговата пресметка е прегледана од страна на судијата и откако е направен кус преглед.

Меѓутоа, во водењето на овој судски спор провејуваат некои недоречености што извршителот на тестаментот Борис Панов, пред сè, ги направи во врска со адвокатскиот хонорар и некои други побарувања што веројатно припаѓаат по Законот на САД, како и извесна бавност на Собранието на општината Гевгелија и некои други фактори, кои беа пречка што тестаментот на Антон Димитров не се реализира навреме.

За време на судскиот спор имаше голем број преписки, тешкотии и проблеми. Сепак, на крајот сумата од 119.205 американски долари пристигна во неговиот роден град Гевгелија. Така, печалбарскиот труд на иселеникот Антон Димитров се вгради во новото Основно училиште „Владо Кантарциев“. Училиштето го носи името на младиот борец од Гевгелија Владо Кантарциев, кој како момче загина во Народноослободителната борба за слобода и подобра иднина на својот народ и својата земја.

По повод хуманиот гест на овој иселеник и донатор, на 22 јуни 1985 година, во Матицата на иселениците од Македонија се одржа пригодна свеченост, на која

посмртно му беше изразена благодарност на сонародникот Антон Димитров. На свеченоста присуствуваа претседателот на Матицата Боже Сотировски, претседателот на Собранието на Општината Гевгелија Ангел Ангелов, Митрополитот Американско-канадски г. Кирил, познатиот Македонец и патриот Атанас Близнаков, повратник од САД и основач на истоимената фондација за стипендирање студенти, како и голем број претставници на повеќе културни институции од Републиката.

Во своето обраќање кон присутните гости на свеченоста, претседателот на Собранието на Општината Гевгелија Ангел Ангелов, меѓу другото, рече:

„Нашиот сограѓанин и Македонец Антон Димитров, покрај сите патила и страдања што ги доживеа во метежот на светските војни, на крајот од својот живот, давајќи си сметка пред себеси за својот живот и животен пат, реши целокупниот свој имот, пари и други вредносни добра да ги подари за добротворни цели на својот роден град Гевгелија. Чувствувајќи се длабоко во себе Македонец, кога бизнисменските активности го губат своето значење, тогаш душата на иселеникот бара пристан во мислата кон својата родна земја, но и со дело, барем на крајот од животот, да докаже дека целиот свој век бил неразделен дел од неа”.

Во таа пригода, претседателот Ангелов го замоли Митрополитот Американско-канадски г. Кирил во своите црковни богослужби во прекуокеанските земји да го споменува името на Антон Димитров, а во чест на донарот во Македонската православна црква „Св. Спас“ во Гевгелија се одржа помен за покој на неговиот дух.

Во тестаментот на Антон Димитров стои дека половина од сумата да се исплати веднаш по смртта, а другата половина откако ќе пристигне потврда за правилната употреба на парите. Така, по изградбата на новото

училиште во Гевгелија тестаментот на печалбарот Димитров целосно е исполнет, а неговиот втор прилог по тестаментот ја помогна изградбата на Основното училиште „Владо Кантарциев”.

Во училиштето чија изградба е помогната со средствата на донаторот и печалбар Антон Домитров, обезбедени се сите услови за образование и воспитание на најмладите. Токму онака како што сакаше донаторот Домитров, чиј гест навистина пленува и поттикнува.

Денес во ова училиште во кое се школуваат повеќе од 1.000 ученици од прво до осмо одделение, на централно место во непосредна близина на бистата на Владо Кантарциев стои спомен-плоча со името на донаторот Антон Димитров на која е изразена благодарноста на учениците и граѓаните од Гевгелија, кон неговото хумано и патриотско дело. Имено на плочата стои:

„Нашиот сограѓанин Антон Димитров кој живееше и почина во градот Њујорк, сеќавајќи се со љубов и почит на својот роден град Гевгелија подари парични средства со што даде значаен прилог во изградбата на ова училиште. Граѓаните и учениците од Гевгелија на овој начин му изразуваат вечна благодарност”.

Во Осумгодишното училиште „Владо Кантарциев” од Гевгелија, чија изградба е помогната со средствата на печалбарот и донаторот Антон Домитров се обезбедени сите потребни услови за вршење на образовните и воспитните процеси за најмладите. Токму онака како што сакаше и како што запиша во својот тестамент донаторот Димитров, чиј гест пленува, обврзува и поттикнува. Затоа, неговиот роден град Гевгелија и младите генерации ќе му бидат благодарни и вечно ќе се сеќаваат на доблесниот патриот Антон Домитров, кој оставил траен спомен што ќе свети и ќе ги потсетува

гевгеличани на својата љубов кон родното место и Македонија.

* * *

Во текот на август 1985 година во нашата Република престојуваше Мајкл Радин, адвокат, познат општествено-политички и културен работник од главниот град на Јужна Австралија – Аделајд. Тој е Македонец роден во Австралија, но по потекло е од Егејскиот дел на Македонија. Татко му Никола е роден во селото Вишени, Костурско, кој во текот на Граѓанската војна во Грција го напушти родното огниште; судбината најпрвин го однесе во Унгарија, а потоа во Австралија. Мајка му Џоис, пак е родена во Австралија, а по потекло е од селото Долно Котори, Леринско. Во оваа пригода треба да се истакне дека името на Мајкл е тесно сврзано со активностите на својот татко и со чичко му Коста Радин, познат иселеник од Австралија.

Мајкл Радин е млад, перспективен и угледен граѓанин на демократска и мултикултурална Австралија. Има завршено Правен факултет и магистрирано на политички науки на Универзитетот во Аделајд. Работи како приватен адвокат во Етничкото здружение на адвокатите од Аделајд, во кое членуваат истакнати адвокати од десетина етнички заедници. Меѓутоа, Мајкл најмногу е вљубеник во Македонија, во македонскиот јазик, историја, литература, култура, во македонската вистина. Како што вели и самиот, богатото минато на македонскиот народ му ги продлабочува хоризонтите во борбата за афирмација и заштита на самобитноста на македонските иселеници во Австралија.

Покрај големиот број општествени задолженија, Мајкл е главен и одговорен уредник на списанието „Ис-

кра", кое многумина во Австралија го нарекуваат „македонски светилник од Аделаид". Го издава Македонската православна општина „Св. Наум Охридски". Списанието „Искра" е единствено од таков вид во иселеништвото, се печати три пати годишно на околу 70 страници, во кое текстовите се објавуваат на македонски и на английски јазик. Во списанието се поместуваат преценно текстови сврзани со активностите на македонската заедница во Аделаид и пошироко од Австралија, како и текстови кои се однесуваат на Македонија, нејзината историја, култура, јазик, литература, наука. Истоа така, Мајкл е главен уредник на македонскиот радио час што се еmitува на етничкото радио на Австралија.

Посебно залужува да се истакне активноста на Мајкл во австралиското општество. Имено, Мајкл е првиот Македонец што има висока државна функција во Јужна Австралија. Од јули 1984 година, тој е назначен за комисионер во Државната комисија за етнички прашања за Јужна Австралија. Тој наедно е прв Македонец именуван на оваа многу значјно место за македонските доселеници во Јужна Австралија и пошироко, со што тие имаат поголем пристап во решавањето на голем број проблеми од секојдневниот живот во новата средина.

– Државната комисија за етнички прашања има за цел да му дава совети и препораки на министерот за етнички прашања, а преку него на владата на Јужна Австралија. Комисијата ја спроведува политиката на мултикултурата во општеството и во државните органи, а дава и помош, информативни услуги, и друг вид грижа за македонските доселеници. Јас како комисионер се трудам да им помогнам на Македонците особено во зачувувањето на нивниот идентитет, нивниот јазик и култура. Се трудам да ја афирмирам македонската култура, јазик, историја, како и да го заштитам македонски-

от народ во неговата втора татковина – демократска Австралија, ни рече Мајкл Радин.

Мајкл Радин беше еден од дванаесетте Македонци од прекуокеанските земји кои учествуваа на 18-от Семинар за македонски јазик, литература и култура, што го организира Универзитетот „Кирил и Методиј“ од Скопје.

Покрај тоа, престојот во СР Македонија го искористи и за контакти со претставници на општествено-политичките организации и други асоцијации, а Матицата на иселениците од Македонија му додели плакета и благодарница за неговиот придонес во афирмацијата на македонските иселеници во Австралија.

– Дојдов во Македонија по третпат, вели Мајкл, но ова ми беше вториот како учесник на Семинарот за македонски јазик, литература и култура. За сите нас што учествувавме на Семинарот, тоа е настан од посебен интерес. Се запознавме поблиску со историското и културното наследство, јазикот и современата стварност кои претставуваат трајни придобивки на Македонија и на македонскиот народ. Моето искуство особено ќе биде корисно во наредната година кога по повод 150-годишнината на Јужна Австралија ќе биде отворен првиот Музеј на етничките заедници. Во тој музеј, Македонија и македонските иселеници ќе добијат свое посебно место. Планирам некои вредности од македонската литература, култура, уметност да бидат презентирани и во Аделајд, особено во текот на манифестијата Денови на македонската култура што се одржува секоја година во Мелбурн. Така, рече Мајкл, Македонската православна општина „Св. Наум Охридски“ планира да ги покани сите учесници на Деновите на културата да земат активно учество во презентирањето на своите вредности. Тоа, од друга страна, ќе значи поттик за младите ентузијасти во нашата средина за поцелосно афир-

мирање на македонското име и современите достигнувања.

На неколку средби другарувања и разговори во Македонија Мајкл Радин мошне топло зборуваше за помошта што Матицата на иселениците од Македонија ја дава со испраќањето на дневниот печат, списанието „Македонија” и голем број литература, што е неопходна за збогатување на содржината на списанието „Искра”. Тој особено ја изразуваше помошта на голем број институции и поединци кои му помогнале при подготвувањето на неговата прва книга под наслов „ВМРО и македонското прашање 1893–1934”, која наедно е и негов магистерски труд. Како што не информира, книгата наскоро ќе биде печатена во Аделајд на английски јазик.

– Во оваа пригода, рече Мајкл, сакам да ве информирам дека во 1988 година ќе се слави 200-годишнината од првото доселување во Австралија. По тој повод Одделот за општествени науки на Австралискиот национален универзитет од Канбера ја подготвува книгата „Енциклопедија на Австралија и на австралискиот народ”, која ќе содржи над милион зборови и материјали од сите национални етнички и јазични групи во Австралија. Притоа, Македонците во Австралија добија посебен дел во Енциклопедијата кое како рече Мајкл, дека тоа ќе претставува големо достигнување и афирмација на Македонија и на македонскиот народ.

Престојот во Југославија Мајкл Радин го збогати со учеството на Симпозиумот за етничитетот и националното прашање во марксистичките перспективи, што се одржа во Белград.

– Јас бев поканет од д-р Џон Стоун од Одделот за социолошки науки на Универзитетот од Лондон. Тој ја прочита мојата магистерска теза и сметаше дека едно излагање од таа област ќе побуди широко интересира-

ње. Инаку, на Симпозиумот настапив со темата „Македонското прашање”, ни рече на крајот од разговорот Мајкл Радин.

* * *

Првата светска војна не беше ниту прва, ни последна за измачениот македонски народ, а особено не за Македонците од живописниот и питом крај покрај Преспанското Езеро. Напротив, и таа војна беше злобна: многу села се испустија, на многу куки оцаците им згаснаа, народот стана посиромашен, а земјата која штотуку се ослободи од вековниот поробувач, продолжи да стенка распарчена од балканските кралски и буржуаски држави.

Неиздржливите економски услови и лошите политички прилики во поделената земја каде кшто се плаќаа безброј даноци и глоби, беа главните причини за многумина од овој убав крај да го напуштат своето огниште, родната земја Македонија и да побараат среќа во белиот свет. Тие, всушност, беа првите птици кои го започнаа печалбарството во прекуокеанските земји, што остана да се пренесува од поколение на поколение.

Ваквата судбина беше сурова и за Алек, Алексо Трајков – Грежлов, Македонец од крајот до Езерото. Во тоа време, тој беше младо црномуресто момче со дамки и благ израз на лицето и со среден раст. Беше четврто машко дете во семејството на Ристо. Во споредба со другите браќа кои беа најсилни мажи во Љубојно, тој беше физички послаб, но многу вреден и послужен. Беше скромен, трудолубив и писмен.

Еден пролетен ден, веднаш по Првата светска војна, му ја подготвија торбата со понови алишта, му тутнаа некоја пара во цебот, му го покажаа патот преку гра-

ница и го турнаа во белиот свет да ја бара среќата, како што водата во реката го бара својот тек, го пуштија да оди на печалба во далечната ветена земја – Америка.

Во тој повоен период многумина од тој крај заминаа на печалба, така што патот преку границата и до ветената земја беше пробиен. При заминувањето печалбарите се групираа по неколкумина за побезбедно да ја преминат границата. Така се случи и со Алек. Се придружи кон една група и тргна долж Езерото, каде што лесно и непречено се преминуваше границата. Границата, пак, како и државата беше несигурна. Понекаш ја чуваа симболично малкумина жандари и војници, а некогаш властта како да забележала, та птица не можеше да прелета од другата страна на Езерото. Во вакви случаи, печалбарите даваа по некоја жолтица на наредникот и кметот, за полесно да одат од другата страна на македонската земја и кај македонски народ, но во друга држава, од каде полесно се одеше во Америка.

На Алек времето му минуваше многу брзо во Америка. Веќе по три печалбарски години, тој имаше доволно пари да се врати во родниот крај. Тоа за него беше сонот: и родната земја го викаше да се врати назад, зашто таа никогаш не се заборава, секогаш се носи во срцето и тогаш кога со години се живее далеку од неа.

Првото враќање на Алек во родниот крај донесе неизмерна радост во семејството, па и во селото. Сите се радуваа. За многумина радоста премина во плач, искајувајќи ја тагата што со години се наталожуваше. Дојде ред и неговата сопруга, Ката, страмежливо да го гушне својот домаќин, како бродоломник парче штица која нуди надеж за постоење. По кратка пауза, некој почна да пее. Преку песната се изразуваше задоволството и радоста што Алек пак е меѓу своите, што од печалба дојде здрав и жив, донесе добри вести за семејствата на другите печалбари, и се разбира, донесе и доста пари.

Во стариот крај седеше неколку месеци. Врати нешто од долгот кој беше останат уште од неговото заминување на печалба, купи две ниви, им помогна на родителите во полската работа, безграницно се наредува на својата ќерка и младата невеста и просто заборави дека треба пак да се врати на печалба. Времето со ништо не можеше да се запре. Се приближуваше денот за повторно да оди во Америка.

Разделбата, како и секоја разделба беше тажна и тегобна за сите присутни. Сите плачеа, како и овој ден кога Алек се врати од печалба, но овој пат во плачот немаше радост, туку само тага. Алек пак замина на печалба. Не беше ни прв ни последен печалбар од крајот кај Езерото кој безброј пати длабоко ги чувствуваше средбите и разделбите. Тоа повторно одење на печалба за него беше едно од десетте заминувања и враќања во родниот крај. Сите негови заминувања беа исполнети со горчина, и во исто време со радост и среќа. Тука се измешала носталгијата, среќата, парите и тагата, за да може судбината да се поигра со Алек и со голем број Македонци со иста судбина.

Секое враќање за Алек во татковината претставуваше ново доживување и среќа, особено враќањата по Втората светска војна кога неговото семејство беше многу поголемо и имаше среќен и среден живот. Меѓутоа, последното враќање за Алек беше исполнето со особена радост и задоволство, кое значеше и збогување со неговата Америка и печалбарството.

Во Америка Алек го помина својот најубав дел од животот. Тоа беше еден долг период, за кој со задоволство се сеќаваше и за кој честопати раскажуваше за згодите и незгодите. Тоа беше период кога спечали доволно пари, направи убава куќа и купи доста земја во селото, го зголеми семејството, се порадува неколку години како американски пензионер и на крајот виде дека

животот му помина во заминувања, враќања, средби и разделби – во печалбарство.

И сега на надгробната плоча од неговиот гроб во Љубојно останаа неколку стиха кои вечно ќе потсетуваат на животот и судбината на печалбарите од овој крај. Таму пишува:

Америка беше твојот завет
Животот, тој суров меч
Тебе таму те прати
Но родината пак те врати
За навек.

*

*

*

При неодамнешната посета на Канада, во Торонто, најголемата македонска колонија во прекуокеанските земји, имавме срдечна средба со Дана и Цан (Ване) Кузев, наши иселеници кои свиле гнездо во оваа далечна земја. На прв поглед ништо необично: брачен пар, двајцата вредни, честити граѓани, активни во општествениот живот на македонската колонија, пријатни сговорници, вљубеници во сè што е македонско. Меѓутоа, тие се и нешто повеќе, нешто што заслужува поголемо внимание и особена почит. Имено, Дана и Цан се едни од македонските доблесни патриоти и дарители на поголеми парични и материјални средства за македонските православни цркви, организации, радио и телевизиските часови и весниците на македонски јазик, што го збогатуваат црковно-духовниот и секидневниот живот на Македонците во Торонто.

Овојпат повод за објавување на овие редови за оваа македонска брачна двојка е тоа што тие се донатори на 1.700 канадски долари на списанието „Македонија”, гласило на Матицата на иселениците од Македонија, Парите се наменети за купување телефон, современ ко-

миникациски апарат што ќе значи продлабочување на врските и ќе придонесе за ефикасно и брзо информирање на Македонците ширум светот.

Инаку, животната прикаска на Џан и Дана е многу необична и интересна. Џан е роден во живописното село Мрежичко, Кавадаречко во работничко семејство. Татко му е од Мрежичко, а мајка му од Воденско. Одраснал во Горна Бошава, каде и го заврши осумгодишното училиште. Веднаш по војната се запишал прво во Медицинското училиште во Битола, за потоа да се запише и да го заврши Средното шумарско училиште во Скопје. По завршувањето на шумарското училиште се здобил со знаења од дрводелството и шумарството. Работел како магационер во Кавадарци и како столар во Ѓорче Петров. Во 1966 година, заедно со својот животен сопатник Дана заминал за Франција, а од 1968 година се доселиле во Канада. Во почетокот работеле на разни места, Џан како столар, а Дана како шивачка. Од 1972 година го отвориле дуќанот за стакло под име „Cavadar United Glass Incorporation“, а подоцна и фирмата „Cavadar Import“ како претставник на македонските вина и жестоки пијалаци во Канада.

— Секој почеток е тежок. И нас ни беше многу тешко да опстанеме во бизнисот. Многу ноќи останаа непреспани за да се постигне сето ова. Кога зборувам за нашата фирма за стаклени и алуминиумски производи, како да зборувам за себе, бидејќи Дана и јас сме дел од сè што досега сме постигнале. Морам да призnam дека сме вложиле многу труд, пот, време, мојата малечка работилница да прерасне во ваква фирма. Работиме скоро цел ден, а и во саботите кога ни доаѓаат најголем број деловни партнери ширум Канада, каде што со својот квалитет, точност и деловност нашата фирма е една од најдобрите од ваков вид, ни рече во разговорот Џан Кузев.

Во оваа македонска фабрика, како што често ја најдуваат нашинците во Канада, што се наоѓа на авени-

јата Мидланд во Скарборо, разговаравме со Џан и Дана. Во канцеларијата на Џан, кој е претседател на компанијата, видовме скромно биро на кое беа расфрлени договори, преписки, планови што Џан одлично ги разбира. На ѕидот портрет на татко му направен од раката на познатиот македонски уметник Вангел Коцоман; на едната страна портрет на Гоце Делчев врз ткаенина, а на другата фотографија на Тито, каде што се наоѓа и телефонскот и голем број планови.

Дана, пак, која е душата во приемното одделение и врската со муштериите е родена Преспанка. Таа е олицетворение на вредна Македонка, почитувана во средината и вечен сопатник на Џан. Тие се активни во општествено-црковниот живот и членови на македонските православни цркви „Св. Климент Охридски“ во Торонто и „Св. Пророк Илија“ во Мисисага. Тие се присутни на сите собири, игранки, вечеринки и други активности што ги организираат Македонците од Торонто.

– Ние кои живееме далеку од нашата родна земја се трудиме да ја зацврстиме нишката што не поврзува со Македонија и се бориме да не ги заборавиме нашите корени. Затоа и го даруваме овој наш скромен подарок на списанието „Македонија“, кое е наш драг гостин и информатор за сè она што се случува во Македонија. Се надеваме дека со купувањето на телефонскот ќе ја збогатите вашата дејност, бидејќи Списанието има голема патриотска и одговорна должност, ни рече на крајот од разговорот нашиот истакнат сонародник Џан Кузев.

* * *

На патот од Битола за Охрид застанавме во Преспа, престолнината на првата држава на македонските Словени под водство на царот Самоил каде што се

вгнездило живописното Преспанско Езеро. Според легендата котлината и Езерото ги добиле своите називи по името на најубавата Самоилова ќерка Преспана, која несакајќи да се омажи за византискиот војвода Петраклис, инаку вековен непријател на словенскиот народ, се фрлила во Езерото да ја спаси татковата чест и честа на својот народ.

Уште со доаѓањето во овој туристички регион глетката одушевува;plenуваат падините на Пелистер, на тој горски убавец, а под него котлината на Горна Преспа што благо се искачува кон висините на Галичица и Петринска Планина, кон зајдисонце на овој убав и богат крај на Македонија. На раскрсницата „Макази“ патот се дели кон Ресен, кон Долна Преспа и Маркова Ноѓа и кон Отешево. Ние тргуваме по патот кон Отешево со единствена цел да го посетиме повратникот Лазо Ноѓевски во селото Дрмени.

Селото Дрмени е типично македонско рамничарско село што обилува со богати овошни насади и сочни ливади. Името го добило од зборот „грм“, го завикале Грмени, а подоцна зборот се трансформирал во Дрмени. Тоа е сместено на двете страни од патот што води кон Отешево, а е оддалечено околу 6 км. од Ресен. Во Дрмени живеат околу двесте домќинства со повеќе од 800 жители, од кои голем број нашле вработување во Ресен и во Царев Двор. Тоа е едно од најубавите и најнапредните населени места во Преспа, каде што печалбарството е стара традиција. И во Дрмени скоро секое семејство има по некој ширум светот: во САД, Канада, Австралија, Шведска, Данска. Меѓутоа, и покрај преселничките движења, бројот на жителите останал нepromенет. Во последните години вредните жители на селото изградиле убави и модерни куќи со сите потребни услови за еден современ живот.

Во Дрмени покрај Македонците живеат и петнаесетина семејства од турска народност. Нивната заедничка и братска љубов е изразена преку слогата и бор-

бата за подобро и посреќно утре. Тие живеат сложно, се помагаат во добро и зло, а таквиот однос претставува убав пример на заедничкото живеење на Македонците и народностите во Македонија.

Во Дрмени го посетивме домот на Лазо Ноневски, или како што многумина го викаат Луј, повратник од САД. Го сртнавме во куќата што претставува пример на убава македонска архитектура, која заедно со синот Драган и снаата Живка ја изградил пред десетина години. При нашата посета домот на дело Лазо беше развеселен со семејството на внук му Митко заедно со сопругата Палмина и девојчињата Кети и Маја кои дошле од Скопје.

Лазо Ноневски живееше надвор од своето родно огниште скоро педесетина години. Поголемиот дел од животот го помина на печалба во градот Кентон, САД, а по стекнувањето на редовната пензија, засекогаш се врати во своето родно Дрмени.

Животната приказна на дедо Лазо е многу бурна, но во разговорот тој беше шкрт да зборува за минатото. Сепак, дознавме дека е роден во далечната 1902 година, во времето на Илинденското востание. Уште во 1920 година, уште како ерген, заминал на печалба во САД, каде што останал пет години. Се вратил и се оженил со Трендafilka Popovska од Царев Двор и повторно заминал за САД. Печалел до крајот на војната и ослободувањето на Татковината. Потоа ги зел во САД сопрругата Трендafilka, како и синот Драган и снаата Живка, кои останале во САД седум-осум години.

Инаку, дело Лазо и покрај тоа што е во години, изгледа многу помлад. Тој е со среден раст, многу витален, со ведар дух, исправен како ела и благороден по лик.

– Знаете, ни рече во разговорот повратникот Ноневски, Америка беше мојот завет, но родната земја ка-

ко магнет ме привлече и ме врати тука за навек. Во Преспа ми е многу убаво, зашто таа остава длабоки траги врз нас повратниците. Тука сум секојдневно со моите другари Коста и Митко Шутурковски, исто така повратници, со соседот Драган, со Тане... Меѓутоа, јас многу сакам да шетам низ Македонија, да видам нови места, градови. Затоа, еве сега на стари години бев во Крушево, престолнината на нашата прва Република, во Стоби и Хераклеа, ги посетив сите културно-историски споменици во Охрид, а најсреќен сум што го посетив гробот на Гоце во Скопје, ни рече на крајот од разговорот дедо Луј од Дрмени.

* * *

Животниот пат на баба Петра Клашева од Торонто, Канада има многу интересни и чудесни белези. Таа е една од многубројните Македонки од Егејскиот дел на Македонија, која не по своја вина голем дел од животот го помина прогонета – надвор од својата родна земја. Но и покрај тоа, таа во целиот свој живот остана вљубеник во својата татковина – Македонија, во својот народ, во правдата, верата и во Македонската православна црква.

Баба Петра Клашева е Канаѓанка од македонско потекло, родена пред Илинденското востание, во 1902 година, во македонското револуционерно и патриотско село Буф, Леринско, во Егејскиот дел на Македонија. Поголемиот дел од животот го поминала во родното село Буф со синот Ристо роден 1919, а умрел 1927 година и сопругот Лазар, скромен и честит Македонец, долгогодишен печалбар. Тој, како и оние од другите печалбарски делови на Македонија, голем дел од својот живот помина на печалба во прекуморските земји, со желба да спечали што повеќе да купи земја, да направи уба-

ва и пространа куќа во родниот крај, а по непишаното правило, ги остави коските далеку од својот роден крај – во туѓина.

Судбината се поиграла со голем број Македонци од Егејскиот дел на Македонија. Тие го напуштиле своето родно огниште и направиле нов дом во далечните прекуокеански земји. Таква е судбината и на баба Петра, која за време на Граѓанската војна во Грција, во 1948 година, пребегна во Битола, од каде што по четири години, во 1952 година, замина за Детriot, САД, кај својот сопруг Лазар. Потоа, по смртта на својот сакан до маќин Лазар, во 1967 година, баба Петра се пресели во Канада, каде што постојано живее во Торонто.

Баба Петра е пензионерка, има свој имот и државна пензија и ги ужива сите права во демократска Канада. Покрај тоа што е во деветтата деценија од животот, таа сè уште е витална и многу активна. Таа е една од помогачите на македонските православни цркви „Св. Климент Охридски“ во Торнклиф во Торонто и „Св. Илија“ во Мисисага. Нејзината помош особено на црквата „Св. Климент Охридски“ е од огромно значење, а нејзината хуманост, чесност и самопрегорност претставува пример на другите Македонци во Торонто и пошироко во прекуморските земји. Баба Петра присуствува скоро на сите црковни и национални празници што се одржуваат во црквата „Св. Климент Охридски“. Тој убав, монументален црковно-културен македонски центар е вториот нејзин дом. Таа помага при црковните богослужби, а со лични средства учествува во сите акции што имаат црковен и културен карактер.

Во оваа пригода треба особено да се одбележи дека баба Петра е дарител на голем број подароци, меѓу кои на црквата „Св. Климент Охридски“ има подарено шандани, позлатени кандила и лустер, додека на црквата „Св. Илија“ од Мисисага, при една акција за собирање помош, баба Петра подари 1.500 долари.

Баба Петра е дарител на 2.700 канадски долари како помош за доизградба на Соборната црква во Скопје. Чекот од 1.000 канадски долари што баба Петра го испрати по своите пријатели, иселениците Сандра и Јусиф Ничевски од Торонто, беше предаден на покојниот поглавар на Македонската православна црква, Архиепископот Ангелариј, кој во разговорот во јуни 1986 ѝ се заблагодари на баба Петра, посакувајќи ѝ добро здравје, среќа и повторно доаѓање во Македонија.

Примерот на баба Петра не е осамен и го следат и други Македонци ширум светот, кои работат за доброто на Македонската православна црква и на македонскиот народ.

*

*

Во текот на летниот период Преспа ја посетуваат голем број гости, туристи, привремено вработени и иселеници од прекуокеанските земји, го посетивме Љубојно. Ова живописно и печалбарско село е сместено во питомијата на Долна Преспа, во подножјето на Пелистер, на источната страна на Преспанското Езеро, недалеку од Југословенско-грчката граница. Со право може да се рече дека во летниот период Љубојно живее за иселениците, за гостите, за Илинден и празнувањата.

Во Љубојно сретнавме бројни иселеници и привремено вработени, а ги имаше од Канада, САД, Австралија, Шведска, Франција. Со нивното присуство селото заживеа како во минатото и ги збогатија Илинденските средби, што секоја година се одржуваат во Љубојно.

Во Љубојно го сретнавме Јонче Томулевски, иселеник во САД, од градот Бервин, предградие на Чикаго, во државата Илиноис. Целта ни беше да дознаеме нешто повеќе за неговата мајка Божана Томулевска,

најстаријот жител од Љубојно, а веројатно и најстара-та старица меѓу македонските иселеници во прекуокеанските земји.

Се сретнавме со Јонче во неговата куќа во Љубојно, во дворот каде што донел песок, цемент и друг гра-дежен материјал, а неколкуте мајстори му ја реновираа куќата. Јонче е гостопримлив, со ведар дух и пријатен соговорник. Дошол во родното место да ја поправи куќата, да се види со своите во селото, да ја разбие носталигијата и пак да се врати во Чикаго. Во САД живее од 1970 година заедно со своето семејство, тој е честит работник, активист во Македонската православна црква и македонската колонија во Чикаго. Меѓу другото, Јонче не информира за својата мајка:

– Мајка ми Божана е родена во далечната 1885 година во селото Брачино, во Преспа, во семејството Мачковски како шесто дете, а во 1910 година се омажи за Никола Томулевски од Љубојно. Во периодот од 45 години во брак со Никола родила две деца, Јонче и Спаса, кои сега живеат и работат во САД, а кои одвреме навреме се враќаат во родното Љубојно.

Уште како девојка во семејството Мачкови, Божана била позната како многу вредна, работлива и благородна девојка, затоа и Никола „се излага“ и се ожени со неа. Во животот ги вкусила сите благодети и горчини. Во нејзиниот долг живот се случиле многу убави и не-убави работи. Таа со задоволство се секава за настаните од Илинденското востание, а тогаш била кршна девојка од 17 години. Откако се омажила започнале Балканските војни, поделбата на Македонија и страдањата на македонскиот народ. Таквата положба го натерала Никола повеќепати да оди на печалба, да спечали пари и да се врати во родниот крај за да му обезбеди пристоен живот на семејството. За тој период, Божана ги гледала децата и куќата и го чекала Никола. Божана и Никола

поминаа среќно во живот и се сложуваа. Меѓутоа, Никола умрел во 1955 година во Љубојно, а Божана останала да живее кај синот Јонче.

Инаку, Никола и Божана, а и нивното семејство биле тесно поврзани во Народноослободителната војна, со напредокот, со Македонија... За време на Револуцијата го помагале партизанското движење во Преспа – давале храна и облека на партизаните. Таквиот патриотски дух го пренеле и на своите деца.

Во 1971 година Божана замина за САД кај својот син и ќерка. Ја виде земјата во која Никола спроведе голем дел од животот. Во почетокот била многу витална жена: вршела голем дел од домашните работи, особено ги чувала децата. Често правела прошетки во паркот што е во непосредна близина на куќата на Јонче. Таму се запознала со многу пензионерки. Покрај тоа што имала тешкотии со англискиот јазик, сепак некако се снаоѓала преку некоја Украинка и се разбираше со пензионерките и со другите жени.

– Во првите десетина години добро се држеше, рече Јонче. Многу помагаше во кујната, гледаше телевизија, слушаше радио. Меѓутоа, од 1984 година почна тешко да се движи, но сепак добро гледа, доволно се храни и се сеќава на настаните во животот. Особено се сеќава и често ги споменува жените од Љубојно со кои поминала многу вечеринки на уличната клупа. Сега мајка ми Божана живее во Старскиот дом на градот Бервин и е омилена меѓу персоналот и станарите на Домот.

Во 1985 година, на свечен начин го прослави својот 100-ти роден ден, на кој покрај членовите на семејството и пријателите присуствуваше градоначалникот на Бервин, бројни социјални работници на градот и персоналот на Домот. Притоа, од докторите беше наречена „баба со железно срце“. На свеченоста и беа доделени пофалници меѓу кои најмила и е од претседателот Реган и од градоначалникот на Бервин.

Божана Томулевска навлезе во единаесеттата деценија од животот, меѓутоа се чувствува како да живее нов живот. Таа често сака да им брои на македонски и на англиски, да расправа нешта да се шегува со посетителите. Станарите на домот често ја прашуваат за нејзината идна желба, Божана без двоуменje им вели дека има голема желба пак да се врати во родната Македонија.

ГЛАВА ШЕСТА

*Родниот крај никогаш не се заборава,
ни тогаш кога со години се живее
далеку од него,
дури на друг континент.*

*Родната грутка вечно се носи во
срцето,
а печалбарот го посетува
и се враќа во родниот крај секогаш
кога ќе му се пружи прилика.*

Јосиф Ничевски, печалбар во Канада.

НОСТАЛГИЧЕН ЛЕТ

Да се патува од Скопје до Торонто значи да се биде во небото десетина часа далеку од мајката земја. И овој пат во JAT-овиот DC-9, во кој е навистина пријатно да се патува, го напуштивме Скопје во утринските часови и се упативме кон Охрид – градот на Климент, на Наум, на Шапкарев, Прличев...

За петнаесеттина минути љубезната домаќинка – стјуардесата нè информира (за жал само на англиски и на српско-хрватски, и покрај тоа што деведесет посто од патниците беа Македонци) дека пристигнуваме на Охридскиот аеродром. Патниците како да беа збунети кога ги гледаа непрегледните ширини на Охридското Езеро. Кога авионот се приближуваше кон аеродромот, чиниш дека со раце ќе може да се фатат неколкуте кај-

чиња кои во водите на ова македонско море, како што многумина го нарекуваат езерото, прават мали бранови и прави линии низ езерската шир и ја делат таа водена убавица.

Стасавме во Охрид. Народ како плева. Ни се чинеше како половина Охрид и Струга да дошле да ги испратат неколкуте иселеници кои патуваа за Австралија. Бидејќи на патниците од Скопје не им беше дозволено да го напуштат авионот, од прозорците ги гледавме топлите прегратки, солзите и тажните лица и на оние што патуваа и на оние што остануваа. Гледавме еден дел од таа македонска трагедија што се вика иселување во прекуокеанските земји, овој пат за Австралија.

По извесно време авионот се наполни со патници и повторно се најде над езерската шир од каде што Охрид се гледаше како на дланска; ги видовме многуте летувалишта и модерните хотели на брегот на Охридското Езеро, а потоа дел од славна и борбена Дебарца и за миг се најдовме над пластот облаци што покриваше еден дел од Западна Македонија. За момент како да ја изгубивме ориентацијата на земјата и мислите ни беа насочени кон Загреб, кон нашата втора попатна станица.

Патувањето од Охрид кон Загреб беше навистина пријатно. За неполн час стасавме на загребскиот аеродром „Плесо“, прелетувајќи ја скоро цела Југославија. Од големите височини ги гледавме природните контрасти и убавини, кои одвреме-навреме се губеа низ облаците и повторно се појавуваа.

Времето беше кусо и набрзина ги извршивме сите царински процедури и за миг се најдовме во безграницата зона. Тука имаше патници од цел свет и за цел свет. Некои седеа, некои спиеја, некои пиеја и јадеа.. Времето бавно одминуваше, бидејќи како и во многу други случаи што бидувало, и овој пат авионот доцнеше еден час, се разбира, од непознати причини.

Го заборавивме доцнењето, бидејќи секој на свој начин си наоѓаше оправдување и во попладневните часови со автобус се упативме кон пистата каде што беше поставен еден JAT-ов DC-10, грдосија од авион, голем како планина, а во него неколку стотини патници. Ги имаше од секаде во светот: и црни и бели и од безброј јазични подрачја. Тогаш на сите ни стана јасно дека доцнењето се должи од причини што се чекаа авиони од повеќе земји.

Се сместивме во вториот дел на авионот, или втората кино сала, како што често ги нарекуваат овие патнички оддели и по неколку минути го напуштивме Загреб. Авионот, како да беше раскошна и горда птица, се вивна во небото. Ги гледавме некои од патниците како се крстат, а многумина ги затворија очите и пропаднаа во длабоки мисли и искушенија. По кусо време летање кон запад, патувањето стануваше сè попријатно и поудбено и како во авионот да се одвиваше нормален живот. Секој од патниците се забавуваше на свој начин и се чинеше како да заборавиле дека се наоѓаат на десетина илјади метри над мајката земја.

Во непосредна близина седеше една симпатична Италијанка и го читаше списанието „La Rivista di Popolo“, до неа една Германка која постојано спиеше, а од нашата лева страна седеше една наша Македонка, иселеничка во Канада, која ни рече дека се вика Роза Гроздановска и дека е од селото Суводол, Битолско, млада пензионерка, разговорлива, љубопитна и ведра по дух. Ни раскажуваше за нејзиното патување во стариот крај, за промените што настанале во периодот во кој што таа отсуствуvala, за изградбите во Битола, за напредокот, за некои непријатни сцени во продавниците и по улици и за убавите сончеви денови поминати во Охрид и сите згоди и незгоди на нејзиното патување во Македонија.

Да се има таков сопатник значи времето да помине како вода, бидејќи можностите за разонода беа мали,

кра", кое многумина во Австралија го нарекуваат „македонски светилник од Аделаид". Го издава Македонска православна општина „Св. Наум Охридски". Списанието „Искра" е единствено од таков вид во иселеништвото, се печати три пати годишно на околу 70 страници, во кое текстовите се објавуваат на македонски и на английски јазик. Во списанието се поместуваат преценно текстови сврзани со активностите на македонската заедница во Аделаид и пошироко од Австралија, како и текстови кои се однесуваат на Македонија, нејзината историја, култура, јазик, литература, наука. Истоа така, Мајкл е главен уредник на македонскиот радио час што се еmitува на етничкото радио на Австралија.

Посебно залужува да се истакне активноста на Мајкл во австралиското општество. Имено, Мајкл е првиот Македонец што има висока државна функција во Јужна Австралија. Од јули 1984 година, тој е назначен за комисионер во Државната комисија за етнички прашања за Јужна Австралија. Тој наедно е прв Македонец именуван на оваа многу значјно место за македонските доселеници во Јужна Австралија и пошироко, со што тие имаат поголем пристап во решавањето на голем број проблеми од секојдневниот живот во новата средина.

– Државната комисија за етнички прашања има за цел да му дава совети и препораки на министерот за етнички прашања, а преку него на владата на Јужна Австралија. Комисијата ја спроведува политиката на мултикултурата во општеството и во државните органи, а дава и помош, информативни услуги, и друг вид грижа за македонските доселеници. Јас како комисионер се трудам да им помогнам на Македонците особено во зачувувањето на нивниот идентитет, нивниот јазик и култура. Се трудам да ја афирмирам македонската култура, јазик, историја, како и да го заштитам македонски-

от народ во неговата втора татковина – демократска Австралија, ни рече Мајкл Радин.

Мајкл Радин беше еден од дванаесетте Македонци од прекуокеанските земји кои учествуваа на 18-от Семинар за македонски јазик, литература и култура, што го организира Универзитетот „Кирил и Методиј“ од Скопје.

Покрај тоа, престојот во СР Македонија го искористи и за контакти со претставници на општествено-политичките организации и други асоцијации, а Матицата на иселениците од Македонија му додели плакета и благодарница за неговиот придонес во афирмацијата на македонските иселеници во Австралија.

– Дојдов во Македонија по третпат, вели Мајкл, но ова ми беше вториот како учесник на Семинарот за македонски јазик, литература и култура. За сите нас што учествувавме на Семинарот, тоа е настан од посебен интерес. Се запознавме поблиску со историското и културното наследство, јазикот и современата стварност кои претставуваат трајни придобивки на Македонија и на македонскиот народ. Моето искуство особено ќе биде корисно во наредната година кога по повод 150-годишнината на Јужна Австралија ќе биде отворен првиот Музеј на етничките заедници. Во тој музеј, Македонија и македонските иселеници ќе добијат свое посебно место. Планирам некои вредности од македонската литература, култура, уметност да бидат презентирани и во Аделајд, особено во текот на манифестијата Денови на македонската култура што се одржува секоја година во Мелбурн. Така, рече Мајкл, Македонската православна општина „Св. Наум Охридски“ планира да ги покани сите учесници на Деновите на културата да земат активно учество во презентирањето на своите вредности. Тоа, од друга страна, ќе значи поттик за младите ентузијасти во нашата средина за поцелосно афир-

на црква „Св. Ѓорѓи“ во Мелбурн, во Торонто во 1964 година се изгради првата македонска црква во Канада, црквата „Св. Климент Охридски“, која претставува пресврт во македонското движење во Торонто. Таа е еден од најпознатите црковно-просветни центри на Македонците во Северна Америка, најголема и најимпозантна што ја имаат македонските иселеници во светот. Во рамките на Црквата работи играорната група „Македонка“, која повеќе од дваесет години ги одушевува љубителите на македонскиот фолклор, дополнително училиште на македонски мајчин јазик, црковниот хор, женската секција, литературното друштво „Браќа Миладиновци“, шаховска секција и др. Црковната општина организира повеќе манифестации, меѓу кои најпозната е одржувањето на павилјонот „Скопје“ во Интернационалниот фестивал „Караван на нациите“.

Црковната општина „Св. Илија“ во Мисисага постои десет години. Таа е сопственик на земјиште од околу 15 хектари (35 акри), на кое се одржуваат и ќе се организираат значајни манифестации на Македонците од Торонто. Во состав на црковната општина работи, македонско училиште, фолклорна група, женска секција и др.

Во Торонто постои најстарата македонска национална организација, „Обединети Македонци“ која оваа година слави триесет години од формирањето. Таа е национална организација која во минатото одигра вонредна улога во обединувањето на македонските доселеници во Канада и САД. Организацијата го организира познатиот Илинденски пикник што со години се одржува во Торонто и на кој во минатото присуствуваа и до 25.000 души, а организира и „Денови на македонската култура“.

Исто така, во Торонто со успех работи Домот на стари лица „Канадско-македонски центар“, познат како

„Старски дом”, каде што старите лица нашле среќно катче во овој центар со стотина апартмани, трпезарија, ординација и други потребни простории за голем број Македонци и Канаѓани. Во состав на Центарот активна е асоцијацијата „Керките на Македонија”.

Од другите организации треба да се споменат: Друштвото на борците од НОБ на Македонија во Канада, кое е во состав на Канадскиот легион, како и Фолклорната група „Сељани” која со успех ги презентира изворните македонски игри и песни, а чии членови се интелектуалци од македонско и канадско потекло. Потоа постои Комитет за човечки права, Студентска организација, како и голем број селски доброворни друштва и бројни асоцијации.

Во Торонто еднаш месечно (секој петнаесетти) излегува весникот „Македонија”, чиј главен и одговорен уредник и душата на ова гласило е Танас Јовановски, вљубеник во писаниот збор, ентузијаст кој во слободното време се занимава со новинарство. Потоа, четири пати годишно излегува весникот „Обединети Македонци”, веќе два броја излегоа од Црковниот билтен на „Св. Пророк Илија”, а излезе и списанието „Македонска мисла”, гласило на Литературното друштво „Браќа Миладиновци”.

Исто така, во оваа канадска метропола се емитуваат три телевизиски програми и тоа: „Македонски дневник” што со успех го води Петре Гиневски, долгогодишен општественик и познат новинар од Торонто, „Македонски мозаик” чиј продуцент е познатиот новинар и интелектуалец Бил Јанков, кој е роден во Канада и кој професионално се занимава со журналистика, како и ТВ часот „Македонска нација” што го води Борче Кулевски. Од радио часовите посебно место зазема „Глас од Македонија” што го води познатиот тандем Драгица Лапајковска и Никола Белчевски, кои со енту-

сијазам ја презентираат македонската вистина, фолклорот, песната и орото. Горнан Јовановски, пак го води радио часот „Македонски свет“ што се еmitува во предградието на Торонто – Брамтон.

Македонските православни општини, Организацијата „Обединети Македонци“, друштвата и здруженијата, а особено информативните гласила претставуваат собиралиште за Македонците, културно-просветни центри, афирматори на нивните активности и на вистината за Македонија, како и дел од мозаикот на мултикултурна Канада.

За секој посетител од Македонија во Канада е посебно доживување присуството на илинденските празнувања во Торонто, односно на одржувањето на најголемиот пикник во прекуокеанските земји. Така, во 1989 година, по повод 45-годишнината на Илинденското востание, Македонците од сите делови на Македонија кои живеат и работат во Канада, особено во Онтарио, на свечен начин ги одбележаа илинденските празници. Имено, пред големиот празник што во 1989 година беше во средината на неделата, (во среда) во Торонто, бисерот на Онтарио и најголемата македонска колонија во прекуокеанските земји, во организација на македонските православни цркви „Св. Климент Охридски“ од Ист Јорк и „Св. Пророк Илија“ од Мисисага, се одржа црковна служба во чест на Илинден, најголемиот и најславниот ден на македонскиот народ.

Активностите продолжија во текот на 5 август, во саботата, пред Споменикот на паднатите борци за Македонија, што се наоѓа на западната страна во дворот на МПЦ „Св.Климент Охридски“. На тој ден претставници на Друштвото на борците од Народноослободител-

ната борба на Македонија во Канада, претставници на Македонската национална организација „Обединети Македонци“ и „Св. Пророк Илија“, на Легионот на борците од Канада, на Матицата на иселениците од Македонија, како и претставници на бројни селски друштва, здруженија и други асоцијации од Торонто и околина-та, положија венци и одржаа пригодни говори пред Споменикот.

Истиот ден, а по повод 10-годишнината од формирањето на црковната општина „Св. Пророк Илија“ од Мисисага, повеќе од 700 души се собраа во Големата сала на МПЦ „Св. Климент Охридски“, каде што одржаа забележлив банкет. На свеченоста, меѓу големиот број истакнати бизнисмени од канадското општество, а кои се од македонско потекло, присуствуваше и градоначалникот на Мисисага, господарот Хејзл Макалион. Таа е голем пријател на Македонците и секогаш е во одбрана на македонската вистина. Господарот Макалион на свеченоста топло и срдечно ги поздрави присутните, информирајќи ги дека новата македонска православна црква „Св. Пророк Илија“ во Мисисага, која има за цел духовно да ги соедини Македонците од тој дел на Канада, може да започне со градба уште во почетокот на наредната година, со решавањето на некои комунални проблеми.

Нејзините зборови беа проследени со бурни аплаузи, а веднаш потоа се огласија педесетина донатори и добровори, кои во фондот за изградба на втората македонска православна црква „Св. Пророк Илија“ во Торонто подарија голем број парични средства, се разбира според можностите, а семејството Николовски подари 50 книги од областа на литературата, културата, уметноста, лингвистиката и историјата на македонскиот народ. На свечената вечерва во пријатен амбиент се собраа 74.000 канадски долари, од кои, меѓу дарителите, 30.000 подари МПЦ „Св. Климент Охридски“ од Торонто, а по

10.000 канадски долари подарија канадскиот бизнисмен од македонско потекло, Џан Битов и браќата Алекс и Џорџ Каркински, додека бизнисменот Џо Наумовски подари 3.500, д-р. Драги Денковски 1.500 канадски долари итн.

Истиот ден, македонската национална организација „Обединети Македонци“ од Торонто одржа свечен банкет во еден ресторант во Скарборо, каде што меѓу поголемиот број млади Македонци и Македонки од Торонто и од околните места присуствуваше и членот на Претседателството на Матицата на иселениците од Македонија, Јордан Веселинов. На оваа традиционална манифестација беше избрана мис на Македонија, а присутните ги забавуваше познатиот оркестар „Децата од Буф“ и естрадни уметници од Македонија.

За илинденското празнување во Торонто се слуша секоја година и покрај некои слабости од организационен карактер. Како и во изминатите години и годинава, националната организација „Обединети Македонци“, која оваа година славеше триесет години од своето формирање го одржа традиционалниот пикник. На овој по многу нешта карактеристичен ден се собраа десетина илјади Македонци од сите делови на Македонија кои живеат во Торонто и неговата околина, како и од повеќе градови во САД.

Исто така, на 6 август, во организација на црковните општини „Св. Пророк Илија“, „Св. Климент Охридски“ и нивните друштва и асоцијации, по четврти пат се одржа пикник во Македонскиот парк во Мисисага, сопственост на „Св. Пророк Илија“, на кој присуствуваа повеќе од три илјади Македонци од сите делови на Македонија. Во прекрасниот амбиент присутните ги забавуваше познатата група „Тавче Гравче“, која специјално за оваа пригода допатува од Републиката. На два пикника се пееше, пиеше и играше до доцна во ноќта,

при што Македонците го прикажаа своето гостопримство, топлина и љубов кон традициите.

Одбележувањето на илинденските празници претставува уште еден доказ повеќе дека Македонците од сите делови на Македонија кои свиле гнездо во оваа далечна и демократска земја стануваат сè попознати и признати од канадското општество. Со своите активности, пак, од национален карактер, со својот фолклор, песната, орото, културата и дугите национални обележја, претставуваат сè позначаен дел од мозаикот на мултикултурна Канада и мост наближување и соработка меѓу Канада и Македонија.

Торонто е град во кој културното живеење има долги традиции и е многу блиско до она во Европа. Градот има голем број современи театарски куки и други домови на културата, во кои чести гости се врвни уметници од сите области на културата и од сите делови на светот. Притоа, привилегија е да се присуствува на некоја од културните манифестации во оваа метропола, особено на оние за кои за да се добие билет се чека по-длг период и се потребни поголеми суми. Меѓутоа, овојпат ќе зборуваме за театрската претстава што се одржа на отворена сцена во Хај Парк во Торонто, на која присуствуваа повеќе од илјада вљубеници во делото на Шекспир, најголемиот драматург на сите времиња.

Беше топол и спарен летен ден. Голем број граѓани од западниот дел на Торонто побара засолниште во прекрасниот амбиент на паркот и под дебелите сенки на познатиот канадски јавор, чиј лист во исто време е симбол на нацијата. Тука се измешале и верверичките, кои со закон се заштитени во Канада, и бели и црни и жолти од сите делови на светот. Секој се забавуваше

на свој начин на прекрасните падинки во паркот каде што се чувствува свежина и чист воздух. Нашата посета на ова излетничко место беше со цел да присуствуваате на една театарска претстава од Вилијам Шекспир.

Театарската претстава се одигра на отворена сцена, што е типично за вакви пригоди, а која наликуваше на амфитеатар од античкото време. Театарот е сместен на една блага падинка во Паркот во чие подножје е локирана сцената и придружните простории за артистите и за другиот персонал. На трибината имаше повеќе од илјада лица. Наседнати во полукруг посетителите уживаат во извонредната изведба на значајното Шекспирово дело. Одвреме-навреме смеата ги надминуваше границите. Артистите просто гинеа на сцената; преку индивидуалните микрофони се трудеа да ги доближат вредностите на делото до публиката и во исто време да ги истакнат своите високи артистички квалитети, за што често беа наградувани со бурни и долготрајни аплаузи и овации.

Инаку, театарската претстава ни беше овозможена со посредство на Мери и Пит Кондоф и нивните драги пријатели Адам и Ева Рико, Украинка и Русин, видни граѓани на прогресивното движење во Канада, кои сега ги уживаат благодетите на заслужената државна пензија. Мери и Пит (Пандо) Кондоф се истакнати Македонци, познати и признати граѓани на демократска Канада, а во исто време бранители на вистината на нивната дедовска земја – Македонија, која од срце ја афирмираат и преку нејзината вистинска слика ја претставуваат на своите канадски пријатели.

Мери Кондоф е родена во Торонто во 1923 година, а нејзиниот татко Крис Василев кој во Канада пристигнал во 1913 година и нејзината мајка Тина која дошла во Торонто во 1922 година (двајцата почиваат во Торонто), потекнуваат од убавото македонско село Жупаништа кое се наоѓа на 5–6 км. западно од Костур. Селото од

секогаш било чиста македонска населба и до денес не претрпело измени. Во него заедно со селото Орман, кое всушност претставува Долно маало на Жупаништа брои неколку стотини жители кои произведуваат житарици, градинарски култури и др. Инаку, Мери е ведра по дух, насмеана, пријатен соговорник и позната меѓу Македонките во Торонто. Таа по професија е деловна секретарка; одлично ги познава тајните на работата и на бизнисот. Досега врвела многу значајни функции во македонската заедница, а сега е секретар на Македонската православна црква „Св. Климент Охридски“. Исто така, Мери е член на Делегатите на женското друштво на Либералната партија. Кога Мери зборува македонски човек се чувствува како да се наоѓа во Костурско. Го совладала костурскиот дијалект од својата мајка и од многуте нејзини пријателки кои дошле од Егејска Македонија. Со Мери е задоволство да се разговара. Ни раскажуваше за времето кога заедно со голем број канадски студенти во 1947 година дошла на изградба на градот Лидице, во Чехословачка, а потоа на изградба на пругата Брчко – Бановиќи во Босна, за престојот во Македонија кога донела радиостаница за борците во Егејскиот дел на Македонија кои се бореа во Граѓанска војна, и за многу згоди и незгоди од нејзиниот бурен живот и активност.

Пит Кондоф, пак, е роден во Детроит, САД, а од 1949 година е во Канада и во брак со својот животен сопатник Мери. Тие се среќна двојка, меѓутоа најсреќни се кога нивната ќерка Дав (Голаба) е во посета на нивниот дом во Ист Јорк заедно со синот Цеси, кој веќе започнал да учи по некој македонски збор.

Родителите на Пит се по потекло од славното село Д'мбени, Костурско, а дошле во САД во немирните години со поделбата на Македонија. Пит е дипломиран инженер, а меѓу големиот број задолженија во животот подолг период бил професор во едно техничко учи-

лиште во Торонто и бил самостоен инженер и советник во поголем број фирми. Тој е интересна личност; постојано активен, интелигентен, образован и со широки видици на светот и напредокот на човештвото. Пит зборува македонски мајчин јазик на костурски дијалект со тешкотии, но е трудолубив и има желба да го научи јазикот на своите претци. Тој е активен член во бројни професионални и волонтерски организации, друштва и асоцијации во канадското општество, а е член и на црковните општини и организации во македонската колонија во Торонто, меѓу кои во Легионот на борците и во Македонско-канадскиот комитет за човечки права. Тој е човекот кој, заедно со неколкумина од Комитетот за човечки права, со факти и аргументирано зборуваше за истината на македонскиот народ и Македонија пред заведените учесници од страна на грчката пропаганда на симпозиумот што во јуни 1989 година се одржа на Универзитетот Колумбија во Њујорк.

Театарската претстава ја напуштивме доцна во ноќта и се упативме на кафе во еден ресторан, сопственост на еден Македонец од Егејскиот дел на Македонија, кој ме замоли да не го споменувам неговото име, а ме покани да се сртнеме во неговиот роден град Лерин. Го испивме кафето и се разделивме со нашите пријатели Мери и Пит Кондоф со желба за присуство на една театарска претстава било каде во Македонија.

*

*

*

Во Торонто се сретнавме со голем број деловни луѓе од македонско потекло, кои играат важна улога во економскиот, културниот и политичкиот живот на Канада. Многу од нив се активни во животот на македонската колонија и активностите што се одвиваат преку македонските православни цркви, организации, фолклорни групи, македонски училишта, гласила на маке-

донски мајчин јазик и други здруженија и асоцијации, а одреден број, особено од Егејскиот дел на Македонија, го згрешиле националниот пат, се молат на неразбиралив јазик за нив, или станале јаничари против својата македонска нација и својот народ. Но, овој пат нема за тоа да пишуваме, туку ќе се задржиме на одреден број наши доблесни патриоти, кои иако се далеку од својата дедовска земја – Македонија, се активни во македонското движење во мултикултурна и демократска Канада, каде многумина од нив за прв пат ја почувствува слободата на јазикот, писмото и духот.

Ќе почнеме со сегашниот претседател на Македонската православна црква „Св. Климент Охридски”, д-р Драги Денковски. Овој наш сонародник, кој е по потекло од Куманово, е млад, енергичен, доблесен патриот, познат општественик и сопственик на стоматолошка ординација во Скарборо. Кога го посетивме на работното место, тој љубезно нè пречека и долго време разговаравме за животот, активностите, напредокот, проблемите и иднината на Македонците во Торонто и пошироко.

– Македонците се силен потенцијал не само по бројност, туку тие се важен дел на мозаикот на многунационална Канада. Покрај некои осцилации во општествениот живот во нашата комуна, правдата е на страната на Македонецот, кој е вреден, трудољубив, честит и способен да се справи со сите тешкотии и проблеми, како и нечовечки негирања од страна на некои нехумани општества кои тешките минати бремиња сакаат да ги наметнат и на овие континенти, ни рече д-р Денковски.

Претседател, пак, на Македонската православна црква „Св. Пророк Илија” од Мисисага, е Ѓорѓи Каркински, или како што го регистрирале во книгите Џорџ Каркич, кој е потпретседател на една од најголемите и

најсовремената фабрика за млечни производи. Тој, заедно со брат му Алекс е сопственик на фабриката „Астро”, позната и призната фабрика во која, во разновидниот асортиман на млечни производи се прави на широко познатиот јогурт и други балкански специјалитети. Семејството Каркински по потекло е од Галичник, а во Канада се дојдени од Египет, каде меѓу двете светски војни имаше голема македонска колонија. При посетата на „Астро” бевме фасцинирани од начинот на организацијата на работењето, хигиенските услови и големото производство на млечни производи кои можат да се најдат широк употреба во Канада, а како што рече Џорџ, најави да се најдат на пазарите и во САД и во Австралија.

На фудбалскиот натпревар меѓу Вардар од Скопје и Торонто Македонија што се одржа на Версити стадионот го сретнавме Џан Битов, еден од најпознатите деловни луѓе од македонско потекло во Канада. Тој е по потекло од селото Габреш, Костурско, а е сопственик на голем број објекти во Канада и САД. Битов е активен во македонската колонија и е еден од организаторите и донаторите на Домот за стари лица во Торонто. Неговото донаторство е познато не само меѓу Македонците туку и кај Канаѓаните.

И Стив Ставров е по потекло од селото Габреш, Костурско. Тој е сопственик и претседател на фирмата Knob Hill Farms што снабдува голем број граѓани со прехранбени производи. Поради својот економски потенцијал, деловност и важност во канадското општество, Стив е видна личност во економскиот и општествениот живот во Торонто.

Цо Наумовски го посетивме во неговата компанија Darbert Machinery Co. Ltd. во Мисисага. Тој е сопственик и претседател на фирмата во која се изложени голем број машини од разни видови, направени од Токио

до Њујорк и од Минхен до Скопје. Тој е разговорлив, ведар по дух, деловен човек кој зборува неколку светски јазици, често патува ширум светот. Чо Наумовски е по потекло од селото Наколец, Преспанско, а триесетина години живее и работи во Канада. Тој е претседател на компанијата и сопственик на поголем недвижен имот. Меѓутоа, тој е и донатор на парични средства на македонските православни цркви „Св. Климент Охридски“ и особено на „Св. Пророк Илија“, во чија управа е и член.

Во фабриката за стаклени и алуминиумски производи Cavadar United Glass Inc. разговаравме со претседателот и сопственикот на оваа единствена од ваков вид фабрика – Џан Кузев од Кавадаречко. Тој е еден од позначајните донатори во македонската колонија од Торонто; ги помага сите акции во македонските православни цркви, македонските радио и телевизиски часови, весниците и сè што е македонско. Тој не жали ни пари ни труд за името и делото на Македонците и за добрите економски односи меѓу Канада и Македонија.

Исто така се сретнавме и со Паул и Зорка Базел, наши доблесни патриоти и основоположници на македонската православна црква „Св. Климент Охридски“, чиј авторитет и донаторство кон Англиканската црква придонесоа Македонците да стекнат име на вредни, честити и работливи луѓе, кои се значаен дел на канадското општество. Паул е од селото Оштима, Леринско, а Зорка е родена во Софија, а нејзините родители потекнуваат од селото Загоричани, Костурско. Цел живот се занимаваа со бизнис во ресторани, а сега кога се во пензија имаат продавница за бурек и други пекарски производи.

Кога го посетивме Домот за стари лица, „Канадско-македонскиот центар“, се сретнавме со многу наши познати и непознати иселеници кои ги поминуваат

старските години во ова македонско катче. Најпрво се сретнавме со претседателот на домот Ван Петров, познат бизнисмен и донатор на оваа хуманитарна установа. Таму се сретнавме со Фото Томев, академски сликар и еден од првите доселеници во Канада, роден во селото Желево, Леринско, со Бил Клечов од Смрдеш и Стасо Насев од Дреновени, Костурско, со Никола Гушлев од с. Косинец, Фоте Михалидис од Папли – Преспанско, со Маик Георгиевски од Бистрица, Битолско, со Бил Дандац и многу други. Во овој значаен македонски центар видовме убави фотографии на селата Буф, Желево, Оштима, на Лерин и други места во Македонија за да ги потсетуваат станарите на домот на нивната родна Македонија, која многумина не ќе имаат прилика пак да ја видат и да помирисаат здравец – симболот на Домот за стари лица во Торонто.

Меѓу донаторите од македонско потекло посебно место има Ратко Чачоровски. Овој вреден и честит Македонец е нераскинлив дел од двете македонски црковни општини, особено од „Св. Илија”, каде постојано и при секоја прилика помага и материјално и со сопствено учество. Тој е од Ресен, а дваесетина години живее и работи во Торонто. Исто така заслужува да се спомене и Кире Цепенковски, по потекло од Перово – Преспанско, кој е сопственик на фабрика и дарител на средства за доброто на македонската колонија, како и преспанецот Дорче Николовски.

Во македонската православна црква „Св. Климент Охридски“ се сретнавме со голем број наши иселеници кои со својот труд и средства направија оваа културно-просветна и духовна македонска установа да биде најзначајното и најголемото собиралиште на Македонците од сите делови на Македонија, кои со лични средства и помош го изградија овој духовен храм, каде покрај божјото слово се одвиваат поголем број други активности. Таму се сретнавме со Стефо Стериовски,

претседател на Друштвото на борците од Македонија што е во состав во Друштвото на ветераните од Канада, со Драгица Димовска, претседател на Литературното друштво „Браќа Миладиновци”, со Бил Јанков, продуцент на Македонскиот телевизиски час, со Владо Шуковски, долгогодишен ороводец на фолклорната група „Македонка”, со Невена Ачиевска, наставник по македонски јазик во дополнителното училиште во Црквата, како и со многу други наши познати и истакнати иселеници, кои поради просторот не сме во можност сите да ги споменеме.

Меѓутоа, треба да се истакне дека Македонците во Торонто со својата чесност, трудолубивост, љубов и до-наторство се пример како треба да се чува, афирмира и брани македонската нација и Македонија.

*

*

На пат од Торонто за Детроит тргнавме во делник. Беше убав, топол и сончев летен ден. Небото сино како море, а наоколу непрегледни пространства плодни површини. Го одбраvме патот што води кон Сарнија, каде има граничен премин меѓу Канада и САД и се упативме кон Кичинер и Лондон, каде живее компактна мачека македонска заедница. Тоа го потврдивме кога во еден ресторант на автопатот што се наоѓа во непосредна близина на Лондон, се сретнавме со еден нашинец по потекло од Баница, Леринско. Случајниот познаник, кој ни се претстави како Стив Андонијадис, не информира дека во тие 280 илјади жители на овој град има илјада Македонци кои потекнуваат претежно од Егејскиот дел на Македонија.

Инаку, на пат тргнавме со Јосиф и Мира Шуковски, во чиј автомобил беше удобно и пријатно да се патува. Јосиф и Мира беа нашите домаќини со кои друга-

рувавме една седмица во САД. Јосиф Шуковски е наш истакнат иселеник, роден во печалбарското преспанско село Брајчино, а од 1967 година живее и работи во Торонто, каде со својот животен сопатник Мира, се загнездил и створил убав и пријатен дом во Скарборо. Тука, во најголемата македонска населба, како често го нарекуваат Скарборо, со своите синови Марко и Гоце живеат задоволно и среќно. Јосиф е активист и познат општественик во македонската колонија; бил потпретседател на македонската православна црква „Св. Климент Охридски”, а во управата на оваа и на црквата „Св Илија” е скоро секоја година. Мира, пак, е типична Македонка, активен член во Женската секција на Црквата и позната меѓу Македонките во Торонто. Таа е родена во Јабука, во македонската колонија во Војводина, а по потекло е од Јанковец–Ресенско.

Во Сарнија стасавме попладне. Градот во кој живеат околу 50 илјади жители е сместен на левата страна на реката што ги поврзува водите на езерата Хјурон со Ири, на брегот на езерото Хјурон, кое како море продолжува кон север. Сарнија е значаен граничен премин каде како река во неколку колони се движат автомобили во двете насоки.

Царинската контрола беше брза и едноставна. Цариникот кој кога ги виде нашите пасоши ни прозбори на чешки, а потоа на английски ни објасни дека е по потекло од Чехословачка, а дека бил роден во САД. Меѓутоа, не го заборавил мајчиниот јазик и се борел и трудел да ги научи своите деца чешки јазик. Тоа навистина ни годеше што овој американски службеник е зачувувач на еден од славјанските јазици.

Насоката од Сарнија кон Порт Хјурон води преку мостот кој се вишнее над водените простори низ кои поминуваат од најмали до најголеми бродови. Таму на средина на мостот се наоѓа границата, која како зами-

слена линија ги дели овие две земји и која по многу нешта се разликува од оние гранични линии на делби, разделби и проклетство што се наоѓаат на Балканот, а кои служат за раздор, а не заближување.

Влеговме во Порт Хјурон, а потоа се упативме кон најголемата метропола на Мичиген–Детроит, во која живеат неколку десетици илјади Македонци. Детроит е еден од првите градови каде пред војните се формирале македонските колонии и беше седиште на Македонско–американскиот народен сојуз кој одигра значајна улога во зачувувањето на идентитетот на македонските доселеници на тие простори. Денес во овој значаен индустриски, културен и политички центар на САД можат да се сртнат голем број Македонци кои се доселиле со преселничките процеси во претходната деценија. Најбројни во Детроит се од Преспанскиот, Битолскиот и Тетовскиот крај, а ги има и од други места од Македонија.

Едно од најголемите собиралишта на нашите иселеници во Детроит е македонската православна црква „Св. Богородица”, која ја посетивме во обичен ден прет пладне. Се сртнавме со свештеникот Драги Трпевски кој беше љубезен и ни ги покажа сите простории во кои се одвиваат големи активности во текот на целата година. Таму, во една од салите сртнавме десетина жени, кои порано биле вработени во фабриката за автомобили „Крајслер”, кои биле отпуштени од работа, а на кои им се плаќало како да работат, меѓутоа, имале задолжение да се јават во црквата и да помогнат доколку е потребно во некои работи.

Исто така, во Детроит се емитуваат четири македонски радио и еден телевизиски час, а излегува и весникот „Македонски збор”. Од радио часовите посебно место зазема оној на Бошко Рајчовски – Пелистерски

што се еmitува 19 години, а телевизискиот час го води и уредува Ристо Тодоровски од Тетово. Весникот, пак, „Македонски збор“ се печати веќе дванаесет години на мајчин македонски јазик и излегува еднаш месечно. Сопственик и главен и одговорен уредник е познатиот општественик Сотир Гроздановски од селото Буково-Битолско.

При нашата посета на Детроит се сретнавме со Бошко Рајчовски-Пелистерски, со кого долго разговаравме за активностите и идните планови на Македонците од Детроит. Тој не прашта низ Хемтремик, стар кварт во Детроит и собиралиште на Македонците во минатото, каде скоро секоја куќа била сопственост на Македонец. Сега нашите се отселуваат надвор од градот кој постанува гето на Црнците. Таков е случајот со Миле и Зора Димитриевски од Крани кои се преселиле на 28-та миља, каде отвориле убав македонски дом. И Владо и Мирка Рајчовски, кои потекнуваат од Преспанскиот и Тетовски крај отишле подалеку од центарот на Детроит. Свиле гнездо во еден убав кварт на оваа американска метропола. Тие не пречекаа со топлина и со македонско гостопримство, а во нивниот дом видовме неколку стотици видео касети и безброј снимки од Македонија од времето на нивниот престој во дедовската земја, што претставуваше особено доживување за нивните деца Силвија и Ник.

Во текот на престојот во Детроит исто така се сретнавме и разговаравме со Дане Василевски, со Ѓорѓи Џајковски, со семејството на Јонче и Славка Недановски, со Цветко Видиновски и со голем број други нашинци, особено од Преспанскиот и Тетовскиот крај, кои со своите постигнувања на економско и културно поле постигнале завидни резултати и станале значаен дел на американското општество на тие простори.

* * *

Средбата на децата бегалци од Егејскиот дел на Македонија се одржа во Скопје во летото 1988 година, а по повод 40-годишнината од нивното прогонување од родното огниште во екот на Граѓанската војна во Грција. Таа беше средба на оттргнатите деца од мајчинската преградка, на децата од Егејскиот дел на Македонија. Тие поранешни деца, а сега возрасни, дојдоа да се најблиску до мајчинскиот и татковинскиот гроб, зараснат со пиреј во некое село, град или планина во Егејскиот дел на Македонија.

На крајот од Средбата, на величествениот пикник крај езерото „Треска“ во Скопје, на кој присуствуваа повеќе од 50.000 посетители, разговаравме со дел од присутните и учесниците. Меѓу нив беше и Гога Николовски, претседател на Одборот за организирање на Средбата.

Тој, меѓу другото, рече дека напуштањето на родните огништа на неколку десетици илјади Македончиња од Егејскиот дел на Македонија, кои беа откорнати од своите семејства, од својата детска игра и детски сон, претставува безумно насилиство што го носи војната. Основната цел и пораки на средбата се да го продолжат и да го зацврстят одржувањето на врските меѓу Македонците кои живеат и работат во други земји и Татковината, како и да се развие пријателство меѓу сите народи во светот. Оваа манифестација е вткаена во соработката на СФР Југославија со с другите земји во светот. Нејзините учесници очекуваат дека врз тие темели ќе бидат надоградени и меѓународните обврски на соседните земји при почитувањето на човечките, на националните и на другите права на малцинствата кои живеат во други земји и се нивни лојални граѓани.

Треба да се одбележи дека Средбата на децата-бегалци од Егејскиот дел на Македонија беше неколку дена во жижата на настаните во Македонија, Југославија, Балканот и пошироко. Како резултат на тоа голем број светски новински агенции пренесуваа извештаи за Средбата, а бројни телеграми и писма со најубави желби пристигнаа на адреса на Одборот. Така, меѓу телеграмите што пристигнаа беше и од Брајан Малруни, премиер на Канада и од Гордон Хил, министер за мултикултура и етнички прашања на Западна Австралија.

Во разговорот со познатиот иселеник од македонско потекло во Канада, Ристо Чачкировски, претседател на Одборот на децата бегалци од Егејскиот дел на Македонија во Канада, кој инаку потекнува од селото Станица, Костурско, за средбата горече следното: „Успехот на Средбата се докажува со фактот што на пикникот край езерото „Треска“ се собравме над 50.000 посетители, меѓу кои околу 15.000 деца бегалци од Егејскиот дел на Македонија дојдени од сите краишта на светот. Тие целосно се прифатени од владата на СР Македонија и од целиот македонски народ и пошироко, и на широко им се отворени вратите на гостопримство. Многу значајно е тоа што вистински е постигната хуманитарната цел, а македонските чувства се подигнати на повисоко ниво. Ме радувава фактот што на оваа Средба јас како Македонец меѓу своите браќа Македонци, сум прифатен како дел од Македонија. Ова, навистина, беше чин на достоинство за нас децата бегалци кои го зачувавме нашиот македонски национален идентитет и станавме почитувани и ценети граѓани во земјите каде што го продолживме прекинатото детство. За жал, владата на Атина настојува во новите средини да ни ги оспори и негира основните национални и човечки права. Меѓутоа, ние решително го креваме нашиот глас на осуда и бараме еднаш за секогаш да се затвори 40-годишниот круг на бездомие и да добиеме право слободно да отидеме таму

каде што сме се родиле и од каде што сме прогонети. Оваа Средба ќе им влее нови надежи на Македонците надвор од СР Македонија, особено во прекуокеанските земји, во Грција и во Пиринскиот дел на Македонија, да се борат за позитивно решавање на човечките и националните права на Македонците во тие земји. Верувам дека преку правилното и вистинското информирање, демократските напредни сили на светот јавно ќе им се придржат на нашите баарања и ќе го натераат и ќе го донесат господинот Папандреу да седне на маса и да ги признае нашите основни човечки права што треба да ги уживаме во нашата родна земја, а кои се пропишани со Декларацијата на Обединетите нации”, рече на крајот видниот поборник за човечки права на Македонците ширум светот, Ристо Чачкировски.

На најмасовниот пикник што досега е одржан во Македонија, разговаравме и со Ѓорѓи Плуковски, детебегалец од Егејскиот дел на Македонија, роден во селото Поздвиште, Костурско, кого судбината го натерала да мине низ пеколот на војната, низ сите трауми на принудениот егзил, како птица селица да шета по Романија, Полска, Југославија и најпосле да свие гнездо во Канада. Во разговорот кај него имаше само насмевка и бликаше од радост. Кога го запрашавме за неговите впечатоци и видувања за Средбата, веднаш рече дека Средбата беше извонредна, незаборавна и неповторлива и додаде: „Најголемата вистина е дека Средбата ги надмина очекувањата и на најголемите скептици. Јас лично не очекував дека таа ќе прерасне во една ваква величествена престава, која, еве, денес и на пикникот, а и на сите досегашни претстави ги трогна, и им влеа доверба и поттик не само на децата – бегалци од Егејскиот дел на Македонија, туку и на целиот македонски народ ширум светот”. Во продолжение Ѓорѓи рече:

– Длабоко сум уверен дека нашиот апел до Меѓународната заедница за човечки права ќе ги возбуди

нивните срца, ќе го сфатат егзодусот на македонското население од Егејскиот дел на Македонија, што ќе врди и плод. Во минатото имаше случаи кога човештвото требаше да се срами од своите постапки, меѓутоа, верувам дека при крајот на XX век нема да се допушти тоа да се случи и да се врши расизам врз една етничка група. За тоа се разговараше и на прес конференцијта во Белград, на која присуствуваа многу новинари и каде што ги искажавме нашите чувства и намери. Притоа се констатира дека широката меѓународна јавност со симпатии и разбирање ја прифаќа оваа наша хумана манифестија, а како резултат на тоа, за егзодусот за нас некогашните деца-бегалци пишуваа водечките светски гласила. Мирољубивиот и прогресивниот свет не ги заборавил сите оние безброј деца кои поради војната се изложија на разни прогони и селидби. Исто така, при оваа пригода сакам да нагласам дека во оваа независна, слободна Југославија, каде што сите народи и народности живеат во братска заедница, ние децата-бегалци од Егејскиот дел на Македонија доживеавме голема поддршка и љубов, зашто сме бескрајно благодарни”.

На Средбата разговаравме и со неуморниот Горѓи Доневски, дете-бегалец по потекло од село Бапчор, Костурско, кој како домеџ живееше во Црквеница и Сомбор, за да продолжи како културен работник во Скопје. Интересно е да се спомене дека животната приказна на Горѓи е многу интересна. Имено, додека тој талкаше од место до место ширум Југославија, неговите родители беа во Полска, браќата оттргнати и пренесени во Советскиот Сојуз, а сестра му во Романија. Често меѓу новинарите се вели дека Горѓи Доневски е жива историја за децата-бегалци од Егејскиот дел на Македонија. Тој е активен член на Одборот за организирање на Средбата, како и член на Републичкиот и на Скопскиот одбор. Во разговорот што го водевме во прекрасниот амбиент кај езерото „Треска”, тој како турис-

тички работник рече дека Средбата на децата бегалци од Егејскиот дел на Македонија успеа во целост и ги надмина сите очекувања како во организациона смисла, во која зедоа учество многу органи, организации и институции од Скопје и Републиката, така и во смисла на посетеност на свечениот собир, незaborавната другарска вечер, трите изложби (на документација, книги и публикации и уметнички дела), потоа поетската вечер и на крајот невидената атмосфера на пикникот.

На Средбата го сретнавме нашиот стар пријател и одличен соговорник проф. д-р Никифор Робовски, редовен професор на Прашкиот универзитет во Чехословачка. Инаку, тој е роден во селото Габреш и ја дели судбината на виорот на војната. Веќе 28 години се занимава со славистичка историјата на словенската литература на Прашкиот универзитет, а посебно се интересира и се занимава со македонскиот јазик, литература, фолклор и со културна историја.

Од оваа област има објавено во македонската и чешката научна периодика повеќе од 150 научни трудови и две самостојни книги. Првата е „Македонија во современата чешка балканстика”, што ја објави Издавачката куќа „Мисла” од Скопје во 1984 година, а втората книга што по повод средбата ја објави „Наша книга” од Скопје е „Македонците од Егејскиот дел на Македонија во Чехословачка”. За втората книга Никифор Робовски користел архивски материјал, лични сведочења на поединци, но и сопствени сеќавања како еден од учесниците.

Кога го запрашавме за впечатоците за Средбата, тој го изјави следното:

„Јас сум мошне импресиониран од фактот што по 40 години, благодарение на иницијативата на најактивните Македонци, пред сè, во прекуокеанските земји, кои во сестрана соработка со соодветни институции во СР

Македонија и целосното морално и материјално разбирање на целиот македонски народ од слободниот дел на Македонија, се оствари една ваква импозантна манифестија која има големо национално и меѓународно значење. Манифестијата освен тоа има за цел илјадници деца-бегалци сега возрасни од разни земји на светот да се видат, да се сртнат, да поразговараат и да се вратат со своите спомени во минатото, да се потсетат на оние наши херојски луѓе кои ги положија своите животи за слобода на македонскиот народ, а со тоа да се потсетат и на македонската судбина".

Исто така, на Средбата пристуствуваше уште еден наш стар познаник, кој, како што често и во минатото и сега со радост вели дека Македонија постојано ја носи во срцето, а тоа е д-р Константин Ристовски. Тој е роден во селото Черешница, Костурско, а во Унгарија е од 1948 година. Инаку е лекар специјалист по детска хирургија, хуманитареци поборник за човечки права, особено заинтересиран за правата на Македонците. Во разговорот, д-р Ристовски, говореше за повеќе аспекти на Средбата. Имено, тој рече дека историјата на човештвото не памети друг пример еден режим да го прогласи речиси цел народ за непожелен. Таков е случајот со Македонците кои и по 40 години прогонство не можат да допатуваат слободно во Грција, на својата родна земја и татковското огниште во Егејскиот дел на Македонија. Но, тоа е и немоќ на „демократската“ влада на Грција да се соочи со своите демократски прокламации, на egoизмот на своите националистички предрасуди, што особено се изразени против македонското невино население.

Д-р Константин Ристовски, исто така говореше и за одржувањето на тркалезната маса на тема „Егзодусот на децата-бегалци од Егејскиот дел на Македонија“, што претставуваше презентирање на живот полн со разделби, таги, трауми и ретки радости. Од тие радос-

ти, веројатно, оваа радост на јубилејната Средба е најголема. Инаку, на тркалезната маса со своите видувања се вклучија повеќе научни и културни работници одредовите на децата-бегалци и од јавниот и културен живот на Републиката.

Во текот на одржувањето на Средбата на децата-бегалци од Егејскиот дел на Македонија се сретнавме со голем број поранешни деца кои сега живеат ширум светот. Меѓу нив беше и познатиот иселеник од македонско потекло во Австралија Томе Мировски, кој живее во Перт, а потекнува од убавата Преспа, како и со Доне Димов роден во славното село Станица, Костурско, а живее и работи во Канбера. Во разговорот со овие наши доблесни иселеници, кои, како што рекоа живееја за Средбата, постојано повторуваа дека посакуваат никогаш да не се повтори нивната судбина.

На Средбата го сретнавме и Алек Петличков со сопругата Мери, кои како културни дејци од Канада со внимание ги следеа настапите на многуте културно-уметнички друштва, естрадни уметници и музички настапи. Инаку, Алек Петличков е претседател на Македонската православна црка „Св. Климент Охридски“ во Торонто и долгогодишен играорец, кореограф и раководител на Играорната група „Македонка“, позната и призната фолклорна група која е добитник на годинашната награда „Климент Охридски“.

Разговаравме и со Борис Мангов од Торонто, а по потекло од селото Баница, Леринско, кој меѓу другото рече: „Немам зборови да ја описам Средбата. Ова не е само средба, туку историја на Македонците од Егејскиот дел на Македонија. Ова е само дел на почетокот во борбата за човечки права. Овој ден треба да се негува, а јас му благодарам на македонскиот народ и на цела Југославија што ни се овозможи и нам еднаш вака да се собереме, да се видиме, да се порадуваме...“.

от дел на Македонија. Ова е само дел на почетокот во борбата за човечки права. Овој ден треба да се негува, а јас му благодарам на македонскиот народ и на цела Југославија што ни се овозможи и нам еднаш вака да се собереме, да се видиме, да се порадуваме...”.

За време одржувањето на Средбата се сретнавме со Донка Димовска, по потекло од село Станица, од селото во кое е роден славниот командант на I-та Егејска бригада и командант на Планината Вич, прославениот Илија Димовски – Гоче. Донка е дете-бегалец, живее во Вроцлав – Полска и е раководител на Библиотеката при Универзитетот во Вроцлав. Таа бликаше од радост што е меѓу своите познати, другари, пријатели, соученици и, веројатно беше една од најсреќните Македонки присутни на оваа, како што рече, најзначајна и историска средба на Македонците.

Нуме Богданов, пак, живее во Перт, а по потекло е од селото Бапчор, кој помина дел од животот во Домот во Тулгеш во Романија. Во разговорот Нуме рече дека за него Средбата е сонце кое им го осветлува патот на Македонците од Егејскиот дел на Македонија. Тука беше и Цори Клашов од Мелбурн, а по потекло од Долно Котори, инаку зет на доблесниот иселеник Васил Можанов, потоа Јани Великов од Баница кој неуморно правеше документарен филм за Средбата, Бил Јанков од Торонто, Тинка Зекова од Сиднеј, Димитар Јанев од Бугарија, Бил Илиев од САД. Тука ги сретнавме учениците од Домот во Бела Црква, меѓу кои беа Софија Терзиева – Боглева родена во селото Желево, Костурско, Мери Димовска, исто така од Желево и нивната учителка од Домот – Стоја Јаковска, како и Димитри Павлидис од Солун, Васил Старков од Воден и др. Тука беше и Ване Боршов со сопругата Ката од Перт. На средбата беа и видни бизнисмени од македонско потекло што живеат во Канада, САД и Австралија и многу други Македонци од целиот свет.

њата, за среќа без национално угнетување, асимилација и дискриминација, особено на Македонците кои сè уште не ги уживаат националните и социјалните слободи а со желба во близка иднина да им се признаат основните човечки права проглашени со Декларацијата на Обединетите нации.

*

*

*

Непринципиелната, перфидната и вулканата политика на грчките шефови на државата што ја водат Република Грција, докажувајќи дека во Грција не живее ни една друга етничка група освен грчката, за жал и за голем срам на современиот свет ја продолжуваат некои политички фанатици од грчко потекло кои што живеат во демократските земји САД, Канада и Австралија. Така, во врска со приказот за македонско-американската заедница објавен во Харвардската енциклопедија (страница 691), неколку американски политичари и научници од грчко потекло се обратија со писма до Харвардскиот универзитет со цел на неоснован, ненаучен и фалсификаторски начин да ги негираат вредностите на македонските иселеници и постоењето на македонската држава. Писмата од Николос Ставру, Тони Папас, од Мајкл Дукакис, до Дерек Бок и Стефан Тристром што се добиени преку Македонско-канадскиот комитет за човечки права, се објавени во целост на английски јазик во бројот 48 и 49 од 15 октомври и 15 ноември 1988 година на весникот „Македонија“ од Торонто.

Ова значајно македонско гласило на нашите иселеници од Северна Америка се печати на литературен македонски и английски јазик. Интегралниот текст, пак, на делот за американско-македонската заедница печа-

тен во Харвардската енциклопедија е објавен во македонскиот весник „Духовна искра“ од Торонто, во бројот од февруари 1982 година.

Инаку, американскиот народ и државните власти не само што ги ценат и почитуваат вредностите, честноста и трудолубивоста на македонските иселеници од сите делови на Македонија, туку со респект гледаат на СР Македонија како составен дел на пријателска Југославија, кон македонскиот јазик, литературата, културата и историјата и кон сите достигнувања на македонскиот народ.

Меѓутоа, американските политичари и научници од грчко потекло, за жал, размислуваат на грчки начин, а не на демократски-американски и не избираат средства, начин и метод во својата елинистичка кампања. Така, опширното писмо на Николас А. Ставру, професор на Одделот за политички науки на Универзитетот Ховард, испратено до професорот Стефан Тринстром, содржи голем број невистини, лаги и фалсификати. Американскиот професор од грчко потекло, меѓу другото вели: „Делот на енциклопедијата кој се однесува на „Македонија“ нема научна основа што може да ја идентификува или да ја одреди „американско-македонската“ етничка група со „географско потекло“, што е единствениот критериум за етносот“.

Понатаму во писмото овој поборник на грчката фашизoidна политика вели дека грчките власти не го признаваат постоењето на Македонците како посебна нација, бидејќи, според тврдењето на професорот Ставру, Македонците кои живеат на тоа географско подрачје ниту се чувствуваат ниту пак прифаќаат друга национална припадност освен грчката.

Исто така, овој учен Американец од грчко потекло вели дека македонската етност како политички концепт формирана и продолжува да биде инициран а од

југословенските власти по Втората светска војна и дека тој регион на Балканот бил важен дел на грчката сила, а Харвардскиот универзитет, пак, помага во измислувањето на некои „нови“ етнички групи во Америка.

Во писмото, пак, што д-р Тринстром, професор на Универзитетот Винтроп, САД, го испратил до Мајкл Дукакис, гувернер на Државниот дом на Масачусетц, како и кандидат за претседател на САД, меѓу другото се вели: „Морам да го изразам моето изненадување и разочарување драги гувернер Дукакис, бидејќи, според пишувањето на весникот „Глоуб“ од 9 август 1988 година, се придрживте кон нападот на Крис Спиру, што се однесува на приказот за Американските етнички групи објавен во Харвардската енциклопедија. Сметам дека Вашата долгогодишна поврзаност со Харвардскиот универзитет ве обврзува да бидете внимателни пред да изјавите дека тимот од учени луѓе на Харвардскиот универзитет публикува научен труд што има намера да негира многу важен дел на грчкото наследство“.

„Не верувам, се вели понатаму во писмото, дека се замислувате како експерт за замрсената историја на Балканот, а доколку мислите дека господинот Спиру, е тој експертот, Вие сте сериозно заведени. Авторот на делот „Македонија“ во енциклопедијата беше избран по консултациите со неколку врвни научни личности за Балканот, вклучувајќи ги и професорот Теодор Салутос и проф. Џон Петрополос, Американци од грчко потекло. Со поддржување на обвиненијата од страна на господинот Спиру, вие не намарувате мене, проф. Оскар Хендлин и другите членови на научниот одбор дека ние сме „фалсификатори на историјата на Македонците од Грција“. Навистина ли вие тоа го мислите?“.

Во писмото, пак, до Дерек Бок, претседател на Харвардскиот Колеџ во Масачусетц, Тони Папас, заслужник на Домот на пратениците на Нов Хемшаир,

САД, вели дека го поддржува барањето на неговиот близок пријател Крис Спиру, кое се однесува на делот што наводно ја искривува историјата на етничките групи во САД објавен во Харвардската енциклопедија. Политичарот Папас во своето писмо вели дека учествувал во акцијата за собирање пари за фондацијата „Статуа на слободата“ во Нов Хемшаир каде сртнал голем број емигранти од македонско потекло со кои тој разговарал. Во разговорите политичарот Папас „открил“ дека тие не чувствуваат дека имаат славјанско потекло, туку напротив ги истакнуваат своите грчки корени и се поврзуваат со времето на Аристотел, времето на демократијата. Потоа, политичарот Папас „го учу“ професорот Дерек дека Македонците се Грци – теорија божем потврдена и во пишаната и во усната историја, па го завршува писмото со надеж дека Харвардскиот универзитет ќе ја исправи оваа грешка.

Во одговорот на писмото на политичарот Папас кој ги содржи „најновите научни откритија“, професорот по историја на Универзитетот Винтроп, Јужна Каролина, Стефан Тринстром пишува: „Во најновата енциклопедија на Харвардскиот универзитет, на страна 691 е даден приказ за македонско–американската етничка група. Јас верувам дека сте се сртнале со Американци од македонско потекло кои припаѓаат на бројните Македонски православни цркви, на Организацијата „Обединети Македонци“, на Македонскиот културен центар „Илинден“ и бројните фолклорни друштва? Дали сте прочитале некој број од списанието „Македонски збор“ што се печати на македонски и англиски во Детроит? Доколку сакавте да се запознаете со овие вистини, сигурен сум дека ќе заклучевте оти илјадници Американци од македонско потекло имаат самостојни организации каде што со гордост го истакнуваат свое-

то македонско потекло, своето културно наследство кое не е ни српско ни бугарско, ниту грчко, туку само македонско", се вели во писмото.

* * *

Според Вебстеровиот английски речник зборот „мултикултура“ се однесува или е обележје на збир од повеќе различни, односно јасно одредени култури во едно населено место или држава. Овој современ термин во последните години особено дојде до израз во многунационалните општества на Австралија и Канада, каде што во тој конгломерат, сите народи, нации, малцинства и етнички групи целосно ги изразуваат своите културни вредности, без разлика на боја, национална припадност или верско убедување.

Мултикултурата стана државна политика на канадската нација, која на картата на светот постои само 122 години, а која е составена од повеќе од сто етнички групи, меѓу кои и македонската. Тие со своето заедничко живеење го градат канадскиот мозаик на културата, кој е составен од културите на народите кои што живеат на тие простори, соединувајќи се во канадското мултикултурално општество, кое претставува пример за многу народи и земји.

Во Торонто, најголемата метропола на провинцијата Онтарио, според канадските податоци живеат повеќе од сто нации, кои мултикултурализмот целосно го прифатиле како сопствен дел на кој и тие припаѓаат и кој е симбол на канадското општество. Во Торонто, бисерот на Канада, како што често го нарекуваат овој убав и со перспективи велеград, кој што е најголем културен, политички, административен, индустриски и спортски центар, околу 100.000 Македонци од сите кра-

ишта на Македонија привремено или засекогаш свиле гнездо. Оваа најголема македонска колонија во прекуокеанските земји е една од најкомпактните и најзначајните не само по големина, туку и по бројноста на Канаѓаните од македонско потекло, кои играат значајна улога во општествениот, политичкиот и културниот живот во Торонто. Тие граѓани на Канада кои водат потекло од Габреш, Баница, Желево, Љубојно, Оштима, Битола, Брајчино, Буф, од Костур до Скопје и од Охрид до Разлог, се дел на канадската мултикултура. Македонските доселеници во Канада своите активности ги вршат преку македонските православни цркви „Св. Климент Охридски“ и „Св. Пророк Илија“, националната организација „Обединети Македонци“, Домот за стари лица „Канадско-македонско место“, Друштвото на борците, Комитетот за човечки права, Одборот на децата бегалци од Егејскиот дел на Македонија, играорните групи „Македонка“, Гоце Делчев“, „Селани“, „Илинден“, Литературното друштво „Браќа Миладиновци“, преку гласилата „Македонија“, „Обединети Македонци“, „Литературна мисла“, трите телевизиски програми, трите радио-часови на македонски јазик и преку голем број селски друштва и друг вид асоцијации, кои исто така се дел и богатство на канадското општество.

Сета оваа македонска стварност во Торонто, а и пошироко, е дел од канадскиот мозаик и секојдневното живеење. Меѓутоа, има пукнатини во тој мозаик на мултикултурализмот. Тоа особено е изразено во последните неколку месеци, за што се јавија силни реакции и се води еден вид „отворена војна“ против канадскиот министер за мултикултура, господинот Гери Винер. Имено, реагирањата започнаа по антимакедонската конференција што летово се одржа во Солун, а чиј гостин на „Семакедонската организација“ и на грчката влада беше почитуваниот министер Винер, претставник на Конзервативната партија на Канада.

Министерот за мултикултура на Канада, Гери Винер со својот говор одржан пред реакционерските кругови на елинистичкото движење во Солун и со неговите неаргументирани, произволни и со грчки дух изјави, силно ги повреди чувствата на Македонците, а особено на Канаѓаните од Македонско потекло чиј министер е самиот Винер. Веднаш потоа се согласија бројни македонски организации и поединци, баражки дури и оставка на министерот.

Според пишувањето на весникот „Македонија“ од Торонто во бројот 59 од септември 1989 година, во текстот на английски јазик под наслов „Гери Винер е уништувач на мултикултурализмот“, меѓу другото, се вели дека Македонците во Канада се чувствуваат многу навредени од чудниот и антимакедонски однос на министерот Винер на конференцијата во Солун. Таквиот однос, за жал, продолжи и по неговото доаѓање во Канада, кога во интервјуто за телевизиската програма на грчки јазик во Торонто изјави дека „Македонија е Грција...“, со што ја разлути македонската заедница и ги прекина односите меѓу македонската и грчката етничка заедница.

Во истото гласило во бројот 60 од 16 октомври е поместен уште еден текст во врска со изјавите на министерот Винер, во кој, меѓу другото, се вели дека на 3 октомври оваа година, во Долниот дом, господарка Ширли Махеу, критичар од Либералната партија побарала министерот за мултикултура јавно да се извини поради непризнавањето на особеностите на македонската заедница во Канада.

Во бројот, пак, 61 од 15 ноември на весникот „Македонија“ е објавено писмото од министерот Винер до истакнатиот бизнисмен од македонско потекло, Џан Битов. Писмото се однесува на средбата на министерот Винер со неколку истакнати бизнисмени и интелекту-

алци од македонската заедница одржана неодамна во Торонто. Во писмото министерот Винер се заблагодарува за средбата и, меѓу другото, додава: „... Изјавата дека „Македонија е Грција” ја кажав во контекстот дека во Грција делот Македонија е провинција на Грција и ништо друго”.

Ваквиот пророчиден и произволен одговор на министерот беше повод и националната организација „Обединети Македонци” од Торонто да се јави во многутиражниот весник „Торонто Стар” со текст што беше објавен на 29 ноември 1989 година. Од текстот заслужува да се издвои, покрај другото, каде што се вели дека изјавата на министерот Винер оти „Македонија е Грција” не е прашање на територија, туку тоа е прашање на еден народ кој се вика македонски. Во продолжението се вели: „Во Енциклопедија Британика од 1987 година, стои дека во Грција живеат околу 180.000 Македонци. Вашата изјава не само што го негира овој народ, туку тој народ за Вас не постои, а Вие ја јакнете лагата што ја ширите грчката влада дека не постои македонско малцинство во Грција. Вистината е дека Македонците постојат и во Грција, дека тие имаат свој јазик, што е неразбираливо за Грците, своја посебна култура, традиции... Вашиот сојуз со грчката влада не може да ја измени оваа вистина, туку само помага на политиката на грчката влада против македонското малцинство, покрај тоа што таа има легитимни и морални обврски со Хелсиншкиот договор, пред Обединетите нации, Европската заедница и пред цивилизираните општества”. Бурата што ја предизвика кусогледиот министер меѓу Македонците не стивнува, бидејќи навредата не се брише само со извинување!

ГЛАВА СЕДМА

*O, Македонио
све поробена
никак слобода
ти не си вишла.*

*За тебе гине
најбаш јунаци
ето кај Стасо
Стасо Караката.*

Народна песна за Ташко Карака

ЕГЕЈСКИ ИМПРЕСИИ

Беше недела, утро, во рана есен кога сонцето се појавуваше од далечните планини на Мариово, а над Баба Планина и Пелистер се белееше снежна покривка. Ја напуштиме Битола и се упативме кон Лерин, односно кон граничниот премин меѓу Југославија и Грција, што е во близината на Мецитлија.

Застанавме на излезот од Битола, на неколку стотини метри од Хераклеја и Тумбе–Кафе, на раскрсницата во непосредна близина на железничката станица. Тука, се дели патот кон Буково, едно од најголемите села во Битолско од каде што голем број се преселиле во прекуокеанските земји, а во чија непосредна близина е изградена нова и современа населба со високи и убави куќи од различен стил. Потоа, патот води кон позната-

та „Кисела вода”, селото Бистрица и другите села во подножјето на Баба Планина и продолжува до Граешница и Драгош. Другиот дел на патот, пак, води кон селото Кравари, а оттаму низ питомата и плодна Пелагонија продолжува кон Лерин.

Свеж, рамничарски, пелагониски воздушен бран не пресретна при излегувањето од Битола. За неколку минути стасавме до Кравари. Тоа е големо и убаво македонско село во кое, како што многумина велат се живее подобро од било каде во светот. Тука, земјоделското производство е на високо ниво, а се произведува голем број земјоделски и индустриски култури. Во непосредна близина на Кравари, во подножјето на Баба Планина е сместено селото Бистрица, како и големото сопстванство „Породин“ од село Породин. Од левата страна на патот кон исток се протега богатата и плодна Пелагонија, а во далечините се гледа Мариово, еден од најживописните региони во Македонија.

За дваесетина минути стасавме до Мецитлија во чија непосредна близина е преминот на југословенско-грчката граница. Таму и не се чувствува дека има граница, ако човек не внимава на униформираните лица и зградите што се издигаат како осамени острови во море. Без церемонија ја преминавме југословенската граница и се упативме кон другата страна. Во граничната зграда на грчките власти како по правило не чекаше малечко изненадување. Најпрвин моравме да ги преправиме граничните листови за премин во кои ставивме дека сме по националност Македонци, за што службеното лице на нечист српско-хрватски јазик со примеси на македонски од леринскиот дијалект ни укажа и „не одреди“ дека по националност сме Југословени, а не Македонци, а доколку не се однесуваме по „правилата“ ни рече службеникот, ќе бидеме вратени од каде што сме дошле. Втората работа што му пречеше на службеното лице беше налепницата на Гоце Делчев, што ја ра-

зубавуваше шофершабната на возилото, како и неколкуте списанија и книги во багажникот.

Ја преминавме границата и влеговме во граничниот простор на Грција, односно во Егејскиот дел на Македонија, каде што за жал, Македонците не ги уживаат ни основните човечки права пропишани со Декларацијата на Обединетите нации, во која е член и НР Грција.

Бевме задоволни и среќни кога влеговме во селото Негочани, кое е сместено на самата граница. Тука, човек има чувство како да се наоѓа во Драгош, Лажец или во некое друго пелагониско село, во кое се носат богато накитени пелагониски носии. Застанавме во селото и поразговаравме со една старица, која, како што рече е стара да учи грчки јазик, а зборуваше на леринско-битолски дијалект. Старицата ни кажа дека имала многу роднини во Скопје, Битола, Охрид и во прекуокеанските земји, а исто така рече дека Македонци од ова село има настакаде по светот.

Патот од Негочани до Лерин минува низ Пелагонија, низ нејзиниот југозападен дел, каде што поради познатите миграциони процеси и иселувањето на Македонците, голем дел од плодните површини се останати само споменици на времето. Од источната страна на патот се сместени селата Св. Петка, Клабучиште, Долно и Горно Клештино, Кладораби, Кабасница, Буф и др. Овие села се познати по тоа што голем број Македонци започнале да одат на печалба во прекуокеанските земји уште пред Првата светска војна, а тоа особено беше изразено по Граѓанската војна во Грција. Исто така, патот минува низ селото Долно Каленик, во кое неколку семејства нашле егзистенција во своите кафеани и продавници, а од таму по десетина минути се стасува до Лерин. Лерин е еден од поголемите македонски градови во Егејскиот дел на Македонија. Тој е распростран

нет на Западната страна на Пелагониската котлина во подножјето на Бигла Планина. Градот е значаен, административен и културен центар на округот со петнаесетина илјади жители од кои повеќето се Македонци, а има и Власи, Албанци, Христијани и Грци.

Лерин, исто така е трет град по големина во Пелагонија. Сместен во подножјето на Бигла Планина е на раскрсницата на патиштата што водат кон Преспа и Костур, од западната страна, како и кон Воден и Солун од источната страна. Тој е поврзан со железничката пруга преку Битола и Солун и претставува важен политички, економски и културен центар.

Во Лерин, на источната страна од кај што патот води кон Арменоро и Баница, а од јужната кон селото Неволјани, застанавме во куќата на чичко Никола, да го посетиме, да се одмориме, да поразговараме и да му ги пренесеме поздравите од своите роднини кои живеат во Скопје, а кои за жал, не можат и не смеат да го посетат своето родно место во Егејскиот дел на Македонија.

*

*

*

Во центарот на Лерин, во една пристојна кафеана, заедно со Цими, инаку Македонец од Канада, чии родители се родени во Желево, седнавме да се одмориме пред да го продолжиме патувањето. Намерата ни беше: да го посетиме Желево, родното место на претците на Цими.

Во кафеаната во Лерин, келнерот Коста, на чист македонски јазик, со убавини на богатиот лерински говор, ни објасни како да стасаме до Желево. Притоа, нè опомена да не се изненадиме од изгледот на селото, кој секако ќе се разликува од кажувањата на желевчани што го напуштиле своето огниште пред многу години. Ис-

то така, тој ни кажа дека е роден во Лерин, меѓутоа, неговите родители биле од селото Оштима, што е во неизвестна близина на Желево.

Се збогувавме со Коста и тргнавме по патот кој води кон Костур од западната страна на Лерин. Асфалтниот пат започнува да се искачува кон планината Бигла веднаш по напуштањето на Лерин, извијајќи се како змија низ густата шума.

Пред да стасаме до планинскиот превој, застанавме на една ширинка од каде што се гледаше голем дел од Лерин, селото Арменско, дел од Пелагонија и неколкуте села што се нанизани на патот што води од Лерин кон Воден и Солун. Тука, мојот пријател од Канада ми раскажуваше за неговиот дедо-комита, кој ја пролеал крвта за Македонија некаде на Бигла, предаден од попот Ставре од Псодери. Потоа, ми кажа дека македонските комити не му останале должни на попот Ставре и го заклале, осветувајќи му се за неговите зли дела.

Многу брзо се спуштивме по патот од селото Псодери и како за миг стасавме во Желево, кое е лоцирано на границата на леринско – костурската општина, припаѓајќи административно кон Костур.

Желево е едно од најголемите села на овие простори. Тоа е сместено во подножјето на планината Бигла и се наоѓа на надморска височина од околу илјада метри. Желево од секогаш било чисто македонска населба. Меѓутоа, поради политички и економски причини, голем број желеџи се преселиле во прекуокеанските (Канада, САД и Австралија) и други европски земји, по Илинденското востание и Првата светска војна, а особено по поразот на Демократската армија на Грција во Граѓанската војна.

Желево е живописно планинско село, сместено на патот Лерин–Костур. Таму, во планината Бигла, над селото, извира реката Бистрица, што ја сече областа Ко-

решта и се влива во Солунскиот залив. Тоа е планинска река со мали водопади и пастрмки, чија вода се користи за наводнување на зелените и сочни ливади и плодните ниви од двете страни во подножјето на планината.

Желево е село од збиен тип со типични македонски куќи на кои висат пространи балкони. Тоа е налик на другите македонски села од леринско-костурскиот дел како што се: Оштима, Руља, Трново, Бесфина, Брезница, Смрдеш, Габреш, Поздвиште, Д'мбени, или налик на селата од другата страна на Превал – кон Преспа, како: Оровник, Папли, Раби, Герман, Долно Дупени, Наколец, Љубојно, Брајчино, Буф и други.

Според старите преданија, селото Желево го добило своето име од зборот жилево. Поточно, на место то каде постоело старото село, високо се издигале огромни стебла кои пуштале долгти и големи жили. Од зборот жила, селото го завикале Жилево, за потоа да се смени неговото име во Желево. Но, тоа е само легенда. Вистината е дека луѓето од Желево и од целиот тој крај на Егејска Македонија ги ширеле своите жили по целиот свет и дека низ нивните жили тече македонска крв. Тие се луѓе кои, бидејќи не смеат да се вратат во својата родна земја, имаат силна желба барем да го посетат своето напуштено огниште.

Вредните раце на желевци ги изградиле двете селски цркви: старата „Св. Никола”, што датира од 1713 година и „Св. Атанас”, што е од поново време на чии сидови се насликаны живописни фрески од вредните раце на фрескописецот – мајсторот Ѓорѓи и неговиот син Никола од Лазарополе.

Ја посетивме куќата на родителите на Џими што се наоѓа на горната страна на Желево. На куќата, до која се доаѓа по тесното сокаче, се гледаше само оној дел од покривот на јужната страна, додека другиот дел бе-

ше разрушен. Како и поголемиот број куќи во селото и оваа куќа е оставена на забот на времето. Нејзините високи сидови како стражари ја чуваат самотијата, оддавајќи тага, ужас и страв. Балконот надвиснат над тесната улица тагува за селото што пропаѓа, за селото со тажна слика, од кое посетителот има желба што поскоро да побегне и да ја заборави грдата слика, зошто Желево го изгубило стариот блесок и убавина и се наоѓа во сенката на тагата. Во селото не шетаат убавите кршни желевки, во него се изгубил мирисот на здравец и јоргован, останале само разурнатите куќи во кои стои закопана трагедијата на Желево, на желевци и на целиот македонски народ.

Мојот пријател Џими со солзи на очите ја фотографираше куќата од сите страни, дворот и гумното покриени со трње и пиреј. Се вртеше на сите страни како да беше во агонија, фотографираше сè пред себе, обидувајќи се да ја долови сета оставнина на Желево и желевци, каде што во минатото живееше еден измачен народ, а во сегашноста венат неколку македонски семејства од изнемоштени старци и старици.

Го напуштивме Желево молчешкум и се упативме кон кафеаната што е единствениот нов објект на патот кон Костур, се поздравивме со стариот желевчанец кој со љубопитност прашуваше и сакаше сè да знае за нас и за нашата посета, а потоа се упативме во темница-та повторно кон Лерин.

* * *

Беше недела, утро, пролетен ден кога се подготвувавме да го напуштиме хотелот во Костур. На рецепцијата не пречека една симпатична девојка која зборуваше англиски јазик, а во холот имаше поголема група

луѓе кои нешто се расправаа на грчки јазик. Откако ја плативме сметката, ја запрашавме девојката за насоката, односно за пократкиот пат што води кон Лерин.

Во тој момент четириесетгодишен маж со лула в уста, облечен по најнова мода, кој даваше изглед на учен и деловен човек, а кој беше во јаши непосредна близина, ни пријде и љубезно се обрати кон нас на македонски јазик со костурски дијалект и рече: Од кaj стe вие? Чув дека велите Лерин, а не Флорина. Му одговоривме дека сме од Македонија, од Скопје и дека сакаме да го посетиме селото Кабасница родното место на еден наш пријател кој живее во Мелбурн, Австралија.

Тогаш нашиот случаен познаник не покани на кафе и во разговорот не информира дека одамна живее и работи во Костур, каде што има дуќан за крзна и продолжи: „Ја су од селото Загоричани кое ет не многу далеку од Костур. Тоа ет македонско село, а сите села од воа место до Лерин се наши. Во Костур има троа наши. Ка бев малечко дете дома везден зборваме по наше, а и моите дечиња зборвае по наше.“ Потоа, нашиот симпатичен соговорник ни раскажуваше за своето семејство, за селото, за познанствата во Скопје и Охрид, ни објасни како да стигнеме до Лерин и ни посака добар и скршен пат со желба во најскоро време да се видиме во Скопје, каде што соработува со некои македонски фирмии.

Го напуштивме Костур од кај западниот брег на Езерото и се упативме кон селото Апоскеп. На височинката во непосредна близина на селото од каде што може да се види голем дел на Костур и Езерото застанавме и се одушевувавме на убавините на Езерото и градот. Глетката беше прекрасна и неповторлива. Сонцето го осветлеваше Костур, а блесокот од водата на Езерото опивааше. Таа убавина го тера патникот да застане и бесконечно да се насладува на убавините што ги дала мај-

ката природа. Меѓутоа, ние моравме да го продолжиме патувањето и брзо се искачиме до највисоката точка на ридот од каде што патот се спушта кон Габреш. Патот беше ист како и пред десетина години, неасфалтиран, со дупки и возвишувања и непријатен за патување, затоа возењето беше здодевно и одвај чекавме да ја поминеме таа делница која му пркоси на дваесет и првиот век.

По половина час стигнавме во непосредна близина на Габреш, село во кое се родиле голем број револуционери и деловни луѓе, а нив ги има на секаде по светот. Недалеку од реката сретнавме еден овчар кој безгрижно и со свирка го чуваше стадото овци и неколкуте кози. Кога го повикавме беше љубезен и дојде до автомобилот. Најпрво го прашавме за патот кон Лерин, а потоа се обидовме да воспоставиме контакт. Седна до автомобилот и почнавме да разговараме. Зборуваше многу чист македонски јазик со примеси на костурскиот говор. Ни рече дека се вика Нуме Рецов, роден бил во селото Шештево, а веќе дваесетина години живее во новото село Габреш што е изградено од другата страна на реката. Меѓу другото, стрико Нуме (како што му се обраќавме) ни рече: „Да ви кажам прау имам двеста пеесет овци и чува во старото село, дека има уште четири овчари што имае овци. Во старото село не остана ни една фамилија, ама во новото Габреш има близу 170 фамилии. Сите се собраме од селата Габреш, Трновени, Црнолишта, Чеврени и други места. Појќе фамилиии сме наши, ама има и Мацири во селото“ ни кажа стрико Нуме и продолжи: „Никој не не брани да зборваме по наше, по македонски. Сите во селото и дека да ојш ваќа си зборваме. Јас си слуша на радиото на Скопје, а и пула телевизија“.

Му кажавме на стрико Нуме дека сме од Скопје и дека сме новинари. Му кажавме и тоа дека познаваме многумина по потекло од Габреш кои живеат во Скоп-

је и во други земји во светот. На неговото лице се читаше задоволство што разговаравме долго време. Во меѓувреме испивме нескафе што го носевме од Костур, му се заблагодаривме за разговорот и му посакавме добро здравје и среќа, а тој нам среќен пат.

По разговорот со овчарот од Габреш го продолживме нашето патување покрај реката Бистрица. Возевме полека покрај реката и разговаравме за времето од Граѓанската војна во Грција, за Вич и за Грамос, за жртвите што македонскиот народ ги даде борејќи се за слобода и основни и социјални права, а доби само искоренување од дедовското огниште и истребување.

Брзо пристигнавме во селото Руља во кое само црквата и двата оцици низ кои излегуваше дим се чувствуваше живот, додека другите куќи беа во длабок сон. Непријатна глетка: многу куќи и плевни урнати, божем тајфун поминал низ селото и оставил пустош. Иста беше глетката и на селата Трново и Оштима. Патникот тага го фаќа кога поминува покрај овие македонски села, во кои, до Граѓанската војна имаше живот: се слушаше цагор од деца и кога невести полнеа вода на селските чешми, а денес сето тоа е заборав во минатото. Во овој дел на Егејска Македонија владее пустош, темнина и самотија. Само утките навечер ја парат тишината што со години надвиснала над овој македонски крај.

Кога пристигнавме до селото Оштима, не ни остана ништо друго освен да разговараме и да се потсетиме за напредните, учените и деловните луѓе од ова македонско село кои живеат на секаде во светот, а кои се најбројни во Торонто. Се потсетивме на многу пишаниите текстови за селото и за првото селско спомагателно друштво „Св. Никола“ од Торонто, кое го носи името на црквата од селото. Меѓутоа, сега не само црквата што е во распаѓање, туку целото село е руинирано. Оштима е обвиена со пајажина и мрак. Тоа е мртво село. Таму се останати само сидините на куќите исправени ка-

ко споменици на минатото да зборуваат за тешкиот живот на измачениот, прогонетиот, но борбен и корав македонски народ.

* * *

Во Лерин го посетивме нашиот добар пријател Гоче, кој потекнува од едно Преспанско село, а живее и работи во градот. Тој е еден од многуте Македонци кои имаат дуќани во центарот на Лерин, во еден од најубавите градови на Македонија што со својата убавина пленува и примамува.

Чичко Гоче, како што многумина од Битола го викаат, не почести со ракија и локум во својот убав дом што е во непосредна близина на центарот на Лерин, а и ни раскажуваше за својата посета на Перт, Австралија, каде што престојувал три месеци кај своите блиски – ќерката, зетот и двете внучиња. Ни раскажуваше за животот на нашите во таа далечна демократска земја, каде што Македонците си зборуваат на мајчин јазик и одат во македонска црква, а децата учат англиски и мајчин јазик. Тоа го кажуваше и со радост и со восхит, но, во исто време и со голема тага, бидејќи, како што рече, неговите две внучиња од синот кои учат во Лерин ја немаат таа среќа во својот роден град и својата земја. Е, затоа, чичко Гоче рече дека неговата тага е голема и таа тага и бол ќе ги однесе да другиот свет.

Го напуштивме домот на чичко Гоче околу пладне. Се поздравивме и си посакавме пак да се видиме, и тој да не посети во Скопје, да ги види сите оние со кои делеше и добро и зло во најтешките денови од војната и по неа. Потоа се упативме кон Воден по асфалтниот пат што минува низ богатото леринско село, Арменоро, што е сместено на двете страни од патот на околу 4 километри од Лерин. Во неколкуте кафеани на патот се-

деа старци и по некој младинец, пиеја кафе и узо и нè обраќаа внимание на минувачите.

Го продолживме патувањето и за половина час стигнавме во селото Баница. Застанавме сред село пред една од кафеаните со намера некој од селаните да ни ја покаже куќата на Великови. Бев љубопитен, а во исто време имав обврска кон мојот пријател од оваа фамилија кој долгги години живее во странство, да ја видам куќата во која тој се родил. Свежи ми беа сеќавањата кога пред две години тој ме молеше да одиме на Тумбекафе во Битола и да се обидеме да ја видиме Баница во ноќта. Се сеќавам, исто така, кога мојот пријател велеше дека сé би дал да го види родното место кое го напуштил пред да појде на училиште. Затоа и застанавме во Баница. Отидовме до куќата на Великови, ја видовме, не опфати тага, се разочаравме и – без збор си заминавме.

Инаку, Баница е големо македонско село и самостојна општина во Леринскиот округ. Личи повеќе на градче отколку на село. Низ Баница врви главниот пат од Солун за Лерин и Битола. Тука се одделуваат јазлиите кои водат кон Сорович, Костур и Кожани, а друг директно за Битола кон селата Крушоради и Живојно. Оддалечено е 8 км од Сорович а 25 км од Лерин. Тука постои истоимената железничка станица. И денес Баница е чисто македонско село и не претрпела никакви етнички измени..

Долго време по патот од Баница кон селото Горничево молчевме и размислававме за судбината на мојот пријател и неговото семејство, за страданијата и судбината на македонскиот човек од тој дел на Македонија. Патот, пак, кој како змија се искачува по ридот на Баница, а потоа поблаго се спушта кон Островското Езеро, е добар само за размислување и медитирање. Свеж воздух нè пресретна во непосредна близина на Ос-

тровското Езеро. Тука, природните убавини се сосем различни од оние меѓу селото Баница и Езерото, каде царуваат каменот и стадата кози кои безмилосно ја уништуваат и така закржлавената шума. Недалеку од Езерото се гледаат поголеми плантажни насади, чија глетка ја дополнуваат неколкуте рибари кои ловат риби во Езерото.

Кога бевме на брегот на Езерото се потсетив на раскажувањата за згодите и незгодите на еден мој пријател од Охрид, инаку научник за езерата, кој заедно со уште шестмина други македонски научници вршеле лимнолошки испитувања на Островското Езеро во педесеттите години. Всушност тие беа првите македонски научници што извршија такви значајни испитувања на езерата во Егејскиот дел на Македонија, од што произлегоа одреден број научни трудови.

Мојот сопатник веројатно сакаше да ја разбие монотонијата итишината и одеднаш со раката покажа кон едно старо македонско село на ридот од левата страна на главниот пат недалеку од Островското Езеро, селото Русилово, во кое се роди Мирка Гинева, револуционер, борец и патриот. Потоа, ми раскажуваше за судбината на семејството Гиневи и други борци за човечки права во ова македонско-патриотско село, како и за селото кое е на работ на изумирање. Тој, исто така, ми објасни дека луѓето кои останале да живеат во селото добиле државни кредити да изградат нови куќи во рамниот простор под селото и од неколку околни села да се формира едно ново село, се разбира со ново не македонско име, а старите села да се уништат до темел.

Патот од селото Русилово, во кое се гледаат многу растурени куќи, а нема ниту една нова, што води кон Воден минува претежно преку суви ридови и неплодни површини. Затоа брзавме да стасаме во Воден, да го почувствувааме свежиот воздух што од кај селото Владово

ги пара градите на посетителот. Тука, во непосредна близина на вештачкото езеро ја гледавме гигантската хидроцентрала која ги користи водите од Островското и Нисјанското Езеро, а се знае дека Нисјанското Езеро е мало по површина, но многу богато со риби, ракови и со голем капацитет на чиста изворска вода, што значи живот за тој убав крај.

Тука, недалеку од Воден кај Владово природата како да се истурила со сета своја раскош, убавина и богатство. Минувавме низ богатото поле со овошје и зеленчук и незабележавме кога стасавме во градот Воден, градот на пејзажите и природните убавини, кој со својата убавина привлекува, восхитува и го примамува секој патник да застане, да се одмори и да го почувствува сето она што е подарок на мајката природа.

Владово е македонско село лоцирано на западната страна на околу 5-6 километри од Воден. Тоа е сместено покрај главниот пат Лерин-Воден и е едно од поголемите и побогатите села во Воденско. Исто така, покрај самото село врви железничката линија Воден-Лерин-Битола, која заедно со патот претставува главна спојница со Западниот дел на Македонија.

Заради природните убавини и прекрасните пејзажи од Владово до Воден возењето не се чувствува, бидејќи патот благо се спушта кон Воден низ богатото поле со цреши и праски и одеднаш се губи низ улиците на градот Воден, за да се појави на југозападната страна и пак да продолжи кон Солун.

Воден, пак, е убав македонски град сместен на околу 90 километри од Солун, на надморска височина од околу 400 метри. Тој е административен центар на Воденскиот округ во чиј состав влегуваат Мегленска и Енишевардарска околија. Градот е многу стар со голем број културно-историски споменици. Воден, меѓу другото, бил и престолнина на првите години на царувањето на Филип Македонски.

Навистина човек прекрасно се чувствува во него, особено кај водопадите, кои со сета своја убавина и раскоч му даваат посебно обележје на целото подрачје на овој крај од Егејскиот дел на Македонија.

* * *

Патувањето низ Егејскиот дел на Македонија претставува во исто време и предизвик и голема возбуда и задоволство и разочарување за посетителот на оваа несрекна земја, за секој оној што барем малку се запознал со судбината и со трагедијата на коравиот македонски народ од овој дел на Македонија. Затоа, еден смртник на Средбата на децата бегалци што се одржа минатата година во Скопје рече дека тоа е судбина над судбините, а ќе остане како трагедија на човечкиот род за кој ќе се пишува уште многу векови.

И овој пат за авторот на овие редови, како и за неговиот сопатник кој дојде од САД со цел да ги посети некои места на Егејска Македонија за кои е многу заборувано и пишувано, желбата да се посети Егејска Македонија беше поголема од сè друго, а целта на посетата беше да се види Лерин, Ајtos, Зеленич, Костур, Габреш, Оштима, Желево, Кабасница...

Уште со влегувањето во Егејскиот дел на Македонија можеше да се заклучи дека изборната кампања е во ек. На двете страни од патот, на асфалтот, на многу објекти покрај патот и на други видни места беше испишано името на партијата ПАСОК. Само негде – где пркосеа натписите на Нова Демократија. Тоа се потврди со влегувањето во Лерин, каде што имаше безброј плашки, пароли, знамиња, натписи и, се разбира – корофилаци.

Застанавме во Лерин, во тој убав пелагониски град во кој поголемиот број жители се Македонци. Од една

старица која љубезно ни одговори на чист македонски лерински говор бевме информирани дека претседателот на ПАСОК треба да одржи говор во Лерин и Кожани во врска со престојните избори.

Ние го продолживме патувањето и се упативме кон селото Арменоро и кон Баница, но по патот што води кон Атина. Од излезоз на Лерин до семафорот и раскрсницата што води кон Кожани, каде што претседателот на ПАСОК одржа исто така предизборен говор, на секои триста до петстотини метри имаше по еден или два полицајци, кои како дрворед го штитеа патот.

Ја напуштивме насоката што води кон Атина и се упативме кон Ајтос. По патот многу ретко среќававме автомобили, а ниту полицајци, па затоа се чувствуваат слободни и посреќни. Меѓутоа, пролетта донесе силен дожд со што возењето беше многу отежнато. Некако стасавме во Ајтос, но таму не дочека друго изненадување. Имено, кога застанавме пред куќата на нашите пријатели, од соседите бевме информирани дека поради смртен случај тие заминале во Лерин. Затоа веднаш продолживме кон Зеленич.

И покрај лошите временски услови во Зеленич пристигнавме многу брзо. Влеговме во селото кое се наоѓа на левата страна од патот кон Костур, но поради дождот не можевме да сртнеме ни еден жител. Вртевме по улицата небаре некој ќе излезе, но без успех. Го гледавме селскиот часовник и седелото на штрковите кои слободно се ширеа во просторот. Инаку, селото Зеленич не отидовме да го посетиме како родно место на мајка му на претседателот на Република Грција – Сарсетакис, најнепопуларната личност кај македонскиот народ, туку целта ни беше да ја видиме куќата на еден добар Македонец, наш пријател и честит граѓанин на Грција. Тој живее и работи во Воден, каде што е ценет и угледен граѓанин. Нека прости што нема да го спомнеме неговото име, но од оправдани причини.

Го напуштивме Зеленич во мракот и се упативме кон Костур. Патувањето по лошиот пат со многу кривини не беше многу интересно, туку на моменти беше и опасно. Од височините се гледаше Костур, претстолнина на индустријата за крзна, како што често го нарекуваат, и еден од најубавите градови во Македонија. Се гледаа и некои македонски села во кои животот за секогаш згаснал, а останале само урнатините од напуштените куќи.

Кога човек е во Костур и на брегот на Костурско-то Езеро има чувство дека се наоѓа во Охрид и на Охридското Езеро, бидејќи Костур наликува на Охрид и по својата местоположба и по природните убавини. Тука природата била вистинска мајка и подарила многу убавини (кои не се целосно искористени) и ги оставила на човекот сам да ги користи благодетите на овој дел од Македонија.

Инаку, градот Костур се наоѓа на југозападната точка на Македонија на брегот на Костурското Езеро. Некои учени мислат дека името дошло од реткото животно Кастро што се одгледувало во Костурското Езеро и од чија кожа се правеле во минатото многу убави и раскошни бунди. Исто така, во Костур има многу цркви, познати базилики и други споменици од историјата и културата.

Направивме круг околу градот и Езерото, а потоа пеш се упативме во стариот дел на градот во кој се мешаат старата и новата архитектура. Видовме бројни дискотеки и многу дуќани за крзно и крznени производи, а крznото е животот на Костур. По тесните улици пешаците тешко се движеа поради густиот сообраќај што повеќе личеше на автомобилска трка и му пркосеше на сите гости во Костур да ги видат и доживеат убавините на овој македонски град кој е убав во сите годишни времиња.

Се упативме кон источниот дел на градот и на самиот брег на Езерото, во летната бавча на еден пристоен ресторан седнавме да ручаме, да се одмориме да уживаме и да се восхитуваме на убавините на градот. Секој од нас беше љубопитен да види и да разбере нешто повеќе за костурските ќурчии, за раскошните и скапи крзна што висеа во безброј дуќани во градот, за Езерото и лебедите кои ја дополнуваа убавината на езерската шир, за населението...

По неколку пријатно поминати часови во Костур се упативме кон Лерин, но овој пат од другата страна, од кај Грамос и Преспа, за да го видиме и тој дел на Егејска Македонија каде што голем број Македонци загинаа во текот на Граѓанска војна.

Широкиот асфалтен пат што се искачува по ридот на северната страна на Костур, на само десетина километри, поточно од кај патот што се дели за селото Д'мбени, продолжува како пат од последен ред. Тука, всушност започнуваат Сизисовите маки. Веројатно таму е границата на еден друг свет; непознат таинствен и чуден за секој што поминува по тој пат. Интересно е да се спомене дека можеби е тој единствениот пат без потребни патни знаци за должината, правецот и редот на патот, освен знаците за забрането фотографирање, со текст „Забранета зона“ напишан на английски јазик.

Се движевме по прашливиот пат со мала брзина, зашто наместо патот, веројатно од тешките возила, беше руиниран и имаше длабоки дупки што патувањето го правеа неудобно. Одвреме-навреме среќававме по некое воено возило од кое облаци прав не следеа по неколку стотини метри, при што се добиваше впечаток дека лошиот пат нема крај и дека води во пеколот.

Патот се приближуваше кон реката паралелно со ридовите што надвиснуваа од двете страни. Стасавме до едно место каде што патот се дели на два еднакви де-

ла од ист ред. Едниот пат оди кон планината, а други-от продолжува кон едно благо угорниште. Продолживме по патот кој водеше кон угорништето и кога се искачивме на рамниот дел, вниманието ни го свртеа орлите кои го надлетуваа просторот меѓу двата рида. Во тие моменти ги заборавивме сите маки и непријатни моменти при патувањето и долго ги гледавме големите птици кои непречено и брзо се појавуваа и се губеа во просторот. Тогаш пред нас како на филмско платно се појави селото Габреш. Тоа беше македонско село од кое жителите се иселија по Граѓанска војна. А сега тоа е место во кое се гледаат високите сидови на куќите со искршени прозорци и без покрив. Се појави глетка што заедно со орлите кои нашле храна во испустеното македонско село, оддава тага, страв и ужас. Застанавме на патот на стотина метри од првите куќи во кои отворени долапи и искршени балкони тагуваат за селото што пропаднало, село со тажна слика, од кое само од надворешниот изглед на минувачот му се крева косата и сака што побргу да ја заборави тажната слика. Го продолживме патувањето по патот што води низ некогашните селски градини и зелените ливади. Чувствувајме дека отворените прозорци не поздравуваат и ни кажуваат дека во минатото овде имаше живот, а сидовите од стариите македонски куќи, плачеа заедно со урнатините на селото и со бучењето на реката што освонуваше во дивината за да не потсетат на орлите над Грамос.

*

*

*

Во Лерин се доаѓа од неколку насоки, а веројатно најпривлечен е патот што води од Костур преку Желево и Псодери. Во тоа се уверивме кога пристигнавме на преслапот кај Псодери. Од над селото Арменско, Лерин се гледа како да е на дланка, а во далечините се белее Пелагонија.

Стигнавме во Лерин од патот што поминува покрај Зоолошката градина и за момент застанавме да го погледаме тој дел од градот. Во тој момент најдоа три жени, кои, веројатно одеа по некаква полска работа, ги застанавме и ги прашавме за патот што води кон селото Кабасница. Тие со задоволство застанаа и кога видоа дека сме од другата страна на границата, веднаш ни одговорија на македонски јазик. Нивниот јазик беше мелозвучен и интересен од лексички аспект. Едната од жените која повеќе сакаше да ни каже за Кабасница, како да се посомнева во нашиот говор и ни рече: „Ми се пули ка да не си од Скопје, ами од некое место околу Лерин. Ја сум од селото Котори, а ти зборваш ка мене“. Тој го објаснил на жената дека сум роден од другата страна во Преспа и дека нашиот мајчин јазик од таа страна на границата по ништо не се разликува од македонскиот јазик што се зборува во Леринско. Жената беше задоволна од објаснувањето и веднаш додаде дека таа има многу роднини во Битола и во Скопје и дека нив ги посетила. Се разделивме со насмевки на лицата.

Новата улица од северозападната страна на Лерин се вклучува на патот што води кон Кабасница. Поточно, тоа е стариот пат што ги поврзува сите подпелистерски села од Лерин до Битола. Патот е асфалтиран, а растојанието од Лерин до Кабасница е само 6 км, односно селото се наоѓа само на еден километар од овој пат, на надморска височина од над 700 метри. Тоа е сместено на левата страна од патот, во една малечка долинка од која се издига високата и горда планина обрасната со високи букови шуми.

Селото Кабасница е самостојна општина во леринскиот округ. Тоа е многу старо село и од памтивек било населено со Македонци и до денес не претрпело измени. Тоа е полупасивно, затоа основните средства за живеење уште од стари времиња се добивале од печал-

барството, а денес кабасничани ги има на сеќаде во светот, особено во Австралија.

Во Кабасница стасавме на пладне. Појдовме по долната улица, но до крајот не сретнавме ни еден човек. Затоа појдовме по горната улица, со цел да се сртнеме со некој од селото. И овој пат немавме среќа и затоа застанавме на сред село. По неколку минути се појави еден товарен автомобил. Го застанавме и разговаравме со водачот. Тој беше млад и енергичен човек, со блага насмевка на лицето. Ни рече дека е од селото и дека се вика Васил Узов; се занимава со земјоделство, поточно чувал крави кои ги купил од Битола и дека добро живее во селото. Не информира дека во селото живеат околу 150 души, а активни се само триесетина куќи. Има и основно училиште, кое е сместено на влезот на селото од левата страна од патот. Во училиштето, како што ни рече Васил има десетина деца кои ги учат еден даскал и една даскалица.

Кога го запрашавме за куќата на Патерој, тој не упати да одиме повторно кај патот во непосредна близина на долот и да ја побараме куќата на Илија. Тоа и го направивме: преку дрвеното мовче го поминавме долот и влеговме во куќа во која слушнавме блеење на овци и разговор на две жени. Во куќата го сретнавме Павле – синот на Илија, неговата жена, старата Илиица и снаата со внуокот на Павле.

Му кажавме на Павле дека ја бараме куќата на Цим на Патерој, од Томе и дека ние сме негови пријатели. Тогаш Павле се насмевна и ни рече дека и неговиот брат се вика исто така Цим и живее во непосредна близина на Мелбурн, меѓутоа помладиот Цим, што е учен во Австралија, живее во куќата во близина на селската црква, рече Павле.

Павле и неговото семејство беа многу љубезни и не почестија со кафе и кикиритки. Инаку, Павле Пате-

рас е напреден земјоделец: има повеќе од двеста овци, кози, крава, а се занимава и со земјоделство. Како што рече е ортак со синот и таткото Илија, бидејќи заеднички ги извршуваат земјоделските работи. Илија не го видовме во домот, зашто ги пасеше овците, а бабата Илиница, покрај домашните работи гледаше телевизија. Кога ја запрашавме што гледа на телевизија, ни одговори дека гледа и на македонски и на грчки, а најповеќе ги сака македонските песни.

Се разделивме со семејството на Павле со насмеани лица и појдовме кај селската црква која е реновирана, а на влезот е изграден голем часовник. Ја видовме куќата на Џим на Патерој, се натаживме од глетката и од сè она што останало во таа некогашна домаќинска куќа. Заминавме без збор, со насолзени очи и со тага на срцето.

Во непосредна близина на селото Кабасница од левата страна на патот кон Лерин се оди во манастирот „Св. Никола”. Дојдовме до манастирот каде што сретнавме едно момче кое не информира дека во текот на летниот период во манастирот доаѓаат голем број ученици од Воден, Солун, Лерин и други места. Оттука ја гледавме Пелагонија и дел од Кабасница, со желба повторно да го видиме овој живописен дел на Егејска Македонија.

*

*

Велат дека во Дојран е убаво во сите годишни времиња, но најубаво е во традиционално најпривлечните месеци септември и октомври, кога бројот на туристите и годишноодморците е најмал. Тогаш на овие македонски простори можат да се видат сите населени места околу Дојранското Езеро и да се почувствува мирисот на калинката, рибите, виното...

И ова есен по повеќегодишните екстремни суши и неконтролираното користење на водата од Езерото глетката е провокативна за посетителите, а староседелците најмногу очекуваат од намуртеното небо, да се смиствува, да заврне дожд, за да се зголеми нивото на водата на Дојранското Езеро. Минатогодишната глетка продолжува и оваа година по прекумерното користење на езерската вода за „наводнување“ на посевите во Кукушкиот крај. Тогаш властите на Грција на вандалски начин – својствен само за нив – се однесоа кон овој споменик на природата, кој наместо да биде простор наближување на народот разделен во двете државни, претставува место на „одмазда“ на прагот на 21 век.

Како последица на неконтролираното користење на водата и нарушувањето на нивото на Езерото, мандрите и рибарските наколни колиби останаа на суво, а пространите песочни плажи, преку распуканата и засушена кал оддамна навлегле во езерскиот простор, па се чини дека смаленото Дојранско Езеро, кое со векови опстојувало и се одржувало во живот, е уште помало и посиромашно.

Инаку, Дојранското Езеро меѓу светските бисери се вбројува како шампион по рибното богатство и по разновидноста на животинскиот и растителниот свет во него. Тука од искона е познат и само тука задржан начинот на рибарење со помош на птиците – корморани, стар начин на ловење риби кој може да се сртне уште во Кина. Тоа богатство на риби до 1988 се сметаше дека е неисцрпно и трајно. Меѓутоа, безобзирното користење на водите од страна на грчките власти, најмногу му наштети на Езерото и околината, намалувајќи го неговото ниво на водата за повеќе од еден метар, што од еколошки аспект гледано значи катастрофа. Податоците зборуваат дека во минатото уловот на риби се движеше од 350 до 400 илјади килограми, а минатата и оваа сезона таа бројка е двојно помала.

Тој есенски ден го искористивме да видиме голем дел од езерскиот брег, кој на прв поглед изгледа тажен и со големи последици. Првин бевме во Нов Дојран, мала рибарска населба, а потоа заминавме за Стар Дојран, каде што се изградени голем број хотели, нови куки и други објекти кои значат живот и развој на овој јужен македонски крај. На влезот на Стар Дојран, на десната страна од патот, на една височинка се издига црквата „Св. Илија“ која претставува значаен културно-историски споменик, кој во минатото претставуваше духовен храм на Македонците од овие простори. Во овој огромен монумент и летна сцена се организираат значајни активности како дел од културно- научната манифестација „Дојрански ракувања“, што се одржуваат секоја втора година во Стар Дојран.

Во хотелот „Галеб“, во тоа пријатно катче за одмор и рекреација, останавме неколку часа, а потоа се упативме кон граничниот премин што се наоѓа во непосредна близина на новиот хотел „Мрдаја“, сопственост на „Млаз“ од Богданци и кон автокампот на самиот излез од Стар Дојран.

Граничниот премин го поминавме без некои тешкотии и малтретирања, како што тоа обично се случува на другите премини и веднаш се најдовме во македонското село Дојрани што е сместено на другата страна на границата. Таму, во непосредна близина на селската црква не стопираше едно младо момче кое на чист македонски, на дојранско-кукушки дијалект, нè замоли да го однесеме со автомобилот до Кукуш. Тоа и го направивме, а патувањето со нашенецот од другата страна на границата беше пријатно, а разговаравме за животот, за врските со нашите таму, за телевизиската програма на РТВ Скопје што тој и неговото семејство постојано ја гледаат, за водите на Дојранското Езеро...

За половина час стасавме во Кукуш каде што се разделивме со младото момче, кое ни се заблагодари и замина кај својот брат кој живее во овој беломорски град, како што често го нарекуваат, град кој што има трагична судбина. Имено, во 1913 година Кукуш беше до темел уништен, кога дојдоа до израз подивените страсти на неизмерната омраза и шовинизам на грчката солдатеска во меѓусојузничките војни.

Шетавме по улиците на Кукуш и се потсетувавме на градот кој прв го дигна знамето на духовната и културно-просветната борба против патријаршијскиот духовен јарем, за богослужба по македонските цркви на црковно-словенски јазик, за учење на разбиралив мајчин македонски јазик. Шетавме низ градот во кој е роден апостолот на ослободителното движење Гоце Делчев, потоа Христо Трајков, Димитар Влахов и други значајни личности кои имаа една преокупација, а тоа беше да му служат на својот народ и да го разбудат од вечној сон. Тука, великанот на македонската национална преродба Димитар Миладинов ја потпали првата искра на македонското национално чувство преку училиштето на мајчин роден јазик. Шетавме во Кукуш кој што во минатото значеше светилник на духовното и културно-просветното воздигнување на Македонците.

ГЛАВА ОСМА

*Над мојата земја во небото опира Пирин
и мугрите в бура илинденски приказни
пеат,
над Охрид сводот е прострен толку и син,
а подолу уште е светлиот брег на Егејот.*

Никола Ј. Вапцаров

ПИРИНСКА РАЗГЛЕДНИЦА

Во утринските часови на едно ноемвриско утро, откако ја преминавме границата, се упативме по новиот пат за Горна Цумаја, денешен Благоевград. Долж границата висока ограда од бодликава жица. Во близината на жицата човек има чувство дека ништо не се слушчува од другата страна на Осоговките Планини. За голем број Македонци што живеат во Пиринскиот дел на Македонија и во други краишта на Бугарија, видиците престануваат тука на границата сред нивната поделена македонска земја.

Од патот, нашите погледи се насочени во далечината каде што како орел во височините горделиво се издига Пирин, убавецот и највисоката од сите планини во Македонија. Чиниш со раце ќе ја допреш таа славна планина на Јане Сандански за која се врзани безброј легенди на Македонците од овој крај. Под Пирин Планина, во рамниот простор што реката Струма го дели на два дела, се збил градот Благоевград порано Горна Цу-

маја. Го продолживме патувањето и брзо се спуштивме низ густата шума грабејки од километрите на патот за Благоевград. Овде–онде среќаваме по некој автомобил и трактор. Влеговме во градот и откај автопатот што води кон Софија, се упативме по улицата што продолжува во правец на центарот на градот. Таму, во центарот, на видно место е подигнат споменик на Гоце Делчев, големиот македонски син, кој за жал, неправедно и грубо, во Пиринскиот дел на Македонија, од страна на Бугарите, се прикажува како борец на бугарскиот народ.

Со чувство на нелагодност, подзатскривајќи се, направивме неколку фотографии од споменикот на Гоце и се упативме на спротивната страна од паркот, од кај реката во тесната уличка, каде што живее дедо Петре.

Лесно ја пронајдовте куќата. Влеговме во дворот, а потоа во заедничката просторија се сретнавме со дедо Петре, кој почна да не гушка и да плаче од радост. Не можеше ни збор да прозбори од возбуда. Седна и со внимание не слушаше за сè што му кажувавме.

Инаку, дедо Петре има чудна животна историја. Роден е во Воден, во Егејскиот дел на Македонија, а е донесен во Бугарија заедно со уште многу илјади Македонци, кои како стебла беа откорнати од родната грутка во Егејска Македонија и преселени по силата на грчко–бугарскиот договор за размена на пограничното население од дваесетите години на овој век.

Тој е средовечен човек, висок, црномурест, со крупни веѓи натежнати над очите од кои зрачи светлина, со карактеристични црти на лицето на кое времето му направило трајни белези. Заради својата национална определеност како Македонец немал успехи во животот во Бугарија, но по неговото определување во врска со националното прашање нема колебања. Дедо Петре беше учесник во културно–просветната дејност

кога по Војната во Пиринскиот дел на Македонија беа отворени македонски училишта, библиотеки, книжарници...

Дедо Петре како пензионер се чувствува послободен во изразувањето: раскажува за минатото, за тешкиот живот, за својата тага, која како што вели тој, е голема како Пирин Планина. Во неговите години веројатно носталгијата е поизразена, така што постојано ни зборуваше за својот роден град. За жал, откако го истерале од родната земја, никогаш повеќе не го видел Воден, ниту пак го посетил слободниот дел на Македонија. Неговата тага е уште поголема што не се здобил со национална слобода, туку тагата и неправдата го следи како сениште. Безброј пати поднесувал барања да ги посети роднините во Охрид, но не успеал во тоа. По секое барање бил повикуван во воениот отсек, бидејќи му биле покажувани некои од „воените достигнувања“, а потоа не смеел да патува во период од цели пет години.

Дедо Петре е горд што е Македонец. Љубоморно ја чува личната карта од времето кога во Бугарија беа признати правата на Македонците и кога во документите можеше да се напише дека по националност е Македонец.

Беше убав топол ден кога од градот Симитли се упативме кон Разог и Банско. Патот што води кон исток се искачува долж реката Еловица, која, извира од северните поли на Пирин Планина и се слива во Струма, е тесен, асфалтиран, но не многу пријатен за возење. Меѓутоа, живописната природа: брзата река, високите букови шуми и прекрасните елки што се издигаат на голем број падинки долж патот, човека го тераат да забо-

рави сè што се случува во неконтролираниот сообраќај. Така, растојанието од Симитли до Предел го поминавме за кус период, уживајќи во мајката природа која за Пирин е вистинската мајка.

Планинскиот превој наречен Предел се наоѓа на 24 километри источно од Симитли, а 12 километри западно од Разлог, на надморска височина од 1.140 м. Тоа пријатно планинско катче за одмор и рекреација е тесно врзано со историјата на македонскиот народ. Имено, во непосредна близија на Предел во правец кон Симитли, на 16 септември, 1901 година четата на големиот и славен пирински цар Јане Сандански ја грабна американската мисионерка Мис Стон, за која доби богат откуп за купување оружје, а во таа борбата за слобода на Македонија легендарниот војвода Сандански рекол: „Ние не сакаме да ја заменим турската тиранија, турските султани со други тирани, па ни со бугарски тирани и бугарски кнезови. Македонија треба да стане автономна, независна, слободна држава и да биде само на Македонците”.

Од Предел патот се спушта кон Разлог, а минува низ зеленилото долж планинскиот поток, во кој и во летниот период има чиста планинска вода. Од двете страни се гледаат голем број ливади и негде-где по некоја нива. Застанавме на неколку километри пред Разлог од каде што патот се дели кон Банско и кон Разлог. Таму сретнавме еден средовечен човек со кого кусо време се задржавме во разговор. Тој не информира дека е од селото Бачево, а живее во Разлог. – Знаете, рече пријатниот соговорник, многу се радувам кога ќе видам наши од Македонија да дојдат на Пирин, во Разлог и во Банско. Мене ми е близку нашиот народ преку песната на Радио Скопје што го слушаме постојано, рече стариот чичко.

Љубезно се поздравивме со стариот и се упативме кон срцето на Разлошката котлина, најживописниот и

несомнено еден од најубавите предели на Македонија. Наша цел беше да го посетиме градот Разлог, едно од значајните места во Пиринска Македонија во кое е роден Никола Парапунов, познатиот антифашистички деец кој го формира Разлошкиот партизански одред „Јане Сандански”, а кој во 1943 година беше убиен од бугарската полиција.

Разлог исто така е познат и потоа што таму живееат родителите на познатиот интернационалец и поборник за правилно решавање на македонското прашање на Балканот – Георги Димитров. Инаку, градот е сместен во средината на Разлошката котлина, распространет на двете страни на Бела Рака, на надморска височина од околу 850 метри. Тој спаѓа меѓу највисоките градски населби во Македонија и на Балканот. Во него, на падинката од северниот дел е сместена болница, а има хотел и развиена дрвна индустрија. Таму е музејот „Никола Парапунов“ и голем број стари македонски куки со стара архитектура. Во овој македонски град, според пописот во 1898 година, имало 4.970 жители, а во 1934 година имало 8.611 жители, од кои 6.128 биле Македонци. Од населението во Разлошко при овој попис 59,5% се декларираше како Македонци, 39,03% како Бугари, а 1,92% како други народности. Според последниот, пак, попис во 1985 година градот имал 13.978 жители. Но, за жал овој пат македонското население од Разлог и Разлошко ја доживеа истата судбина како останатите Македонци во Пиринска Македонија, беше регистрирано како бугарско, спротивно на сите човечки, морални и правни норми.

Го посетивме Разлог во јуни, во делник и на пладне, кога летото таму се чувствува со сета силина. Во градот владееше мртвило: сите продавници, ресторантите и музејот беа затворени. Се шетавме извесен период по улиците и застанавме во центарот. Веројатно поради

од големиот поет: „Да умреш кога земјата се дели од својата мемла, кога милиони се раѓаат... тоа е чест, да тоа е чест...“ И од бронзата извира питом поглед и поетски жар. Се поклонуваме пред споменикот на Вапцаров. Перчето бујна руса коса паѓа врз слепоочницата на овој интернационален поет и чиниш поигрува галено од питомото ветре што се задава од кај врвовите на Пирин.

Куќата-музеј беше затворена. Меѓутоа, во една друга пригода престојував во Банско и ја разгледав музејската поставка што доста речито говори за животот на поетот, за неговото творештво и за трагичниот край во тунелите на софиското стрелиште, откако претходно беше осуден на смрт со стрелање, заедно со неговите сонародници, собраќа и соборци, македонските патриоти Антон Попов и Атанас Романов. Се присетував на средбата со неговата мајка Елена. Како тогаш да ги слушнав нејзините зборови во кои беше се измешала и тагата и радоста. Црната шамија й ги сокриваше белите коси, а длабоко од неа извираше гордоста што е мајка на такво чедо.

Чекориме по калдрмните улички на Банско. Куќите се млечно бели. А луѓето, љубезни, горделиви, разговорливи. Семејното гнездо е свето катче за секој басканлија. Во Банско не се знае за изневера и развод. Чесноста е нивната одлика. До фанатичност ги почитуваат белезите на традицијата и своите корени. Со посебно чувство го негуваат македонскиот фолклор. Песната и песнопојноста им е знак за распознавање меѓу пиринците...

Го оставаме зад себе Банско и се спуштаме кон Симитли. Сината лента се раздиплува меѓу зеленилото. И, набргу, пред погледот се отвора Предел. Низ ливадите се прелева зеленилото, а од зад стеблата на бујната шума се чини како да дебне погледот на некој од Јаневите комити.

Пирин е чуден и волшебен. Неизмерно питом и безгранично див. Опеван од девојки и од невести, од поети и од комити. Додека се спуштаме кон водите на Струма, мислите се враќаат наназад. Се отвораат страниците од минатото, од разгорот на македонската револуција, од времето кога Пирин во своите зелени пазуви ги прибираше и чуваше чедата од Банско, Белица, Разлог, Неврокоп, Мелник, Петрич... А Струма е сè така бучна и пенлива. Удира во карпите и рие низ коритото, пробивајќи се низ Кресненската Клисурा. Лево и десно, суви назабени ридишта. Погледот се впива во уште едно обележје. Наидуваме на споменикот на загинатите во Кресненско-разлошкото востание во 1878 година. А горе се извишуваат врвовите на Пирин и легендарниот Елтепе, опеан, овенчан и овековечен во песните на Никола Вапцаров.

* * *

Кога стасавме во Кресна, во еден од најмалите градови во Пиринска Македонија, времето беше топло и спарно. Тука, на пладне човек има чувство дека целокупниот живот се одвива само на една улица, која во должина од неколку километри, слично како во Гевгелија, влегува од северната страна на градчето, оди паралелно со жилезничката пруга по реката Струма и се губи на излезот од населбата.

Кресна чие поранешно име беше Гара Пирин е мала населба во која се загнездиле околу четири илјади жители. Населбата е расположена на двете страни на реката Струма, јужно од Кресненската Клисурा, каде како утока се шири плодното Пиринско Поле, додека старото селото Кресна се наоѓа во полите на Пирин Планина во кое кацнало градчето Кресна. Овој пријатно катче за живеење е особено познато по големото и

значајното Кресненско – разлошкото востание од 1878 година, кога македонскиот народ се крена на оружена борба за слобода и човечки права и против неправдите што му беа нанесувани под ропството на Отоманската империја.

Поради плодноста на земјата и погодните климатски услови, во Кресна се создале одлични услови за одгледување на сите ориенталски сорти тутун и други јужни култури. На овие простори особено е развиено лозарството, а застапени се и други овошја и зеленчук. Ваквите природни богатства со кои обилува Пиринска Македонија ги дополнуваат Градешничките минерални бањи кои се наоѓаат во непосредна близина на населбата и кои во текот на целата година претставуваат лечилиште на голем број граѓани од сите места од овој дел на Балканот.

На левата страна од населбата Кресна се дели пат кој води кон селото Влахи, кое е оддалечено десетина километри. Тука, во овој типичен пирински крај, на 18 мај 1872 година се родил големиот македонски револуционер Јане Сандански. Јане се родил, всушност, во маалото Коприварци, кое се наоѓа во непосредна близина на селото Влахи, од кое сега се останати само урнатини. При посетата на селото бевме информирани од еден старец, кога го сретнавме на патот во селото, дека сега во Влахи чадат едвај дваесетина оца. Селото Влахи е од растурен тип составено од осум маала оддалечени едно од друго кои зафаќаат голем простор под Пирин Планина. Во минатото Влахи било многу големо село и просветен центар за тој дел од Пирин. Било развиено тутунопроизводството, лозарството, сточарство и трговијата. Во центарот на селото, во непосредна близина на чешмата од која тече чиста планинска вода, е подигнат споменик на бајрактарот на востанијата во овој дел на Македонија, Јане Сандански, а недалеку од споменикот гордо се вишее и му пркоси на времето го-

лемиот и стар чинар, кој го разубавува овој пирински крај.

По истиот пат се вративме од Влахи во Кресна, од каде продолживме кон градот Сандански (поранешен Свети Врач). На половина пат за Сандански е сместено селото Струмјани, низ кое минува главниот пат, а кое е распространето на двете страни на реката Струма. Тоа е едно од поголемите села во Пиринска Македонија. Во него живеат околу три илјади жители. Името селото го добило од славјанското племе Струмјани, кое главно живеело по течението на реката Струма.

Го напуштивме селото Струмјани и за час се најдовме пред градот Сандански-пиринскиот убавец, како што често го нарекуваат. Уште од далечините се гледаат станбени згради лоцирани на една височинка, чии број со самото приближување само се зголемува. На угорниот дел од патот кон влезот во Сандански ги гледавдме лозовите насади, при што едвај забележавме каде се скршува кон градот, а патот не забележително продолжува на југ кон Кулата.

Влеговме во Сандански и се движевме по живописниот булевар во чија средина вишнеат зимзелни дрвја кои ја разубавуваат гледката и градот го прават пријатно катче за посетителите. Тука го видовме споменикот на Спартак. Како што не информира еден нашинец со кого се сретнавме во центарот на градот, според еден германски научник долината на реката Струма меѓу Пирин и Малешевските планини е место од каде што потекнува овој водач на робовите.

Инаку, градот Сандански е втор град по големина во Пиринска Македонија, после Благоевград. Според последниот попис таму живеат 24,559 жители, од кои најголемиот број неофицијално се Македонци. Градот е распространет на двета брега на реката Струма, а е поврзан со патот и со железничката пруга од Софија кон

Кулата. Сандански е стара населба и датира од многу оддамна, за што зборуваат бројни археолошки ископини.

Како што не информира нашиот пријател Георги М., со кого поминавме неколку пријатни часови, во Сандански има музеј, болница, гимназија и други административни згради, установи и органи.

На овие пирински простори се одгледуваат големи количини грозје, тутун и друг вид овошје и зеленчук. На плоштадот на градот каде поминавме неколку пријатни часови има стар чинар. Градот е доста чист, а негде-где се градат нови куќи. Големо богатство за Сандански се минералните извори кои течат од памти век. Нив ги има повеќе: едни во Градскиот парк, а други на десниот брег на реката Санданска Бистрица, чија температура достигнува и над 80°C , а има и лековита кал. Градот Сандански со околината е еден од најтоплите и најсончевите места во Пиринска Македонија. Ретко паѓа снег и магла и поради климатските услови и природните бањи, тука се лекуваат хронични и бронхијални болести. Од кај северниот дел на градот еден пат води кон туристичкото место Јане Сандански кое се наоѓа во горниот тек на реката Санданска Бистрица, во непосредна близина на изворите кои се сместени на западната страна на Пирин Планина.

На плоштадот во Сандански нашиот познаник со задоволство ни раскажуваше за пријатните мигови поминати со културно-уметничките друштва од СР Македонија и за голем број негови пријатели и роднини од другата страна на границата на македонската земја и македонскиот народ, кои доаѓаат при одржувањето на пограничната средба меѓу Сандански и Берово. Во неговите зборови се чувствуваше горчина кога ни раскажуваше за последиците што тој се чувствува Македонец. Како што вели тој: „Ние во Пиринска Македонија

не сме виновни што се родивме и одраснавме како Македонци".

* * *

Го напуштивме градот Сандански во попладневните часови и се упативме на југ кон селото Лешница, по дваесетина минути возење стасавме на раскрсница-та каде што се свртува кон исток на асфалтниот пат што води кон селата Ново Делчево и Леуново, а понатаму се поминува низ селата Статово, Хотово и Лозеница, кои како да се нанижани на патот за Мелник.

Пристигнавме во селото Лозеница, кое веројатно го добило своето име по пространите лозови плантаџи што се протегаат на секаде во овој крај, а кое е едно од поголемите населени места во Пиринскиот крај. Застанавме на една ширинка на патот каде што е изградена чешма. На плочата што беше тазе поставена над чешмата пишуваше дека е подигната по повод празнувањата за Илинденското востание. Само, за жал, тука Илинден е претставен како востание на бугарскиот народ. Застанавме неми и пред оваа лага на бугарската политика која не избира средства и простори да го негира постоењето на македонскиот народ, кој од искона се населил и живее и на овие македонски и пирински простори.

Во непосредна близина на ширинката и чешмата седеше еден помлад човек кој со љубопитство нè гледаше и кога виде дека нешто не е во ред со нас, не покани да се одмориме кај чешмата на селскиот водовод што беше сместена под големата врба. Ја прифативме поканата и се напивме убава планинска вода од Пирин и брзо стапивме во разговор. Му кажавме дека нашиот предизвик на патувањето е Мелник и гробот на Јане Сандански, а тој изрази желба да не придружува, за да ни го по-

каже патот кон нашата цел. Се согласивме со нашиот случаен познаник, кој ни се претстави дека се вика Атанас и дека е Македонец и по род и по душа, а се согласи да појде со нашиот автомобил. По патот ни раскажуваше за животот на населението од овој крај, за многу згоди и незгоди, за неговата работа, за патувањето во Република Македонија и посетата на гробот на Гоце Делчев во црквата „Св. Спас”, за нашите во Пирин...

Брзо стасавме во Мелник, кого често случајните намерници го нарекуваат „град легенда”, „град на виното”, град на минатото”, а тој, всушност е најмалиот град во Пиринска Македонија и на Балканот, ако не и во Европа. Во него живеат едвај 400–500 жители. Градот пленува со својот необично живописен изглед. Сместен меѓу песочните пирамиди на двете страни на Мелничката и Роженската река, претставува град–музей. Секоја куќа е музеј за себе, а се зачувани и манастирот „Св. Богородица” и црквата „Св. Никола”, кои зборуваат за богатиот црковен живот.

Меѓутоа, Мелник пленува особено со старите куќи кои се ремек дела и ретки примероци во архитектурата. Тие се пространи, на два кати во поголем број случаи, со големи чардаци и еркери, а во чии песочни почви се ископани огромни простори каде се чуваат бочвите за прочуеното мелничко вино. Најкарактеристична, најголема и најубава од сите куќи во Мелник е, секако, куќата на големиот трговец со вино Кордополус, сместена на највисоката кота на градот во песочниот брег. Нешто во куќата се реновираше и затоа немавме можност да ја посетиме. Меѓутоа, бевме информирани дека во таа куќа сè уште постои бочва која собира до 30.000 оки вино и во која, како што ни рече Атанас, во текот на Илинденското востание по потреба можело да се скрие целата чета на Јане Сандански, а се знае дека овој трговец бил најдорбriот пријател на пиринскиот војвода.

Инаку, Мелник има многу интересно минато. Уште во времето на Самоил бил важен воен центар, а подоцна станал интересно место, каде што континенталната клима се преточува во планинска и погоре кон Пирин во алпско-пириинска. Во минатиот век Мелник бил многу значаен трговски центар и град на престиж меѓу трговците каде што се отворале широки перспективи. Затоа во него се доселиле бројни Грци, Турци, Ерменци, Власи и др. чиј број на жителство на крајот од деветнаесеттиот век достигнал до 20.000. Во тој период на растеж и напредок на трговско поле, карвани од коњи и камили натоварени со буриња и мешини мелничко вино секојдневно заминувале на сите страни на светот. Така, на југ оделе до Египет, на запад пристигнале до Париз и Мадрид, а на север до Будимпешта. При враќањето трговците донесувале многу производи од богатите европски пазари, а ја пренесувале и најновата мода во облекувањето. Затоа, често се вели дека Мелник е огледало на едно раскошно минато, на големи богатства и раскош. Ваквиот живот е особено изразен преку богатите куки-ремек дела на дебарските мајстори, кои големо внимание посветиле на надворешноста и фасадниот изглед, во чии визби со иста температура се чувало големи количини вино. Велат дека тајната за виното е во ферментирањето при што се бара константна температура и проветрување.

Во Мелник застанавме да се одмориме во кафеаната под големиот чинар што се наоѓа во центарот до Мелничката Река, од каде што се гледа еден дел од градот, во кој се реновираат бројни стари куки во кои започнува нов живот. Го гледавме овој пириински град, кој како и другите македонски градови стана жртва на топовските гранати во текот на Балканските војни, а во исто време се пренесувавме со мислите во минатото...

По куса починка со нашиот познаник поминавме покрај споменикот на Јане Сандански што е сместен во

паркот под патот, во непосредна близина на автокампот, во кој видовме германски турист и се упативме кон селото Рожен, кое е оддалечено десетина километри од Мелник. Рожен е мало село сместено на двата брега на Роженската Река, во кое живеат околу дваесетина семејства. Тоа е поврзано со асфалтен пат, а животот се одвива пред ресторанот на големиот паркинг.

До Роженскиот манастир се оди по асфалтниот пат што стрмно и како змија се качува кон ридот на чија рамна височина се наоѓа манастирот и гробот на Јане Сандански. Прво го посетивме манастирот кој датира уште од 1220 година, на чија основа е изградена црквата „Раѓање на Богородица“. Манастирот е заграден од сите страни со високи манастирски конаки, чии чардаци го привлекуваат секој посетител, а се влегува само од источната страна низ дебелата дабова врата. Црквата има интересни фрески и икони, а највреден е иконостасот направен од рацете на македонските мајстори од Дебарската школа, кои се само тука, туку ширум Македонија оставиле трајни и многу вредни дела во резба.

На оддалеченост од стотина метри од манастирот кон исток се наоѓа црквата „Св. Кирил и Методиј“, пред чиј олтар е гробот на Јане Сандански. Се поклонивме и му оддадовме почит на македонскиот легендарен војвода, кого што често го нарекуваат „пиирински цар“. Бевме информирани дека во минатото гробот на Сандански на кој пишувало дека Јане се борел за слобода на Македонија бил на неколку километри далеку од оваа црква. Меѓутоа, на сегашната надгробна плоча пишува само

Јане Сандански 1872–1915 и продолжува:

„Да живееш, значи да се бориш –
робот за слобода, а слободниот
за совршенство.

* * *

Го посетивме Петрич во делник, во еден убав есенски ден кога небото беше надвиснато над градот како сино море, а од Беласица, на која негде-где се белееше снег, пиркаше чист планински ветар. Уште од далечините од кај реката Струма, на самиот премин во Петричкиот округ, како на дланка се гледа најјужниот град на овие македонски простори – Петрич, кој е сместен во пазувите на северните граници на питомата планина Беласица, лоциран во непосредна близина на вливот на реката Струмешница во Струма и на делницата што го поврзува Солун со Софија и со Струмица.

Таму Беласица со највисокиот врв Радомир (2.029м) и врвот Поле (1.888м) што се наоѓа на тромеѓето, стрмо и горделиво се издига над Петричката котлина, спречувајќи го директното влијание на приморската клима што доаѓа од Егејско Море. Меѓутоа, по долината на реката Струма сепак навлегуваат благи струи кои условуваат умерена клима на овие питоми простори, овозможувајќи поволни услови за одгледување суптропски индустриски култури, како памук, турутун, сусам, ран зеленчук и разновидно овошје.

Доаѓавме кон Петрич од северната страна од каде што патот ја сече железничката пруга кон Кулата, во чија непосредна близина се наоѓа Железничката станица Петрич. За миг се вклучивме во улицата која што води кон центарот на градот, а врз која надвиснал зелен дрворед чија гледка го прави овој пирински убавец уште попривлечен. Нашата цел беше да го посетиме семејството на чичко Ѓорѓи, како што го викавме нашиот познаник, и да му ги врашиме подароците што ги донесовме од неговите блиски роднини кои долгите години живеат во Торонто, Канада.

Се движевме по главната улица која што Петрич го дели на два дела и ја гледавме и се восхитувавме на оваа убава македонска населба, која со високите костенови, јаворови, дабови и букови стебла, уште во 17 век оставила силен впечаток на патописецот Евлија Челебија. Ги прошетавме скоро сите улици, а потоа се упативме кон куќата на чичко Ѓорѓи. Домот на тој истоштен и со брчки старец на чие лице се читаат тегоби и мачен живот е лоциран во подножјето на планината, во непосредна близина на паркот од каде што се гледа голем дел од Петрич.

Инаку семејството на чичко Ѓорѓи е од македонски род и потекнува од градот Кукуш, во Егејскиот дел на Македонија. Неговиот татко се доселил во Петрич во 1913 година, откако Кукуш во немирните времиња бил изгорен до темел. Тоа е честито семејство, меѓутоа поради настанатите политички превирања и неговото македонско потекло често е изложен на неправди и не ретко му се подметнуваат некои нечесни работи.

Влеговме во дворот од куќата со подзатскривање и внимателност, а потоа веднаш се упативме кон делот каде што живее чичко Ѓорѓи. При средбата на радоста й немаше крај. И тој и неговото семејство не гушкаа, а потекоа и солзи радосници. Го започнавме разговорот многу несредено, возбудливо и не знаевме од каде и со што да почнеме да разговараме. Им ги пренесовме топлите и срдечните поздрави од нивните роднини во Канада, им ги врачивме подароците и им раскажувавме за роднините кои добро се ситуирани во таа демократска земја каде што ги уживаат сите човечки права. Меѓутоа, нивната болка е голема што се далеку од родната Македонија и што не можат да се посетат и да се видат со чичко Ѓорѓи и со неговото семејство.

Во долгот разговор чичко Ѓорѓи го отвори срцето и душата. Одвреме-навреме се возбудуваше, понеко-

гаш си поплакуваше и со солзи на лицето ја изразуваше тагата и болката за своето родно место. Кај него најдовме неколку стари весници и книги кои што љубоморно ги чува и често ги прелиствува. Во еден весник што датира од 1956 година видовме дека според пописот на населението, Петрич во тој период броел 16.401 жители, од кои скоро 3/4 биле Македонци, а 4.493 Бугари. Истата година бројот на населението во петричките села изнесувал 31.983 жители, од кои 28.695 се изјасниле како Македонци, а 2.841 како Бугари и незначителен број други народности. Всушност 1956 година беше последната година кога Македонците во Пиринска Македонија можеле слободно да го изразат своето национално чувство и да се запишат по своја волја на онаа нација на која й припаѓаат.

Исто така, од нашиот домаќин дознавме дека Петрич, во кој денес живеат околу 22.000 жители е стара населба и датира од многу одамна. Во римско време населбата се викала Петра, а во неа живееле антички Македонци. Во времето на турското владеење во Македонија, во Петрич се доселиле голем број Турци, кои во еден период биле и побројни од Македонците. Меѓутоа, во почетокот на овој век се случија големи преселнички движења во полза на македонското население со противувањето на Турците во Турција во 1912 година и со доселувањето на македонско население од Кукуш.

Разделбите се тешки, бидејќи се понесува горчината на збогувањето. Така беше и овојпат. По долгот разговор, топлото и срдечно гостопримство се поздравивме со семејството на чичко Ѓорѓи и без зборови се упативме кон центарот на Петрич. Сонцето се спушташе на запад во далечините кон Струмица и Вардар, а по улиците се чувствуваше поголема раздвиженост. Се приближивме кон излезот на Петрич и се упативме кон Струмица.

На петнаесетина километри западно од Петрич, во непосредна близина на населбата Струмешница,

што го добила името по реката, се наоѓа месноста Клуч. Тука, непосредно до патот, на десниот брег на реката се пронајдени остатоци од тврдина. Токму на тие простори се одиграла најстрашната крвава битка меѓу македонскиот цар Самоил и византискиот цар Василиј II, во 1014 година, кога Василиј ја заробил војската на Самоил, на војниците им ги ископал очите, а на секој стоти војник му оставил по едно око за да ги поведе своите ранети другари кај царот. Кога Самоил ја видел страшната трагедија од болка починал.

На излезот од месноста Клуч, а во близина на граничниот премин сретуваме четворица велосипедисти од Струмица, кои како што не информираа редовно тренирале на релацијата Струмица – Петрич. Бевме изненадени кога видовме дека граничната процедура траеше кус период, не само за велосипедистите туку и за нас, за разлика од влегувањето на граничниот премин меѓу Делчево и Горна Џумаја, денешен Благоевград.

Го напуштивме граничниот премин и се упативме кон селото Ново Коњарево и Ново Село, а потоа кон Струмица, оставајќи ја зад себе границата со бодливака челична жица низ која минува електрична енергија, а која го дели македонскиот народ на овие балкански простори.

*

*

*

Македонија е објект на интензивно интересирање и пропаганда на соседните земји и држави кои и во минатото и сега вложуваат огромни напори да ги остварат своите интереси и цели. По Првата светска војна балканските сојузници ја поделија меѓу себе Македонија, со што таа стана раскината територија на Балканот. Нејзиното население претрпе големи материјални и човечки жртви и понатаму останаа делови од Ма-

кедонија да бидат угнетувани и препуштани на денационализација и физичко истребување. Еклатантен пример за ваквиот неправеден однос кон Македонците е случајот со македонското национално малцинство во Бугарија.

На Македонците во Бугарија, за жал, перманентно им се оневозможува остварувањето на каков и да е облик на национално живеење и им се негира нивната егзистенција. Тие постојано се под засилени притисоци на асимилација и денационализација. Ова особено е дадено, изразено и презентирано со оригинални документи во книгата „Македонците во Бугарија“ од Стеван Тинтовски, што ја публикува „Студентски збор“ од Скопје.

Самиот наслов на книгата привлекува особено внимание кај историчарите, политичарите и обичниот читател кој покажува интерес за македонското национално малцинство во Бугарија. Со издавањето на оваа значајна публикација, македонската историографија е побогата со уште еден важен труд, а културата на научната јавност со уште една можност за збогатување на сознанијата за историјата на Македонците во Бугарија.

Во книгата се дадени корените на големобугарскиот шовинизам и национализам, во тоа поглавје Тинтовски се осврнува на Балканските војни и поделбата на Македонија.

Во поглавјето за повоените прописи во Бугарија се изнесени аргументирани историски факти за правата на Македонците во времето на Георги Димитров, кога беше прифатено создавањето на Македонската слободна држава во границите на Федеративна Југославија, како и за будењето на националната свест на Македонците во Пиринска Македонија. Така, пренесен е интегралниот текст на Одлуката на ЦК БРП, Прогласот на Обласниот комитет на Отечествениот фронт на на-

селението во Горноџумајската област, првиот повоен попис, Бледските спогодби и др.

Историскиот материјал во книгата „Македонците во Бугарија“ дава пресек за културната автономија во Пиринскиот крај на Македонија, кога од НР Македонија беа примени во државна служба 93 учители со цел да просветуваат над 35 илјади македонски деца во Пиринската Македонија, за изучувањето на македонскиот литературен јазик, за огромната национална придобивка на Македонскиот народен театар во Горна Џумаја (денешен Благоевград).

Меѓутоа, по резолуцијата на Информбирото настапи пресврт во бугарската политика во однос на Југославија, а во тие рамки и на македонското прашање. Така, дојде до укинување на училиштата и другите институции на македонски јазик и протерувањето на учителите и на другите културни работници од НР Македонија. Потоа настапи период на фалсификување на се што е македонско, а денес се врши геноцит врз македонското население.

Исто така, авторот посветува посебно внимание на поважните хронолошки настани, средби, разговори и изјави во врска со положбата на Македонците во Бугарија во периодот од 1944 до 1980 година, што претставува важен документ за постоењето на Македонците во Бугарија.

* * *

Во Софија се одржа Шестиот конгрес по балканистика на кој учествува голем број истакнати научници од сите балкански земји, со исклучок на Турција, која, поради познатите дискриминаторски и нечовечки однесувања на бугарската влада кон турското население

во Бугарија, го бојкотираше Конгресот. На оваа меѓународна средба, меѓу другите, учествуваше и дваесетчлен делегација од СР Македонија која авторитетно и достоинствено се претстави пред големите светски научници.

Во текот на петте конгресни денови се прочитава неколку стотици реферати од десетина дисциплини на општествено-хуманистичките науки. Меѓу нив имаше и податоци за сериозни научни откритија кои отвораат нови, или доосветлуваат познати поглавја од давнини до денес во нашето постоење, но имаше и такви кои по шести пат се повторуваат, кои во овие две-три децении колку што дејствува Асоцијацијата и колку што постои Конгресот ниту за милиметар не се развиле, не се измениле ниту во аргументацијата, ниту во интонацијата при нивното презентирање. Станува збор, секако, за централниот „научен“ проблем на Балканот – Македонија.

Имено, во секцијата за историја пред авторитетниот учен аудиториум, по рефератот на македонскиот историчар д-р Лазар Лазаров на тема: „Југославија во заштита на националните права во меѓународните односи по Втората светска војна“, напишан врз понова дипломатска документација од француски, советски, грчки и југословенски архивски извори, во кој се опфатени контактите меѓу официјални југословенско-бугарски државни и партииски претставници, сврзани со националните права на Македонците во Бугарија и Греција – реагираше атинскиот професор Димитриос Деливанис. Тој побара од д-р Лазаров да соопшти врз кои извори се темелат неговите сознанија, бидејќи, според него, македонската нација во периодот до и по војната е вештачка творба на југословенскиот партииски врв. Одговарајќи му македонскиот научник укажа, меѓу другото, дека постоењето на една нација не зависи од начија лична волја. По дијалогот за збор се јави советскиот ис-

торичар Виноградов, кој рече дека треба да се престане со вакви измислени тези и дека треба да се исфрли терминот Северна Грција и да се користи терминот Јужна Македонија, во која живее словенско население од македонско потекло, што беше проследено со аплауз.

Во балканските прилики од граѓанинот на мали-те „измислени“ народи се бара да ги знае сите „научни докази“, за да се чувствува така како што се чувствува, а ако не ги знае таквите „научни докази“, тој мора да се чувствува онака како што мисли дека треба да се чувствува оној што одамна ги прибрали или ги уништил таквите докази. Некои „измислени балкански народи“ се спречувани понекогаш со груба сила, а некогаш со идеолошки анатеми да прават наука за себе. Таков е македонскиот народ. Меѓутоа, на балканолошкиот конгрес за оние што „научно“ мислат поинаку резултатите за ослободената македонска наука не значат ама баш ништо. Така, еден бугарски научник го праша историчарот д-р Орде Иваноски, кој зборуваше за државно-политичките концепции на балканските социјалисти, во кои документи нашол дека „социјалистите ја споменуваат македонската нација“? На запрепастување на заинтересираниот, Иваноски рече – ни во една концепција. И веднаш потоа додаде дека пронашол во собраниите дела на бугарскиот социјалист Димитар Благоев во кои е публикувана неговата дискусија од 1917 година, во која тој сите војни на Бугарија во Македонија ги квалификува како завојувачки и гласно подвлекува дека тој не е Бугарин, туку Словен од Македонија. Науката на поголемите, очигледно, полесно доаѓа до „научни докази“ дека малите народи не постојат, отколку што малите народи можат да докажат дека самите постојат.

Во балканските негирања се користат „аргументи“ дека националната припадност всушност е регионална припадност, а во балканологијата се користи и регионално-климатска припадност. Идилата на вакво

балканолошко едногласие ја замати израелскиот научник Јакоб Ланд, кој реплицирајќи рече дека во еден цариградски весник што излегувал на еврејски јазик од времето на Отоманската империја текстовите на еден соработник од Серес биле потпишувани само со Македонец. На интервенција на грчкиот професор Кофос, дека под поимот Македонец се подразбира географска припадност, израелскиот научник подвлече дека во случајот Македонец од Серес не се работи за географска, туку за јасно нагласената национална припадност.

Софискиот конгрес на балканолозите потврди уште една вистина, непријатна, но присутна подолго време и во нашите домашни, југословенски и во меѓународни релации. Додека македонските научници во разни земји ја бранат и шират вистината за македонската нација, нивните колеги од другите југословенски републики не чувствуваат ни желба ни потреба да им дадат поддршка. Така, меѓутоа, и на овој конгрес, на кој беше речено дека Балканот навистина ќе стане полуостров на надеж, а не буре со барут, се чини не зависи само од научниците, туку историската вистина дека Македонците постоеле, постојат и ќе постојат треба да навлезе во секоја пора на сите балкански држави.

THE MACEDONIAN HOLOCAUST

SUMMARY

The book the **Macedonian Holocaust** is an attempt to present and to throw light on the knowledge of the drama of Macedonia as a country and the Macedonian people from all parts of Macedonia, who, unfortunately, are still oppressed, assimilated and are not able to achieve their basic human rights. It has a short introduction, then presents a number of texts about Macedonia — the heart of the Balkan Peninsula, and many reporting stories about interesting places all over the country, as well as the destiny of the Macedonian people.

The introduction of this book, which is by Živko Vasiljevski, the former president of the Association for Macedonian Immigrants Abroad (Матица на иселениците од Македонија), contains information on the subject of the book, the land of Macedonia, and the aspirations of its neighbouring countries towards the divided and unlusky Macedonian people, that are denationalized and physically destroyed. A part of the critic by the reviewer Hristo Andonovski, a well-known Macedonian journalist and publicist is also presented in the book.

The publication the **Macedonian Holocaust** consists of two parts. The first part has four chapters. In the first chapter called **Macedonian Truth**, texts are presented concerning the dividing of Macedonia into three parts by its neighbouring countries, and the consequences that followed. The chapter also includes a text about the Mace-

donian participants in the Civil War in Spain, as well as the material concerning the achievements of Kočo Racin, the well-known contemporary Macedonian poet and his first publication in the literary Macedonian work-White Dawns, and covers texts about the honours on the name and work of the greatest Macedonian revolutionary Goce Delčev, and the University Cyril and Methody of Skopje.

The second chapter called **Spiritual Freedom** is dedicated to the Macedonian Ortodox Church, its reestablishment after two hundred years and its connection and significant role as a protector of the macedonian nation as a whole, especially in the overseas countries. Texts concerning the publicatins of the Macedonian clergy, the history of the Macedonian Orthodox Church as an institution, and about Hadži Pavel Gramatikov — Božigrobski, a Macedonian reformer of the XIX-th century, are included.

The third chapter called **Ohrid and Prespa Mosaic** consists of a number of reporting stories of my journeys to many places in the Ohrid and Prespa districts. Special stress is payed to the villages, their development, devastation, life and destiny of the people, natural sources and beauties of these two very important regions in Macedonia. The reporting stories about Ljubojno, Vevčani, Brajčino, Velgošti, as well as about the destiny of the villages Tumunec and Cerje in Albania are good example of the immigration movements, life and tragedy in Macedonia. Reporting stories about Vinica Makedonska, Valandovo and the village of Gorno Vranovci, where the Macedonian government, the agency Tanjug for Macedonia and the newspaper Nova Makedonija started their historical work, are also included.

The fourth chapter called **Lake Country** presents texts and materials about the lakes in Macedonia, such as Ohrid, Prespa and Dojran, which after the dividing of Macedonia, unfortunately, also became parts of Macedonian

neighbours. It can be seen that they are not only world natural monuments, but also witnesses of the Macedonian tragedy.

The second part of the book also contains four chapters and presents the holocaust of the people of Macedonia. In the fifth chapter called **Macedonian Holocaust** materials are presented about the Macedonian immigrants in overseas countries, their reasons for emigrating, their life, work, difficulties and achievements in their new environment. Special attention is payed to the well-known Macedonian immigrant from the Aegean part of Macedonia — Atanas Bliznakov, who livid in the USA for a period of more than fifty years and then returned to Macedonia and opened a foundation at the University Cyril and Methody in Skopje. There are also texts about Michael Radin from Australia, the donators Anton Dimitrov from New York, John Kuzev and Petra Klasheva from Toronto, and other immigrants from all parts of Macedonia.

The sixth chapter called **Nostalgic Flight** consists of materials about the Macedonians in Canada and USA, which are result of my journy there and reffer to the life, activities, development and achivements, especially concentrating on the Macedonians in the city of Toronto, who are a very important part of that society and play a significant role in the multiculturalism of Canada.

The seventh chapter called **Aegean Impressions** consists of reporting stories of the Gathering of the children refugees from Aegean Macedonia, and of my journeys and contacts in Aegean Macedonia. They concern a number of deserted places of that part of Macedonia under Greece, where the Macedonian people has been sistematically moved from their birth places to European and overseas countries. The destiny of the villages Želevo, Oštima, Kabasnica, Gabreš, Banica, then of Lerin, Kostur, Voden, Kukuš and many others is very tragic. Even now, at the

threshold of the XXI-st century the Macedonian people are being denied, assimilated, moved... Many of them can not visit their birth places and the graves of their parents and grandparents. Their houses are ruined and there is no life in many villages of Aegean Macedonia.

The eighth chapter call **Pirin Postcard** is dedicated to the destiny of the people and places of Pirin Macedonia, where Macedonians are still not able to declare themselves as Macedonians or express their national belonging. This chapter consistses of a number of traveling stories about Blagoevgrad, Razlog, Bansko, Sandanski, Melnik and Petrič, as well as texts concerning the existance of the Macedonians in Pirin Macedonia. This, shortly, is what is contains in the book the **Macedonian Holocaust**.

The Author

Славе Николовски – Катин е роден во Долна Пресла во виорот на Втората светска војната. Осумгодишно училиште заврши во Љубојно, а Среднотехничко училиште и Филолошкиот факултет во Скопје.

Автор е на Англиско-македонскиот лингвистички лексикон, потоа од англиски на македонски го преведе историскиот роман „Александар Македонски“ од Урлих Вилкен, а од македонски на англиски докторската дисертација „Развој и исхраната на младиците на ципринидите од „Охридското Езеро“ I и II дел, на Монографијата за селото Неволјани, Леринско и на публикацијата „Странци за Македонија и Македонците“ од Христо Андоновски. Автор е и на околу 400 други единици, кои се од областа на културата, јазикот и населеништвото, Црквата, потоа на фелтони, репортажи, осврти и портрети, како и на преводи на англиски и на македонски јазик и на други текстови објавени во дневните и периодичните гласила во земјата и во странство.